

Olle Hoflund

Narkotika brotten

*En straffrättslig studie
tredje upplagan*

Juristförlaget

EX LIBRIS

Juristförlaget

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Olle Hoflund

Narkotikabrotten
En
straffrättslig studie

Tredje upplagan

Juristförlaget

© Olle Hoflund och Juristförlaget JF AB
Omslag: Pontus Castenfors
ISBN 91-7598-593-4
Gotab 98033, Stockholm 1993

Förord

Dövande och stimulerande medel har länge brukats och missbrukats också i vårt land. I ett inledande historiskt avsnitt ges en översiktlig framställning av den lagstiftning som reglerat hanteringen med dessa medel. De skäl som anförts för och emot olika förslag till straffrättsliga åtgärder i kampen mot missbruket redovisas där kortfattat. Pedagogiska ambitioner ligger bakom att jag tagit med också ett och annat om sådant som med en strikt bedömning ligger utanför det egentliga ämnesområdet, t ex etersniffning, Hoffmans droppar och assassiner.

Bokens centrala del är en kommentar till narkotikastrafflagens och varusmugglingslagens bestämmelser om ansvar för befattning med narkotika.

Sedan den andra upplagan utkom 1991 har det gjorts flera ändringar i narkotikalagstiftningen. Så har t ex bestämmelserna om ringa brott reviderats och narkotikaförordningen ersatts med en lag om kontroll av narkotika. Den sistnämnda innehåller föreskrifter inte bara om narkotika utan också om ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av sådan.

Denna upplaga har tillförts ett stort antal nya avgöranden från praxis.

Stockholm i juni 1993

Olle Hoflund

INNEHÅLL

Förkortningar	9
Historik	11

Hanteringen av farliga ämnen reglerades redan på 1600-talet. (s 11). Opium nämns 1688. (s 11). Arsenik tillkommer 1756. (s 11). Skärpt lagstiftning 1822 och 1827 när det gäller arsenik. (s 12). Morfin införs bland de farliga ämnena 1830. (s 12). Förbud att bistå vid sniffning av eter 1847. (s 12). Ansvarsbestämelse i 1864 års strafflag för viss hantering med gift. (s 13). Ansvar 1876 för obehörig försäljning av indisk hampa (*cannabis indica*). (s 13). Lagstiftning om Hoffmans droppar 1876. (s 13). Heroin och kokain tas in i 1906 års giftstadga. Bötesstraff för import, tillverkning, försäljning och saluhållande av vissa medel. (s 14). Opieproblemet dryftas vid internationella konferenser 1909 och 1912. (s 15). Särskild narkotikakungörelse 1923. Ansvar för smuggling, tillverkning, innehav, försäljning och saluhållande. Straffet böter. (s 15). Ny konvention 1925 och ny narkotikakungörelse 1930. (s 15). Fängelse vid försvårande omständigheter enligt 1933 års narkotikakungörelse. (s 15). Ny giftstadga 1943. (s 15). Narkotikakungörelsen delvis tillämplig på amfetaminpreparat 1944. (s 15). Ändring av 14 kap SL 1948 och måttliga doser av narkotika ej gift vid brottet spridande av gift eller smitta i SL 19:6. (s 15). Inrikesministern 1954: Narkotikan inget allvarligt problem i vårt land. (s 16). Socialministern 1958: En ändring har otvivelaktigt skett sedan 1954. – Fängelse högst sex månader också om försvårande omständigheter inte förelegat. (s 16). Straffskärpning 1961 för smuggling av narkotika. (s 18). Fängelse som normalstraff enligt 1962 års narkotikaförordning. (s 18). Den allmänna narkotikakonventionen träder i kraft 1964. (s 18). Delade meningar i mitten av 1960-talet om kriminaliseringen av innehav och krav på strängare straff. (s 19). Narkotikastrafflag 1968. Maximistraffet höjs från ett till fyra års fängelse. (s 20). Straffskärpning redan 1969. Maximistraffet höjs till sex års fängelse. (s 22). Amfetaminer och hallucinogener inordnas 1971 under den internationella kontrollen. (s 23). Ny höjning av straffen 1972. Maximistraffet 10 års fängelse. (s 23). Fråga 1977: Tillämpas narkotikastrafflagen som lagstiftaren tänkt sig? (s 24). Dags för skärpt praxis 1980 vid åtalsunderlåtelse och nya straffhöjningar 1981. (s 25). Narkotikamissbruket fortsätter att oroa, bl a frågas 1982 om inte också konsumtion av narkotika skall kriminaliseras. (s 27). Genomgripande ändringar 1983 för att täppa till luckor i narkotikastrafflagen. (s 27) Beteckningen narkotikaförseelse utmönstras 1985. Tankarna på att kriminalisera själva nyttjandet av narkotika förkastas åter. (s 29) Förslag 1986 om kriminalisering av konsumtion av narkotika. (s 29). Det blir straffbart 1988 också att bruka narkotika eller att ta annan befattning med sådana medel (s 30). Narkotikakonventionen träder i kraft 1990 (s 30). Lagstiftning 1991 för att beivra förfaranden som innebär hjälp att dölja eller omsätta vinster från den illegala narkotikamarknaden. (s 30). 1993 skärps straffet i 2 § NSL för

brukande av narkotika. Narkotikaförordningen utmönstras och ersätts av en lag om kontroll av narkotika som också omfattar kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika.

Kommentar till narkotikastrafflagen och vissa delar av varusmugglingslagen	32
1. Vad är narkotika?	32
1.1 8 § första stycket NSL	32
2. Överträdelser inom den legala narkotikahanteringen	37
3. Illegal befattning med narkotika	40
3.1 Allmänt om narkotikastrafflagens och varusmuggningslagens bestämmelser	40
3.1.1 Narkotikastrafflagen	40
3.1.2 Varusmuggningslagen	41
3.2 Utomlands begången gärning	42
3.2.1 Ingripande mot svenskt fartyg utomlands	43
3.3 De brottsliga gärningarna	45
3.3.1 1 § 1. NSL Överlåtelse	46
3.3.2 1 § 2. NSL Framställning avsedd för missbruk	49
3.3.3 1 § 3. NSL Förvärv i överlåtelssyfte	50
3.3.4 1 § 4. NSL Anskaffning, bearbetning, förpackning, transport eller annan sådan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk.	51
3.3.5 1 § 5. NSL Utbudande till försäljning, förvaring eller befordran av vederlag för narkotika, förmedling av kontakter mellan säljare och köpare eller annan sådan åtgärd om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel	53
3.3.6 1 § 6. NSL Innehav, bruk eller annan befattning med narkotika	58
3.3.6.1. Innehav	58
3.3.6.2. Konsumtion m m	62
3.3.7 Uppsåtskravet i 1 § NSL och vårdslöshet med narkotika i 3a § NSL.	71
3.3.8 1 och 4 §§ VSL Smuggling	73
3.3.9 5 § VSL Grovt oaktsam smuggling	73
3.3.10 6 § VSL Olovlig befattning med smuggelgods	74
3.3.11 9:6 BrB Häleri	74
3.3.12 9:7 BrB Häleriförseelse	77
3.4 Åtalsunderlåtelse	79
3.5 Ringa brott	83
3.5.1 2 § NSL	83
3.5.2 2 § VSL	92
3.6 Grovt brott	95
3.6.1 3 § NSL	95

3.6.2	3 § VSL	105
3.7	Försök, förberedelse och stämpling	108
3.7.1	4 § NSL	108
3.7.1.1	Försök	108
3.7.1.2	Förberedelse	111
3.7.1.3	Stämpling	115
3.7.2	8 § första stycket VSL	115
3.7.2.1	Försök	116
3.7.2.2	Förberedelse	117
3.7.2.3	Stämpling	118
3.8	Medverkan	119
3.8.1	5 § NSL	119
3.8.2	8 § andra stycket VSL	123
3.9	Påföljdsbestämning	124
3.10	Förverkande	130
3.11	Några konkurrensfrågor	139
3.11.1	Konkurrens mellan brottstyperna i NSL	140
3.11.2	Konkurrens mellan ett fullbordat brott och en osjälvständig brottsform av annat brott	141
3.11.3	Konkurrens mellan narkotikabrott och varusmugglingsbrott	143
3.11.4	Konkurrens mellan narkotikabrott och olovlig befattning med smuggelgods	145
	Omnämnda rättsfall	146
	Litteraturförteckning	148

Förkortningar

A a	Anfört arbete
A bet	Anfört betänkande
AK	Andra kammaren
ALU	Andra lagutskottet
A prop	Anförd proposition
A st	Anfört ställe
bet	betänkande
BrB	Brottsbalken
Ds	Departementspromemoria
DsJu	Departementspromemoria Justitiedepartementet
f	följande sida
ff	följande sidor
FLU	Första lagutskottet
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt(en)
JuU	Justitieutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd I
NSL	Narkotikastrafflagen
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Riksåklagaren
s	sidan
SFS	Svensk författningssamling
SL	1864 års strafflag
SOU	Statens offentliga utredningar
ss	sidorna
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt(en)
utl	utlåtande
VSL	Varusmuggningslagen

Historik

Hantering av farliga ämnen reglerades redan på 1600-talet.

Någon narkotikalagstiftning i egentlig mening fick vi inte i Sverige förrän 1923. Att det långt tidigare förekommit missbruk av ämnen som, då eller senare, klassificerats som narkotika framgår av äldre författningar som avser hanteringen av gifter och andra farliga ämnen. I de Privilegier för Collegium Medicum vilka meddelades den 4 aug 1680 sägs bl a, att venena¹ och farliga medikamenter kan förorsaka stora olägenheter om de inte hanteras med omsorg och omtycksamhet. Apotekare och kryddkrämare åläggs därför att själva ha dem i sitt förvar och att inte sälja sådana varor om inte köparen kunde uppvisa intyg från viss myndighet.²

Opium nämns 1688.

Vidlyftigare föreskrifter finns i de Privilegier som meddelades den 30 okt 1688. Där nämns opium bland de medel som kunde föranleda missbruk och inte fick utges utom mot recept från läkare. ”På inge Apothek, mycket mindre hos någon Kryddkrämare, skall tillstädias att försällia några farlige Medicamenter, som Abortiva, Emmenagoga och Opiata,³ det vare sig åt hwem det wara må, för det farliga missbruk skull, som sådane ting pläga användas till. Men då, när en Medicus dem förskrifwandes och påfordrandes warder, det må wara opblandat uti ett Recept, eller och så per se af honom begärt, då skall utan betänkiande sådant efterlåtas.”⁴

Arsenik tillkommer 1756.

Bestämmelserna skärptes efter hand. I en kungörelse den 3 nov 1756 sägs att venena eller farliga droger, bland vilka nämns arsenik och opium, i fortsättningen får försäljas endast av apotekare, eller i städer utan aptotek, hos handlande utsedd av magistraten. Medlen skulle förvaras inlåsta.⁵

I MB 17:4 fanns då redan en bestämmelse om ansvar för den som sålde gift till annan än trovärdig man eller kvinna.

Innehållet i nedanstående förordning given den 14 aug 1786 låter förmoda att det brast i efterlevnaden av de bestämmelser som fanns. Nu förbjödes nämligen alla i städerna och på landet som inte är apotekare att saluhålla något slags gift. De bakomliggande skälen framgår av följande citat:

¹ Giftiga läkemedel

² Stiernman IV s 272

³ Fosterfödrivande, menstruationsbefrämjande resp. opiehaltiga läkemedel

⁴ Stiernman a. a. s 1060 avsnitt XXIV

⁵ Modée VI s 4065. (Den som tredje gången överträdde förbudet förlorade sin ”borgeliga näring.”)

”Wi Gustaf —; Göre weterligt at tå Wi varit betänkte på någon utwäg, at för framtiden undanröja the olyckor, som förfarenheten, tid efter annan, wisat kunna hända, både genom arsenic eller så kalladt råttgift och andra medel, hwilke innehålla förgift, har hos Oss i öfwerwägende kommit om icke största orsaken thertil torde ligga i en lättare åtkomst til slike gift hwilke, för thet närwarande, i öpna salubodar äro at tilgå, och therstädes, äfwen som en annan handelswara, til hwarjehanda föregifne oeconomiske behof kunna få köpas; och emedan Wi här af fått anledning at föreställa Oss, thet genom trångare gränskor för åtkomsten till förgift, olyckor mycket skulle inskränkas, ty hafwe Wi i nåder —” etc.

Denna förordning följdes av KF den 15 juni 1787 med bestämmelser om förvaring och försäljning av nämnda varor.

Skärpt lagstiftning 1822 och 1827 när det gäller arsenik.

I en kungörelse den 5 juni 1822 förbjuds gårdfarihandlare att medföra arsenik och den 26 maj 1827 kommer en förordning med bestämmelser om ansvar för den som olovligen förskaffade sig eller innehade arsenik. Detta ämne användes inte bara som bekämpningsmedel mot råttor utan nyttjades också som brännvinskrydda.⁶ Det torde ha använts vid åtskilliga fall av kriminella förgiftningar. I 1827 års förordning ges upplysningen att, oaktat de föreskrifter som fanns, när det gällde försäljningen av arsenik, skada timat genom dess användande.⁷

Morfin införes bland de farliga ämnena 1830.

Nya bestämmelser om hur gifter och andra häftigt verkande medel skulle förvaras på apoteken och hur handeln skulle tillgå gavs i en kungörelse av den 18 maj 1830. Den innehåller också en ny förteckning över farliga ämnen. De nya bestämmelserna motiveras inte bara med att listan från 1756 var föråldrad utan också att olyckshändelse timat vid något läkemedels utlämnande från ett apotek och att man ville förekomma dylika vådliga händelser. Ett av de ämnen som tillkommit i listan är morfin.

Förbud att bistå vid sniffning av eter 1847.

I mitten av 1800-talet upptäcktes att användningen av eter kunde ha vådliga verkningar. Härom sägs i KK den 16 april 1847 nr 13 angående eterångors inandande:

”Wi Oscar — göre weterligt: att då, enligt hwad hos Oss anmaldt blifvit, den nyligen gjorda upptäckten af inandade aeterångors verkningar på människokroppen såsom smärtstillande eller döfwande medel, i anseende till olikheten af dess werkan på olika personer, fordrar wid användandet icke blott wetenskapligt bedömande af de fall, der

⁶ Sandklef: 30 sorter Kryddat Brännvin och tre nya, 11:e omarb uppl, 1980 ss 40, 50 och 54 f

⁷ Giftlagstiftningen dominerades länge av synpunkten att kriminella förgiftningar i möjligaste mån skulle förhindras. Detta motiv var framträdande ännu vid tillkomsten av 1876 års arsenikförordning. (Prop 1962:184 s 42)

dette medel med nytta må kunna tillitas, utan och urskillning och sorgfällig uppmärksamhet derpå, att aetern icke bibringas i större mängd än som till åsyftad werkan erfordras, eller på sådant sätt att atmosfäriska luftens tillträde till lungorna hindras, utan hwilka försiktighetsmått aetern lätt kan medföra vådliga följder för helsa och lif hafwe Wi, till förekommande deraf, funnit godt i Nåder stadga ett wite av Sexton Riksdaler Trettiofwå skillingar Banco, hwartill, utom answar efter lag, der sådant eger rum, en hwar gör sig förfallen, som annorledes än efter behörig Läkares föreskrift och i dess närwaro åt annan bibringar aether till inandning, eller dertill eljest uppsåtligen medverkar. —.”

Ansvarsbestämmelse i 1864 års strafflag för viss hantering med gift.

I 1864 års strafflag intogs i 14:21 bestämmelser om ansvar såväl för behörig försäljare av gift som brutit mot gällande föreskrifter som för icke behörig som sålt eller lämnat ut gift, när någon dött eller fått svår kroppsskada av det.

Ansvar 1876 för obehörig försäljning av indisk hampa (cannabis indica).

I KF den 7 januari 1876 angående vård och försäljning av arsenik etc. omfattar ansvarsbestämmelserna nu också den som obehörigen sålde eller lämnade ut indisk hampa (cannabis indica).

Lagstiftning om Hoffmans droppar 1876.

Att användningen av eter kunde få vådliga konsekvenser inte bara om den sniffades utan sakkunnig hjälp utan också i andra fall framgår av en motion år 1875 av Pehr Nilsson i Wittjärn.⁸ Han framhåller i denna att något måste göras för att stoppa det ökande bruket av Hoffmans droppar, en blandning av eter och brännvin. Motionären befarade att denna rusdryck skulle komma att överträffa alla förut begagnade emedan den syntes vara lika begärlig för kvinnan som för mannen. Motionen ledde till att importen av och handeln med eter och eter- eller sprithaltiga drycker reglerades i en förordning den 8 december 1876.

Rusdryckslagstiftningen ligger visserligen utanför vad som här skall behandlas men jag anser att nedanstående rättsfall ändå förtjänar en plats i framställningen.

NJA 1888 s 559. Apotekaren R åtalades för att han från sitt apotek i Mora själv eller genom biträde sålt, i större eller mindre partier, dels s k Hoffmans droppar dels s k slagvatten, trots att det funnits anledning antaga att läkemedlen skulle användas som rusgivande medel. – Slagvatten var spiritus rosmarini compositus bestående bl a av 60% brännvin. Ingen eter ingick. Åklagaren påpekade, att eftersom ingen rätt till utskänkning fanns i Mora så begagnade allmogen, vilket var allmänt känt, ganska ofta Hoffmans droppar och slagvatten som rusmedel. R bestred åtalet och hade bl a följande invändningar: Det

⁸ AK motion nr 56, 1875

var visserligen mycket vanligt att Hoffmans droppar och slagvatten såldes på apoteket utan recept men det kunde inte ge anledning att misstänka att dessa varor användes som rusgivande medel eftersom Hoffmans droppar i Mora allmänt begagnades som läkemedel vid de flesta invärtes sjukdomar och aldrig mer än ett kvarter (ca 1/3 liter) såldes varje gång. Han ville inte bestrida att det kunde inträffa att samma personer fick köpa flera gånger under en vecka men han kunde inte känna igen alla som kom in på apoteket och visste inte riktigt hur det gick till i detta avseende eftersom den provisor han hade anställt ofta var ensam inne i apoteket. De som velat köpa av dessa varor tillfrågades vanligen vartill de skulle användas. När de uppgivit att varorna skulle användas som rusgivande medel, eller om det funnits anledning att misstänka detta, hade de inte fått köpa. – Det var också så att flera av dem som inhandlat dessa varor bodde 10 mil eller mer från apoteket varför det var naturligt att de önskade köpa så stort förråd som möjligt. HR fällde R jämlikt 2 och 3§§ i ovannämnda 1876 års KF. Straffet blev böter 40 kr. HovR fastställde. R fullföljde och invände att han inte haft anledning anta att läkemedlen understundom skulle användas som berusningsmedel. Det borde beaktas att den arbetande befolkningen i Dalarna nästan uteslutande uppehöll sig av skogsarbete om vintern och timmerflottning under våren. Därvid var hundratals samlade på en mindre areal utan tillgång till andra bostäder än sådana som för tillfället blivit uppförda. I sådana bostäder och under timmerdrivning om vårarna då folket fick stå hela dagarna i iskallt vatten var arbetarna utsatta för ständiga förkylningar. Folket hade också vant sig vid att, när de begav sig till sådana arbeten eller eljest under arbetstiden fick bud till grannskap av apotek, skaffa sig större eller mindre förråd av Hoffmans droppar, Thielemans droppar, förkylningsdroppar eller slagvatten; allt innehållande eter eller sprit. Därför och enär folket i orten vant sig vid nyssnämnda läkemedel som framför andra verksamma vid förkylningar, samt då avstånden mellan apoteken var ojämförligt större än på andra håll i landet borde det inte vara förvånande att läkemedlet köptes kvartersvis. Det skulle vara obarmhärtigt att i Mora neka att expediera dessa medel bara på den grunden att en eller annan missbrukat dem. I intyg från apotekarsocietetens direktion sades dels att apotekarna hade rättighet och skyldighet att sälja Hoffmans droppar och slagvatten utan recept och att ett kvarter av dessa som husmedicin begagnade läkemedel inte var någon ovanligt stor kvantitet. HD:s flesta ledamöter (fem JustR) fann inte skäl att göra ändring i HovR:s utslag. Två JustR ville fria R.

Heroin och kokain tas in i 1906 års giftstadga. Bötesstraff för import, tillverkning, försäljning och saluhållande av vissa medel.

I den klassificering av olika farliga medel som finns i 1906 års giftstadga ingår också heroin och kokain bland de giftiga ämnena. Genom stadgan kriminaliserades beträffande vissa av medlen också införsel och försök till införsel samt tillverkning, försäljning och saluhållande. Straffet var böter.

Opieproblemet dryftas vid internationella konferenser 1909 och 1912.

Det ökande missbruket av narkotika på skilda håll i världen ledde till att en internationell konferens avhölls i Shanghai år 1909. Där antogs resolutioner angående bekämpningen av opierökandet. Under en ny konferens i Haag år 1912 antogs den s k Haagkonventionen där riktlinjerna för den internationella kontrollen av narkotika drogs upp.

Särskild narkotikakungörelse 1923. Ansvar för smuggling, tillverkning, innehav, försäljning och saluhållande. Straffet böter.

Sedan Sverige anslutit sig till Haagkonventionen utfärdades en särskild narkotikakungörelse angående handel med opium och vissa andra narkotiska ämnen och beredningar. Kriminaliseringen varierade beroende på ämne och omfattade, förutom brott mot föreskrifter, smuggling, tillverkning, innehav, (obehörig) försäljning och saluhållande. Straffet var böter, högst 10 000 kronor.

Ny konvention 1925 och ny narkotikakungörelse 1930.

Kokablad och cannabis som lämnats utanför Haagkonventionens kontroll tillfogades genom en ny konvention i Genève 1925. Dessa ämnen omfattades också av 1930 års narkotikakungörelse.

Fängelse vid försvårande omständigheter enligt 1933 års narkotikakungörelse.

Bestämmelserna skärptes genom en narkotikakungörelse 1933. Bland kunde fängelsestraff nu komma i fråga om försvårande omständigheter förelegat.

Ny giftstadga 1943.

Hantering av vissa narkotiska ämnen reglerades också i den nya giftstadga som kom 1943.

Narkotikakungörelsen delvis tillämplig på amfetaminpreparat 1944.

Amfetaminpreparat receptbelades inte förrän 1939. De kom 1944 att omfattas av narkotikakungörelsens bestämmelser i väsentliga delar.⁹

Ändring av 14 kap SL 1948 och måttliga doser av narkotika ej gift vid brottet spridande av gift eller smitta i SL 19:6.

Den tidigare nämnda bestämmelsen i 14 kap. SL utgick i samband med de ändringar som gjordes i lagen 1948. I 19:6 infördes bestämmelser om ansvar för spridande av gift eller smitta. I förslaget skriver straffrättskommittén:

⁹ K Brev den 14 april, 1944

”Det är att märka, att icke varje spridande av ett ämne, som i giftstadgan den 26 november 1943 och dess bilagor behandlas som gift, drabbas av ansvar enligt paragrafen. Eftersom härför fordras bland annat, att gärningen framkallar allmän fara för människors liv eller hälsa, falla de mindre farliga bland de i giftstadgans bilagor förtecknade gifterna i allmänhet utanför. Måttliga doser kokain, morfin eller andra narkotiska medel böra sålunda icke räknas hit. Den fara, som är förknippad med sådana medel därigenom att bruk av dem lätt kan utveckla sig till en fördärlig last, är icke att beakta i förevarande sammanhang, liksom ej heller alkohol åsyftas med paragrafen.”¹⁰

Inrikesministern 1954: Narkotikan inget allvarligt problem i vårt land.

Narkotikasituationen i Sverige uppmärksammades i riksdagen år 1954 när inrikesministern svarade på en fråga angående åtgärder mot missbruket. Saken hade aktualiserats för frågeställaren genom att missbruk hade konstaterats bland jazzmusiker, vilka, som han uttryckte det, ”fått både lasten och själva giftet från utlandet.” Departementschefen upplyste om att en undersökning som medicinalstyrelsen gjort 1937-40 visade att antalet av läkare kända fall av narkotikamissbruk då var mycket ringa men att det var antagligt att antalet kunde ha ökat sedan dess. Kriminalpolisintendenten i Stockholm som hade tillfrågats om narkotikamissbruket i huvudstaden ansåg att det då inte innebar något stort problem. Departementschefen förklarade sig ha fått intrycket att, även om allt inte var väl beställt, narkotikaproblemet just då inte var något mer allvarligt problem i vårt land.¹¹

Från samma tid härrör läkemedelsutredningens bedömning, att det problem som låg i att en rad narkotika användes som rusgifter hade föga räckvidd i Sverige och att det framför allt var i utomeuropeiska länder som narkotikamissbruket varit och då alltså utgjorde ett stort samhällsproblem.¹²

Socialministern 1958: En ändring har otvivelaktigt skett sedan 1954. – Fängelse högst sex månader också om försvårande omständigheter inte förelegat.

1958 behandlades narkotikafrågan åter i riksdagen efter en interpellation i anledning av den ökande brottsligheten i fråga om apoteksinbrott och förfälskning av narkotikarecept.

Det ansvariga statsrådet hänvisade i sitt svar till vad hans företrädare sagt 1954 och noterade att en ändring otvivelaktigt skett sedan dess, när det gällde sättet att åtkomma narkotika. Medan det tidigare i de flesta fall anskaffats på legal väg hade det nu blivit allt vanligare att det skaffades i samband med brott

¹⁰ SOU 1944:69 s 371

¹¹ AK protokoll 1954 nr 15 s 19 ff

¹² SOU 1955:44 s 88

såsom stöld vid inbrott i apotek och förfalskning av recept, ibland på stulna receptblanketter. Statsrådet erinrade om den lagändring som gjorts i narkotikakungörelsen 1958 varigenom straffet skärpts så att fängelse – högst sex månader – kunde följa även om försvårande omständigheter inte förelegat. Han framhöll att detta hade betydelse främst däri att polisen fick företa husrannsakan och kroppsvisitation vid misstanke om illegal handel med narkotika eller annat brott mot narkotikakungörelsen. Han nämnde också att vid samma tillfälle fenedrin klassats som narkotika. Statsrådet upplyste vidare om att undersökningar gjorts om ”narkomaniens” utbredning. Enligt en av dessa hade man funnit 147 fall som vårdats för narkomani år 1954 varav 87 var recidivfall. En annan som gjorts av socialläkaren i Stockholm hade omfattat 1 000 ungdomar i åldrarna 14–21 år och avsett åren 1955–57. Enligt den kunde mindre än ett dussin klassificeras som läkemedelsberoende. Antalet säkra fall i gruppen var bara tre. Socialläkaren ansåg sig kunna uttala, förklarade statsrådet, att endast ett fåtal ungdomar missbrukade läkemedel överhuvud taget. Den slutsats som statsrådet drog var, att oavsett att narkotikamissbruket inte torde kunna sägas utgöra ett kvantitativt stort problem i vårt land, det borde ägnas oavslåttlig uppmärksamhet från myndigheternas sida.¹³

De undersökningar som nämndes i interpellationssvaret redovisas utförligare, och med något avvikande sifferuppgifter, av narkomanvårdskommittén. Av dess redogörelse framgår också att missbruket från 1958 ökat i omfattning bland barnavårdsnämndens klientel.¹⁴

I riksdagen dryftades narkotikaproblemet vid ett flertal tillfällen under de följande åren. Andra lagutskottet hade 1960 att ta ställning till en motion i andra kammaren vari föreslogs att riksdagen hos KM:t skulle hemställa om sådant förslag till skärpning av straffbestämmelserna för olaga innehav och olaga överlåtelse av narkotika att straffet verkade avskräckande samt att åtgärder i övrigt vidtogs för att komma till rätta med narkotikamissbruket.¹⁵ Utskottet sade sig starkt vilja understryka vikten av att utvecklingen på området följdes uppmärksam och att lämpliga åtgärder vidtogs för att förhindra illegal narkotikahandel och narkotikamissbruk. Med hänvisning till att hithörande frågor skulle komma att behandlas i den proposition med förslag till ny läkemedelslagstiftning som var under utarbetande ansåg utskottet att de synpunkter som redovisats skulle bringas till KM:ts kännedom.¹⁶

¹³ AK protokoll 1958 nr B 12 s 7 f. I Birgitta Stenbergs roman *Apelsinmannen* belyses problemen på annat sätt.

¹⁴ SOU 1967:25 s 43

¹⁵ AK motion nr 271 år 1960

¹⁶ ALU utl 1960:16

Straffskärpning 1961 för smuggling av narkotika.

En straffskärpning för smuggling av narkotika kom till stand redan 1961 i samband med att bestämmelserna härom utgick ur narkotikakungörelsen och ersattes med en hänvisning till varusmugglingslagen (1960:418). Maximistraflet för normalbrottet var där fängelse ett år. I förarbetena framhålles emellertid att grovt brott torde föreligga om smuglingen avsåg narkotika.¹⁷ Maximistraflet var i sådana fall två års fängelse.

Fängelse som normalstraff enligt 1962 års narkotikaförordning.

Den proposition som ALU aviserat 1960 lades fram 1962 och innehöll bl a förslag till narkotikaförordning. Förslaget antogs och förordningen (1962:704) trädde i kraft den 1 jan 1964. Den innehöll samma gärningsformer som tidigare. Straffet var fängelse, vilket innebar att maximistraflet blev två år, eller i ringa fall, dagsböter.

I propositionen förklarades att en ökning inträtt i vårt land under efterkrigstiden i fråga om narkotikamissbruk och narkotikahandel. En fortsatt utveckling mot ökat narkotikamissbruk och ökad illegal handel tedde sig allvarlig i synnerhet som missbruket tycktes tendera att gripa omkring sig i allt yngre åldersgrupper. Departementschefen ansåg att en åtgärd var att höja straffet och att det viktigaste var att införa fängelse som normalstraff för narkotikabrott.¹⁸

ALU ansåg att straffskärpningen framstod inte endast som en lämplig åtgärd utan som en nödvändig sådan.¹⁹

Den 1 jan 1965 sänktes maximistraflet på grund av BrB:s promulgationsregler till ett års fängelse.

Den allmänna narkotikakonventionen träder i kraft 1964.

De tidigare nämnda internationella konventionerna ersattes av 1961 års allmänna narkotikakonvention. Den trädde i kraft i december 1964 och ratificerades samma månad av Sverige.²⁰

De narkotiska medel som konventionen omfattar finns angivna i fyra förteckningar. Konventionsparterna skulle enligt artikel 4 bl a vidtaga de åtgärder som erfordrades för att begränsa produktion, tillverkning, export, import och distribution av, handel med samt användning och innehav av narkotika till uteslutande medicinska och vetenskapliga ändamål. Vidare kan nämnas att enligt artikel 33 parterna inte skall tillåta innehav av narkotika utan vederbörligt bemyndigande och att, enligt artikel 39, part får tillämpa strängare nationella regler än de som anges i konventionen.

¹⁷ Prop 1960:115 s 107 och SOU 1959:24 s 360

¹⁸ Prop 1962:184 ss 97 och 212

¹⁹ ALU utl 1962:43 s 75

²⁰ Konventionen är intagen i SOU 1967:41

Delade meningar i mitten på 1960-talet om kriminaliseringen av innehav samt krav på strängare straff.

I riksdagen fortsatte man att ägna narkotikafrågan uppmärksamhet. I ett svar 1965 på en interpellation angående möjligheterna att kartlägga landets narkotikaproblem sade chefen för socialdepartementet bl a att en av svårigheterna därvidlag låg i att missbrukarna ogärna gav sig till känna eftersom innehav var straffbelagt inte bara hos säljaren utan även hos köparen om han inte fått varan mot recept.²¹

ALU behandlade 1966 en motion som gick ut på att innehav för eget bruk inte skulle vara kriminaliserat, och andra där det yrkades att maximistraftet skulle höjas, även för innehav, till minst fyra års fängelse. ALU hänvisade när det gällde innehav till den ovan nämnda artikel 33 i allmänna narkotikakonventionen och ville inte heller biträda yrkandet när det gällde ämnen som låg utanför konventionens kontroll. Utskottets motivering var att, som RÅ uttalat i sitt remissvar på motionerna, betydande vikt måste fästas vid att ett påstående av en för narkotikahandel misstänkt, att hos honom anträffad narkotika endast innehades för eget bruk ofta skulle vara svårt att motbevisa. Ett genomförande av motionärens förslag skulle därigenom avsevärt försvåra polisens och åklagarens arbete vid bekämpningen av den illegala narkotikahandeln.²²

När det gällde önskemålen om strängare straff förklarade utskottet att en höjning av maximistraftet framstod som motiverad.²³ Utskottet erinrade om att brott mot narkotikaförordningen ofta innefattade även ocker och att straffmaximum i sådana fall var fyra års fängelse.²⁴ Vidare påpekades att straffet för smuggling av narkotika enligt normalvarianten av brottet var fängelse högst ett år men att det i regel skulle bedömas som grovt brott att smuggla narkotika och att maximistraftet då var två års fängelse. Utskottet ansåg att det var viktigt att effektivt bekämpa den illegala handeln med narkotika för att i görligaste mån förhindra en fortsatt utbredning av narkotikamissbruket. En ågärd som kunde komma i fråga var att skärpa straffet. Förhållandena sedan 1962 – då ALU som ovan framgått uttalade att en straffskärpning inte bara var lämplig utan nödvändig – hade, menade utskottet, utvecklats så att det syntes angelägnare än någonsin att med kraft ingripa framför allt mot yrkesmässigt distribuerande av narkotika. En höjning av straffet var därför motiverad och det var angeläget att straffbestämmelserna i narkotikaförordningen utan dröjsmål blev föremål för översyn.

²¹ AK protokoll 1965 nr 28 s 34 ff

²² ALU utl 1966:61 s 26

²³ A st

²⁴ Se t ex SvJT 1964 rf s 14 och NJA 1968 s 336

Narkotikastrafflag 1968. Maximistraffet höjs från ett till fyra års fängelse.

Den 18 juni 1965 hade medicinalstyrelsen tillsatt en expertgrupp för att undersöka narkotikamissbruket. Den ombildades senare och fick namnet narkomanvårdskommittén. Den presenterade resultatet av sitt arbete i två betänkanden, SOU 1967:25 som handlar om kartläggning och vård, och SOU 1967:41 som gäller kontrollsystemet. Det ingick inte i kommitténs uppdrag att lägga fram något förslag till lagtext. Ett sådant utarbetades, i anslutning till kommitténs andra betänkande, inom socialdepartementet. En proposition med förslag bl a till narkotikastrafflag gavs redan i december 1967.²⁵ Den följdes av lagstiftning som trädde i kraft den 1 april 1968.

Narkotikastrafflagen (NSL) kom att innehålla samma gärningstyper när det gällde den illegala hanteringen av narkotika som narkotikaförordningen, d v s tillverkning, överlåtelse, saluhållande och innehav. En förändring var att brotten gradindelades, nämligen i narkotikaförseelse, narkotikabrott och grovt narkotikabrott. Departementschefen ansåg att detta var angeläget särskilt med hänsyn till de ungdomar som var inblandade i narkotikabrottsligheten.²⁶ Ansvar stadgades också för medverkan utom när det gällde innehav. Detsamma gällde förberedelse och stämpling till narkotikabrott eller grovt narkotikabrott. Vidare skärptes straffen och sattes för grovt narkotikabrott liksom för grov varusmuggling av narkotika till fängelse lägst sex månader och högst fyra år. Möjligheterna till förverkande utvidgades avsevärt. Med hänvisning till dessa ändringar ansåg departementschefen det motiverat att sammanföra bestämmelserna till en särskild narkotikastrafflag. Undantag gjordes dels för smuggling av narkotika dels för brott mot rena ordningsföreskrifter i narkotikaförordningen.²⁷

När det gällde straffskärpningarna säger narkomanvårdskommittén, efter att ha hänvisat till lagutskottets ovan nämnda utlåtande 1966:61, att överlåtelsebrottets allvarliga karaktär gjorde att en skärpning av straffskalan var erforderlig. Kommittén pekade på att ett vinningssyfte i många fall låg bakom dessa brott och att redan en jämförelse med de straffmaxima som gällde för de vanligaste förmögenhetsbrotten motiverade en höjning.²⁸ Kommittén, som noterat att det i förarbetena uttalats att grov varusmuggling torde få anses föreligga bl a om smugglingen avsåg narkotika, föreslog också att 3 § VSL skulle skärpas såvitt avsåg narkotika och få samma straffskala som grovt narkotikabrott, d v s fängelse lägst sex månader och högst fyra år.²⁹

²⁵ Prop 1968:7

²⁶ A prop s 111

²⁷ A st

²⁸ SOU 1967:41 s 58

²⁹ A bet s 49

Svea hovrätt ansåg i sitt remissvar att kommitténs motivering för straffskärpningar var påfallande knapphändig och fylleristrafutredningen menade att den allmänpreventiva effekten av straffskärpningarna kunde ifrågasättas. Den som av rent profitintresse drev illegal narkotikaförsäljning och antagligen också gjorde stora förtjänster torde inte komma att påverkas av en straffskärpning, menade utredningen. Försäljarna hade alltid att räkna med risker i sin verksamhet. Straffbeläggandet ansågs inte heller ha särskilt avhållande effekt på missbrukarna, som förmodades inte uppfatta sin verksamhet som kriminell utan som livsviktig för deras egen existens. Straffsatserna hade mindre betydelse än själva kriminaliseringen. För det stora flertalet medborgare var det egalt om straffmaximum sattes till fyra eller till två års fängelse. Risker att de skulle syssla med narkotikaförsäljning var under alla förhållanden rätt liten.³⁰ Flera andra remissinstanser uttalade liknande betänkligheter. Rikspolisstyrelsens uppfattning var att det som i första hand avhöll från brott kanske i allmänhet inte var straffets stränghet utan den risk för upptäckt som vederbörande hade att räkna med. Varusmuggling av narkotika intog dock en särställning, menade styrelsen, eftersom de som sysslade med sådant kallt vägde vinstmöjligheterna mot den påföljd som risktagandet kunde medföra. Den ansåg därför att kommitténs förslag på denna punkt var välgrundade.³¹

Departementschefen menade, att även om man inte borde överdriva betydelsen av straffhöjningar så var likväl narkotikafrågan så allvarlig att inget medel borde lämnas oprövat i kampen mot narkotikamissbruket. Det var särskilt angeläget att bekämpa den illegala handeln för att motverka missbruket. Den var, sade han, ett av de främsta exemplen på organiserad brottslighet och den bedrevs av organisationer med avsevärda resurser i form av pengar, utrustning och personal. Den starka lockelse som de betydande vinstmöjligheterna i den illegala narkotikahanteringen erbjöd talade för att möjligheter borde finnas att döma ut stränga straff. Departementschefen framhöll också att de brott det här rörde sig om i sina mest utstuderade och hänsynslösa former var att anse som mycket samhällsfarliga om man tog i betraktande de skadeverkningar de gav upphov till i synnerhet hos den unga generationen. Han anslöt sig också till kommitténs uttalande att kontrollen måste utformas så att den inte motverkade utan understödde samhällets krav att erbjuda vård åt vårdbehövande missbrukare. Han pekade också på de möjligheter som fanns att med stöd av då gällande BrB 1:7 anpassa påföljden i det enskilda fallet efter det vårdbehov som förelåg.³²

³⁰ Prop 1968:7 s 92

³¹ A prop s 93 f

³² A prop ss 107 och 111. I bestämmelsen föreskrevs att rätten vid val av påföljd, med iakttagande av vad som krävdes för att upprätthålla allmän laglydnad, skulle fästa särskilt avseende vid att påföljden skulle vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Straffskärpning redan 1969. Maximistraflet höjs till sex års fängelse.

Redan följande år ansågs den ökande illegala handeln och det ökande missbruket kräva en ny straffskärpning. Straffskalan bestämdes till fängelse i lägst ett och högst sex år för grovt narkotikabrott och grov varusmuggling avseende narkotika. Ändringarna trädde i kraft den 1 april 1969. En lag om telefonavlyssning vid förundersökning angående grovt narkotikabrott m m trädde i kraft den 25 mars samma år.

I den proposition som låg till grund för 1969 års straffskärpningar sägs att narkotikabrottsligheten fortsatt att öka och fått allt större spridning. Samtidigt hade brotten i många fall blivit grövre till sin karaktär. Departementschefen manade till offensiv kamp på bred front mot den illegala handeln med narkotika och mot narkotikamissbruket som fått en sådan omfattning att samhällets ansträngningar måste intensifieras och samordnas. Ett led i detta var att skärpa straffen ytterligare. Departementschefen underströk att avsikten var att ge ytterligare utrymme att döma ut hårdare straff främst för dem som i stor skala för egen vinning utnyttjade andras okunnighet, nyfikenhet och beroende av narkotika. Ett argument som han använde var också att RÅ noterat att domstolarna dömt ut straff på fyra års fängelse och, med tillämpning av då gällande BrB 26:2, på ännu längre tider, vilket enligt RÅ visade att straffmaximum var för lågt satt. Departementschefen hänvisade också till att Rikspolischefen framhållit att de internationellt verksamma importörerna, tillverkarna och försäljarna var väl medvetna om straff och upptäcktsrisker i olika länder samt att de betraktade Sverige som en mycket tacksam marknad. Ett skäl till detta var att straffreaktionen var för mild i jämförelse med förhållandena i många andra länder. Som ytterligare ett skäl åberopade departementschefen att maximistrafen i Norge och Danmark höjts till sex års fängelse.³³

Lagrådet hade vid granskningen av 1967 års förslag till straffsatser för grovt brott ifrågasatt om inte straffmaximum bort bestämmas högre men ansett sig inte böra förorda någon ytterligare ökning av detta förrän närmare erfarenhet vunnits om den föreslagna skärpningen. Det påpekades särskilt att det varit av viss betydelse för dess ställningstagande att BrB 26:2 tillät att straffet i vissa fall sattes till fängelse i sex år.³⁴ Förslaget i 1969 års proposition tillstyrktes. En av ledamöterna, justitierådet Conradi, hyste dock vissa betänkligheter mot det. Han hade följande synpunkter: När man vet hur skadligt ett frihetsstraff är – särskilt om det är långt – måste man i princip kräva att det visas fullgoda skäl för skärpning av en redan förut sträng straffskala. Så hade knappast skett i detta fall. Mycket talade för att straffets längd spelade en underordnad roll för de ofta förhårdade och samvetslösa personer som skärpningarna främst riktade sig mot. Visserligen kunde de tänkas tillfredsställa vissa mera primitiva rättfärdighetskrav och kanske kanalisera något av den indigna-

³³ Prop 1969:13 s 6ff

³⁴ Prop 1968:7 s 139

tion och avsky som de flesta människor hyste mot narkotikahajarna men det var högeligen tveksamt om straffskärpningarna verkligen förmådde underbygga vanliga människors fördömande av den grova narkotikabrottsligheten. Det hade bara gått ett år sedan straffen skärptes betydligt och några erfarenheter om vilken effekt det haft hade givetvis inte kunnat redovisas. Ändå föreslogs – utan remissförfarande – en ny allvarlig höjning. Trots att tillräckliga skäl inte förebragts kunde justitierådet inte hysa stort förbarmande med dessa professionella narkotikabrottslingar. Det spelade verkligen inte någon större roll, säger han, om maximistraflet för dem skulle vara sex eller åtta år. Därför motsatte han sig inte förslagen.³⁵

Noteras kan att andra lagutskottet ansåg att det skulle ha större avskräckande verkan om man kunde öka upptäcktsrisken än om straffet bestämdes till sex år eller – som yrkats i några motioner – ytterligare några år.³⁶

Amfetaminer och hallucinogener inordnas 1971 under den internationella kontrollen.

Genom en konvention 1971 om psykotropa ämnen kom amfetaminpreparat och hallucinogener att omfattas av internationell kontroll. Sverige ratificerade konventionen 1972. Genom ett ändringsprotokoll samma år kom vissa ändringar till stånd i 1961 års konvention.

Ny höjning av straffen 1972. Maximistraflet 10 års fängelse.

En ny höjning av straffen i NSL och VSL kom till stånd genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1972. Straffet för grovt narkotikabrott och grov varusmuggling som avsett narkotika blev då fängelse i minst ett och högst tio år.

I den proposition som innehåller förslaget till ändringar beskrivs hur förhållandena utvecklats på narkotikamarknaden.³⁷ Cannabis hade blivit det dominerande medlet. Trots tullens och polisens ansträngningar hade det inte varit möjligt att hejda spridningen av detta preparat inom landet.³⁸ Missbruket av centralstimulerande medel hade minskat påtagligt i varje fall bland unga människor sedan 1968. Endast små kvantiteter av övrig narkotika, t ex heroin och LSD, var i omlopp i landet. Ett missbruk som ingav oro var också den ökande thinnersniffningen. När det gällde kriminalpolitiska åtgärder framhölls att det, tre år efter 1969 års ändringar, knappast fanns något behov att överväga en allmän skärpning av straffen. Däremot ansågs det att det fanns skäl att ta upp frågan om en lagändring av begränsad räckvidd, nämligen beträffande de grova brotten. Utgångspunkten var, liksom i tidigare förslag, att handeln med

³⁵ Prop 1969:13 s 12f

³⁶ ALU utl 1969:7 s 15

³⁷ Prop 1972:67 s 18f

³⁸ 1965 hade tullen beslagtagit 20 gram cannabis. 1971 var siffran 111 060 gram (a prop s 41)

narkotika i hög grad var internationaliserad och att den systematiskt inriktade sig på länder där en marknad fanns eller lätt kunde arbetas upp, och där vinstutsikterna var goda och riskerna med verksamheten bedömdes som förhållandevis måttliga. Nu hade höjningar av straffen för grova narkotikabrott just genomförts eller planerats i flera länder i Norden och Europa. Därför borde det övervägas om inte straffet skulle höjas i Sverige så att det kom i paritet med finsk, norsk och västtysk lagstiftning. Det framhålls att man dock därvid måste se till att straffskalan inte blev så vid att maximistraftet tedde sig orimligt högt i jämförelse med straffen för andra från kriminalpolitisk synpunkt likvärdiga brott i vårt rättssystem. Det ansågs inte bli fallet om maximistraftet sattes till fängelse i tio år. Det erinrades om att lika stränga eller strängare straff förekom för flera brott som var jämförbara med grova narkotikabrott, tex spridande av gift eller smitta, mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse, där högsta straffet var fängelse i tio år eller, om brottet var grovt, på livstid.³⁹

Det kan nämnas att motionsyrkanden om högre minimistraff avstyrktes av justitieutskottet.⁴⁰

Fråga 1977: Tillämpas narkotikastrafflagen som lagstiftaren tänkt sig?

Justitieutskottet hade 1977 anledning att ta ställning till frågan hur NSL tillämpades i praxis. I en motion hade det nämligen gjorts gällande att de principer som lagstiftaren angett inte givit utslag i önskad riktning. Det påstods gälla såväl brottsrubricering som val av påföljd. Efter remissförfarande och utredningar ansåg sig utskottet kunna konstatera att det saknades belägg för att rättstillämpningen utvecklats i strid mot lagstiftningens syfte.⁴¹

Följande år fick utskottet ta ställning till en motion om ändrade lagbestämmelser rörande narkotikabrott. Motionärerna framhöll att de ändrade bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20:7 första st 1 p RB och de fortlöpande förändringarna av detta lagrums tillämpning hotade att få förödande konsekvenser för bekämpningen av narkotikamissbruket. Alarmerande var också polisens möjligheter att meddela rapporteftergift för små innehav. Utskottet ansåg emellertid att den statistik som fanns tillgänglig beträffande åtalsunderlåtelse inte gav stöd för motionärernas påståenden. Utskottet kunde också ge besked om att gatulangningen delvis ändrat karaktär. Många langare bar regelmässigt på sig endast så små kvantiteter att de kunde räkna med åtalsunderlåtelse enligt gällande praxis om de ertappades. Den utvecklingen hade också medfört att åklagarmyndigheten i Stockholm i december 1977 skärpt sin praxis så att åtalsunderlåtelse ej meddelades vid brott av lindrig beskaffenhet beträffande överlåtelse eller innehav av heroin eller kokain.⁴²

³⁹ A prop s 27

⁴⁰ JuU bet 1972:14

⁴¹ JuU bet 1977/78:4 s 22

⁴² JuU bet 1978/79:4 s 12

Dags för skärpt praxis 1980 vid åtalsunderlåtelse och nya straffhöjningar 1981.

Nya motioner med yrkanden om bl a straffskärpningar blev föremål för överväganden i justitieutskottet 1980. Utskottet sade sig med oro se på utvecklingen av narkotikabrottsligheten. Det var dock tveksamt till tanken på att, som det yrkats, genomföra en generell straffskärpning för alla former av narkotikabrottslighet och att helt ta bort böter ur straffskalorna. Det saknades enligt utskottets mening kriminalpolitiska skäl till en höjning och en sådan åtgärd skulle också strida mot den i brottsbalken gällande grundsatsen om ett straffmaximum av tio resp tolv år för tidsbestämda frihetsstraff. Slutligen var det så att frågan om höjning av straffminima för grovt narkotikabrott och grov varusmuggling övervägdes inom regeringskansliet. I avvaktan på resultaten av dessa överväganden borde, menade utskottet, något uttalande inte göras från riksdagens sida i anledning av de motionsyrkanden som framställdes i detta hänseende. När det gällde bötesstraffet hänvisade utskottet till att det i förarbetena till 1968 års lagstiftning bl a anförts att det särskilt var med tanke på de ungdomar i åldern närmast över 18 år som varit inblandade i narkotikabrottslighet, som denna påföljd införts.⁴³

Vid samma tillfälle behandlade utskottet änyo motionsyrkanden som gällde önskemål om skärpning av praxis vid åtalsunderlåtelse. Härvidlag uppfattade utskottet det så att de nya rekommendationer i ämnet som kommit till uttryck i RÅ:s i början av 1980 utkomna cirkulär innebar en sådan mer skärpt tillämpning av bestämmelserna som låg i linje med motionsyrkandena.⁴⁴

De ovan nämnda övervägandena om straffskärpningar ledde till att straffsatserna återigen höjdes. Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 1981. Maximistraffet för narkotikabrott höjdes från fängelse två år till fängelse tre år. Minimistraffet för grovt narkotikabrott sattes vid fängelse två år mot tidigare ett år. Motsvarande ändringar gjordes beträffande smuggling av narkotika. Vidare genomfördes ändringar i BrB av stor betydelse i sammanhanget. De medförde dels att förutsättningarna för villkorlig frigivning skärptes dels att en straffskärpningsregel infördes för återfall så att maximistraffet för upprepat grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling av narkotika blev sexton års fängelse.

Förslaget till ändringar i berörda avseende lades fram i en departementspromemoria.⁴⁵ När det gällde höjningen av minimistraffet för det grova brottet sägs där att den skulle markera brottets straffvärde i förhållande till annan allvarlig brottslighet. Det antogs att en sådan höjning också sannolikt skulle leda till en generell skärpning i praxis av påföljderna för de allvarligaste narkotikabrotten. Den preventiva effekt som därigenom skulle uppnås borde enligt promemorian inte underskattas, när det gällde den kategori som kalkyle-

⁴³ JuU bet 1979/80:25 s 17f

⁴⁴ A bet s 16

⁴⁵ DsJu 1980:4. Promemorian ingår som bilaga i Prop 1980/81:76 varför för enkelhets skull hänvisningar till den förra görs genom angivande av sida i den senare.

rade med ett tänkbart straff som en företagsmässig riskfaktor. Framför allt sade man sig då tänka på dem som, ofta utan att själva vara beroende av narkotika, hänsynslöst utnyttjade andras okunnighet eller beroende i en hantering som var mer eller mindre yrkesmässig och dikterad av vinstintresse.⁴⁶

I den proposition som innehåller förslagen till de nämnda ändringarna framhölls att narkotikaproblemet fortfarande var ett av våra stora sociala problem och att risken var stor för en ytterligare ökning av narkotikamissbruket. Departementschefen ansåg, att de straffrättsliga reglerna borde ändras för att, som ett medel bland flera, tränga tillbaka narkotikamissbruket.⁴⁷

Departementschefen hade observerat att straffskalans övre del utnyttjades förhållandevis sällan när det gällde de grövre brotten. Hon drog därav slutsatsen att det för de allvarligaste brotten fanns ett inte oväsentligt utrymme för straffskärpningar inom den gällande straffskalans ram. Hon avvisade därför tanken på att skärpa straffen genom att ytterligare höja maximistraffet för grovt brott. Departementschefen hänvisade också i sammanhanget till den ovan nämnda bestämmelse om straffskärpning för återfall varom förslag samtidigt lades fram, liksom till förslaget om ändrade principer för villkorlig frigivning.⁴⁸

Justitieuetskottet ställde sig positivt till förslaget om en skärpning av straffbestämmelserna. Det framhöll bl a att ändringarna syftade i linje med riksdagens tidigare uttalanden att på en gång markera samhällets avståndstagande till missbruk av narkotika och bidra till en skärpt allmänprevention.⁴⁹

Utskottet hade också att ta ställning till motionsyrkanden om att brottet narkotikaförseelse skulle avskaffas och att fängelse, sex månader eller ett år, skulle införas i straffskalan för narkotikaförseelse.⁵⁰

Mot bakgrunden att varje innehav, hur obetydligt det än var, var straffbart, ansåg utskottet att det fanns skäl att behålla beteckningen narkotikaförseelse.⁵¹

Det kunde ifrågasättas om böter i alla lägen var en ändamålsenlig påföljd för vissa av dem som begick narkotikabrott av lindrigare slag, framhöll utskottet. I enlighet med den ståndpunkt det intagit i 1980 års betänkande fann det dock inte skäl att förorda att böter avskaffades för de lindrigaste narkotikabrotten. Utskottet förklarade också att det anförda ledde till uppfattningen att det från kriminalpolitiska synpunkter inte heller var påkallat att införa fängelse i straffskalan för narkotikaförseelse.⁵²

⁴⁶ Prop 1980/81:76 s 247

⁴⁷ A prop ss 193 och 199

⁴⁸ A prop s 201 f och s 207

⁴⁹ ?

⁵⁰ JuU bet 1980/81:25 s 45

⁵¹ A st

⁵² A bet s 46

Narkotikamissbruket fortsätter att oroa, bl a frågas 1982 om inte också konsumtion av narkotika skall kriminaliseras.

I en proposition från februari 1982 om åtgärder mot alkohol- och narkotikamissbruket beskrivs, delvis med hänvisning till DsS 1980:5, narkotikamissbrukets utveckling under 1970-talets senare del och fram till 1982. Tillgången på narkotika hade ökat. Det gällde främst amfetamin och heroin. Oroväckande var, sades det, att också kokain förekom i landet. Det bedömdes föreligga en påtaglig risk för att kokainmissbruket skulle komma att spridas utanför de begränsade grupper där det tidigare varit koncentrerat. Det förekom ett omfattande missbruk av cannabis och tillgången var stor i hela landet. Även om färre yngre tonåringar då än vid 1970-talets början syntes experimentera med haschrökning föreföll det som en ny haschvåg hade börjat omkring 1979.⁵³

I april 1982 tog justitieutskottet ställning till nya motioner som rörde narkotikalagstiftningen. De gällde bl a att överträdelsena av NSL skulle rubriceras antingen som narkotikabrott eller grovt narkotikabrott, att fängelse skulle införas i straffskalan för narkotikaförseelse och att böter skulle utgå ur straffskalan för normalbrottet. Vidare begärdes i en motion att allt innehav skulle beivras medan det i en annan ifrågasattes om inte också själva nyttjandet av narkotika skulle kriminaliseras.⁵⁴

Utskottet avstyrkte bifall till motionerna. Det hänvisade bl a till sitt ställningstagande i betänkandet JuU 1980/81:25 och till en utredning, BRÅ PM 1982:2, om narkotikabrott som överlämnats till regeringen och som var under remissbehandling. NSL var alltså föremål för översyn och utskottet anmärkte att det i sammanhanget kunde vara skäl att uppmärksamma huruvida straffskalorna var ändamålsenligt utformade. Särskilt gällde detta straffsatserna för narkotikaförseelse och narkotikabrott. Utskottet utgick från att de frågor som aktualiserats genom motionerna skulle komma att uppmärksammas utan något tillkännagivande från riksdagens sida.⁵⁵

När det gällde önskemålet att kriminalisera också konsumtion av narkotika ansåg utskottet att det inte fanns anledning att överväga en ordning som innebar att narkotikamissbruket som sådant straffbelades.⁵⁶

Genomgripande ändringar 1983 för att täppa till luckor i narkotikastrafflagen.

Den 1 juli 1983 trädde genomgripande ändringar av NSL i kraft. De var främst betingade av att vissa gärningar som ansågs vara uppenbart straffvärda inte kunde åtkommas med då gällande bestämmelser. Flera allt vanligare förfaranden hade medfört problem för de rättsvårdande myndigheterna. Det gällde

⁵³ Prop 1981/82:143 s 5 ff

⁵⁴ JuU bet 1981/82:47 s 13. Motion 1981/82 nr 1576 av Blenda Littmarck m fl (m)

⁵⁵ A bet s 15 f

⁵⁶ A bet s 16

mellanmän som utan att själva vara direkt inblandade i överlåtelser gick köpare och säljare tillhanda på olika sätt. De förmedlade kontakter, bidrog till finansieringen eller agerade på annat straffvärt sätt utan att vara åtkomliga tex för medverkansansvar enligt NSL. Detta gällde också normalt sett beträffande förvärv. Det var tex tveksamt om den som lämnade en kurir en stor summa pengar för inköp av narkotika kunde straffas om polisen grep denne med narkotikan innan den överlämnats till huvudmannen.⁵⁷

För att komma till rätta med detta reviderades i första hand gärningsformerna. Överlåtelse- och innehavsbrotten lämnades oförändrade medan saluhållande utmönstrades som självständig gärningsform. Tillverkning ersattes av framställning avsedd för missbruk och skulle innefatta även odling av narkotiska växter. Förvärv i överlåtelssyfte var en av de nya gärningsformer som infördes. Genom en annan kriminaliserades viss befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk, såsom att anskaffa, bearbeta, förpacka, transportera, förvara eller annat sådant. Slutligen straffbelades också vissa förfaranden som är ägnade att främja narkotikahandel, såsom att bjuda ut narkotika till försäljning, förvara eller befordra vederlag för narkotika, förmedla kontakter mellan köpare och säljare eller annan sådan åtgärd.

När det gällde frågan om kriminalisering av själva missbruket av narkotika ansåg departementschefen att den fick anses ha en så principiell betydelse att den inte borde prövas i sammanhanget. Han hänvisade också till att han erfarit att narkotikakommissionen skulle ta upp denna fråga till behandling.⁵⁸

Ansaret utsträcktes till att innefatta också grovt oaktsamma gärningar dock inte vid innehav eller vid ringa brott. Eftersom de nya gärningsformerna omfattas också av bestämmelserna om ansvar för försök, förberedelse, stämpling och medverkan har det kriminaliserade området väsentligt utvidgats.

Till nyheterna hörde vidare att de regler som gällde straffbara förfaranden inom ramen för den legala hanteringen med vissa jämkningar fördes över från narkotikaförordningen till NSL, att den grundläggande bestämningen av vad som är att anse som narkotika togs in i lagens 8 §, och att möjligheterna till förverkande vidgades väsentligt.

När det gällde den i BRÅ-promemorian berörda och med nej besvarade frågan om de centrala straffrättsliga bestämmelserna angående narkotika borde sammanföras och placeras i BrB, ansåg departementschefen att det som förevarit i det aktuella lagstiftningsärendet knappast gav underlag för en bedömning i vad mån en sådan ändring skulle medföra några väsentliga fördelar. Han fann det naturligt att överväganden härom gjordes av narkotikakommissionen.⁵⁹

⁵⁷ BRÅ PM 1982:2 s 9 ff

⁵⁸ Prop 1982/83:141 s 12. Narkotikakommissionen (S 1982:09) hade bl a fått i uppdrag att lämna förslag om förbättringar av lagstiftningen för narkotikabrott

⁵⁹ A prop s 12 f

Beteckningen narkotikaförseelse utmönstras 1985. Tankarna på att kriminalisera själva nyttjandet av narkotika förkastas åter.

Nya ändringar genomfördes 1985. Beteckningen narkotikaförseelse utmönstrades som benämning för ringa narkotikabrott samtidigt som straffskalan för sådana fall kom att omfatta inte bara böter utan också fängelse i högst sex månader. För normalbrottet utgick böter som påföljd. Motsvarande ändringar i straffskalorna gjordes när det gällde varusmuggling av narkotika. – Kriminaliseringen utvidgades ytterligare vid försök och förberedelse till narkotikabrott och varusmuggling avseende narkotika.

Ändringarna byggde i huvudsak på ett förslag från narkotikakommissionen. En betydande minoritet i justitieutskottet ville gå längre och önskade inte bara en skärpt påföljdspraxis utan också en mer omfattande kriminalisering, bl a av konsumtionen av narkotika. Narkotikakommissionen som haft att ta ställning till den frågan hade stannat för att själva missbruket skulle hållas utanför det kriminaliserade området. Samma uppfattning hade departementschefen och utskottsmajoriteten.⁶⁰

När det gällde frågan om att överföra bestämmelserna om narkotikabrotten till BrB, vilken kommissionen också haft att ta ställning till, ansåg den att en sådan åtgärd borde företas endast i samband med en större översyn och att det inte kunde ankomma på kommissionen att ha synpunkter på hur en sådan revision av BrB skulle genomföras. Den avstod därför från att lägga fram förslag i ämnet.⁶¹

Ett sådant förslag lades fram av fängelsestraffkommittén. Den ansåg att narkotikabrotten borde placeras i BrB som ett nytt 16 kap, dock inte bestämmelserna om varusmuggling av narkotika och inte heller 5 a §, 6 § och 8 §. De sistnämnda skulle placeras i en särskild lag.⁶²

Förslag 1986 om kriminalisering av konsumtion av narkotika.

I december 1986 framlades i en departementspromemoria ett förslag till ändring av NSL innebärande att konsumtion i vissa fall skulle medföra straffansvar.⁶³

På hemställan av JuU i februari 1987 avslag riksdagen motioner som innehöll yrkanden om att all befattning med narkotika som inte var medicinskt motiverad skulle kriminaliseras. Utskottet hänvisade till den nämnda promemorian och att den var föremål för remissbehandling. Resultatet av denna liksom regeringens vidare åtgärder i sakfrågan borde avvaktas, ansåg utskottet,

⁶⁰ Narkotikakommissionen PM nr 8 december 1983, s 4 ff, prop 1984/85:46 s 10 ff och JuU bet 1984/85:12 ss 27 och 38 ff

⁶¹ A PM s 1 f

⁶² SOU 1986:14 s 180 ff och s 494

⁶³ DsJu 1986:8

innan riksdagen tog någon ställning till den.⁶⁴ En minoritet i utskottet ville ha en kriminalisering och ansåg att böter eller fängelse skulle ingå i straffskalan för det nya brottet.⁶⁵

Det blir straffbart 1988 också att bruka narkotika eller att ta annan befattning med sådana medel.

Genom lagändringar 1988 kriminaliserades också själva konsumtionen av narkotika. Ändringarna bygger i huvudsak på det ovan nämnda promemoriaförslaget. De omfattar också sådan hantering med narkotika i omedelbar anslutning till konsumtion som tidigare låg utanför det straffbara området.

Den som gjort sig skyldig endast till eget bruk av narkotika skall dömas till böter om brottet bedöms som ringa.

Om gärningar av det här slaget har uppdragats genom att gärningsmannen har sökt vård eller underkastat sig vård eller annan behandling skall han vara fri från ansvar.⁶⁶

Narkotikabrottskonventionen träder i kraft 1990.

Förenta Nationernas konvention den 19 december 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen trädde i kraft den 11 november 1990. Den har ratificerats av Sverige.

Syftet med konventionen är att ytterligare förstärka det internationella samarbetet och effektivisera insatserna mot den internationella narkotikabrottsligheten. Betydelsen av bistånd mellan parterna betonas i den. Konventionen innehåller bland annat förpliktelser för parterna att straffbelägga förfaranden som innebär hjälp att dölja eller omsätta vinsterna från den illegala marknaden. Frågor som hänger samman med ingripanden mot olagliga narkotikatransporter till havs, om förverkande, utlämning och annat internationellt samarbete tas också upp.⁶⁷

Lagstiftning 1991 för att beivra förfaranden som innebär hjälp att dölja eller omsätta vinster från den illegala narkotikahandeln.

För att narkotikabrottskonventionens krav på att sk tvätt av inkomster från narkotikabrottslighet skulle kriminaliseras fordrades ny lagstiftning. Konventionens straffrättsliga åtaganden uppfylldes genom att brottsbalkens bestämmelser om häleri ändrades så att de kom att avse också den som otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller annars medverkar till att dölja egendom som har för-

⁶⁴ JuU bet 1986/87:15

⁶⁵ A bet s 11 f

⁶⁶ Prop 1987/88:71

⁶⁷ Konventionen finns intagen som bilaga 1 i prop 1990/91:127. Se också Ds 1990:53 Sveriges tillträde till FN:s narkotikabrottskonvention.

värvats genom brott (BrB 9:6 första st 3. och 4. och 9:7 första st och andra st 2.).

1993 skärps straffet i 2 § NSL för brukande av narkotika.

Narkotikaförordningen utmönstras och ersätts av en lag om kontroll av narkotika som också omfattar kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika.

Genom lagändring 1993 ändrades straffskalan i 2 § NSL så att det för eget bruk av narkotika kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Samtidigt togs den särskilda ansvarsfrihetsregel bort som gällt för sådana fall.⁶⁸

Den 1 juli 1993 ersattes narkotikaförordningen (1962:704) av lagen (1992:860) om kontroll av narkotika. Något senare ändrades den sistnämnda lagen och tillfördes bestämmelser som gör att den omfattar också kemiska ämnen som i sig inte är narkotika men som kan användas vid olaglig tillverkning av sådana medel.⁶⁹

⁶⁸ Prop 1992/93:142 och JuU bet 1992/93:JuU17.

⁶⁹ Prop 1991/92:107 och 1992/93:186 samt SoU bet 1991/92:SoU21 och 1992/93:SoU24

Kommentar till narkotikastrafflagen och vissa delar av varusmuggningslagen.

1. Vad är narkotika?

1.1 8 § första stycket NSL.

Med narkotika förstås i denna lag läkemedel eller hälsofarliga varor med starkt vanebildande egenskaper eller varor som med lätthet kan omvandlas till varor med sådana egenskaper och som

1. på sådan grund är föremål för kontroll enligt en internationell överenskommelse som Sverige har biträtt, eller
2. av regeringen har förklarats skola anses som narkotika enligt lagen.

I narkotikastrafflagen kriminaliseras bl a olovliga befattningar med narkotika. Vad som avses med narkotika och vilka ämnen det gäller anges i 8 § NSL. Där sägs att med narkotika menas läkemedel eller hälsofarliga varor med starkt vanebildande egenskaper men också varor som med lätthet kan omvandlas till varor med sådana egenskaper. En ytterligare förutsättning är att det är fråga om medel som på den nämnda grunden antingen är föremål för kontroll enligt en internationell överenskommelse som Sverige har biträtt eller av regeringen har förklarats skola anses som narkotika enligt NSL. De sistnämnda villkoren medför att man i rättstillämpningen inte behöver ta ställning till frågan om ett ämne har de egenskaper som karakteriserar narkotika.

Föredragande statsrådet anmärker i propositionen till den nya läkemedelslagen att han inte är övertygad om att definitionen till alla delar kan anses uppfylla de krav som bör ställas på en bestämmelse som kan läggas till grund för straffrättsliga ingripanden. Frågan borde dock ägnas ytterligare överväganden, anser han, för att definitionen skulle kunna utformas så att det kunde anses godtagbart med hänsyn till rättssäkerheten.^{69a}

Riksdagen har vid flera tillfällen diskuterat frågan om definitionens utformning. Skälet har främst varit att det oroar att den inte fångar in straffvärda fall där det tagits befattning med nya medel förrän dessa uttryckligen förklarats vara narkotika. Problemet uppmärksammades redan i BRÅ-promemorian 1982.^{69b} Socialutskottet förklarade i betänkandet 1985/86:17 s 29 att definitionen var enkel och juridiskt exakt och därigenom tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt, och hade inte ändrat ställningstagande i SoU 1986/87:22 eller 1987/88:17. I 1990/91:SoU3 s 5 förklaras att samhället måste ha en god beredskap för de tillfällen då det uppträder nya narkotiska ämnen och preparat

^{69a} Prop 1991/92:107 s 63 f.

^{69b} BRÅ PM 1982:2 s 75 ff.

på marknaden, så att inte narkotikakontrollen kringgås, och att narkotikadefinitionen samtidigt måste vara tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt.

Det som utlöst denna aktivitet i riksdagen har främst varit önskemålet att kunna ingripa mot sk designer drugs.

Begreppet narkoticum stod ursprungligen främst som beteckning för medel som hade en bedövande, sömngivande eller smärtstillande verkan. Opium, heroin och morfin är av den karaktären. Kokain, kokablad och cannabis där-
emot har inte bedövande utan stimulerande verkningar.⁷⁰

I Sverige jämfördes redan 1944 vissa centralstimulerande medel (amfetaminerna) med narkotika. De upptogs från 1959 i narkotikaförfattningarna som narkotika. Vissa hallucinogener (t ex LSD och meskalin) fanns inte med i 1961 års narkotikakonvention men upptogs 1966 i Sverige bland de narkotiska medlen. Som framgått ovan omfattas de av 1971 års konvention.

De ämnen som av regeringen förklarats skola anses som narkotika finns förtecknade i förordningen (1983:366)⁷¹ Det är fråga om centralstimulerande medel, hallucinogener, smärtstillande medel, sömnmedel och lugnande medel samt de ovanjordiska delarna av växten kat (*Catha edulis*). I förordningen förklaras också att med cannabis i lagen skall avses varje växt av släktet *Cannabis* (med undantag av frön), från vilket hartset icke blivit extraherat, oavsett under vilken benämning den förekommer. Därigenom har ett i förhållande till narkotikakonventionen helt fristående och utvidgat cannabisbegrepp införts.⁷²

Av 1 § andra stycket lagen (1992:860) om kontroll av narkotika (LKN) framgår att det åligger regeringen eller, efter dess förordnande, läkemedelsverket att låta upprätta och kungöra förteckningar över narkotika. De finns i LVFS 1990:47 med tillägg i 1990:71. I bilaga till förordningen (1992:1554) om kontroll av narkotika finns en förteckning över substanser som skall anses som narkotika enligt narkotikastrafflagen.

Frågan om vilka ämnen som skall omfattas av kontroll har inte varit föremål för någon mera ingående debatt utom när det gäller cannabis.

Narkomanvårdskommittén gjorde bedömningen att detta ämne var relativt mindre farligt än de flesta i Sverige då tillåtna narkotiska medel. Cannabis hade dock inte någon medicinsk nytta, förklarade kommittén, varför en avvägning mellan nytta och skada motiverade ett förbud. Den påpekade också att det på grund av den allmänna narkotikakonventionens bestämmelser inte var möjligt att tillåta cannabis annat än för medicinskt eller vetenskapligt bruk.⁷³

⁷⁰ SOU 1967:25 s 19. I SOU 1967:41 s 111 ff finns som bilaga 1961 års allmänna narkotikakonvention

⁷¹ Senast ändrad genom SFS 1989:790

⁷² Enligt konventionens artikel 28.2 ägde den inte tillämpning på odling av cannabisväxt uteslutande för industriella (fibrer och frö) eller hortikulturella ändamål

⁷³ SOU 1967:41 s 38

Frågan om cannabispreparatens farlighet togs upp också i några remissvar på 1967 års förslag. Medicinska fakulteten i Uppsala avvisade bestämt tanken på att cannabis skulle vara så ofarligt att ett frisläppande kunde övervägas. Fakulteten nämnde särskilt att den indiska varianten bevisligen kunde framkalla psykotiska reaktioner.⁷⁴

Medicinska fakulteten i Lund anförde att man visste föga om hur farligt marihuana egentligen var och hur stor del av den rimligen rätt vida populationen av marihuanamissbrukare och – brukare som utvecklade en narkomani.⁷⁵

RFMA efterlyste auktoritativa besked i fråga om cannabispreparatens farlighet. Om de var så ofarliga som hävdats från vissa sakkunniga måste man, framhölls det, allvarligt överväga om de skulle hänföras till narkotika. Det ansågs vara förödande för såväl rättsuppfattningen som den tillbörliga respekten för narkotikans farlighet att omge ett eventuellt ganska oskyldigt njutningsmedel med den nimbus, som en kriminalisering innebar.⁷⁶

Departementschefen förklarade att han inte ville medverka till en liberalare syn på cannabis i förhållande till andra medel. Han anförde åtskilliga argument som talade för att någon särbehandling inte borde komma i fråga: att cannabis i den allmänna narkotikakonventionen upptagits bland de medel som i vissa hänseenden underkastats den mest rigorösa regleringen, att det ibland angetts vara en inkörsport till andra och farligare medel, att det var karakteristiskt för medlet att det ledde till ett visst psykiskt beroende och att det också kunde medföra hallucinationer och vanföreställningar, samt att de internationella synpunkterna var viktiga. Om vi skulle kunna vinna gehör för ansträngningarna att få skärpt kontroll på det internationella planet av för oss allvarliga medel som preludin och annat som i andra länder skapat mindre problem måste vi också vara solidariska med dem i deras kamp mot för dem allvarliga narkotikaproblem.⁷⁷

I en motion framfördes uppfattningen att cannabisbrukets sociala verkningar och relation till andra preparat borde bli föremål för vidare undersökningar.⁷⁸

I yttrande över förslaget till straffhöjningar 1969 sade sig en av lagrådets ledamöter inte vara främmande för tanken att domstolarna, på grund av de delade meningar som rådde beträffande hasch- och marihuanarökningens vådor, överlag borde iaktta en viss försiktighet vid straffmätningen när det gällde

⁷⁴ Prop 1968:7 s 53

⁷⁵ A st. Det bör anmärkas att narkomanvårdskommittén använder begreppet narkotikamissbruk för allt icke-medicinskt bruk av narkotika. (SOU 1967:25 s 22). I denna betydelse har det sedan använts i lagstiftnings sammanhang. I prop 1982/83:141 s 33 definieras missbruk som konsumtion som inte har stöd i en i vederbörlig ordning utfärdad ordination.

⁷⁶ Prop 1968:7 s 92

⁷⁷ A prop s 106

⁷⁸ AK motion nr 953 år 1968

narkotikabrott som avsåg cannabis och smuggling av cannabis, innan man visste mer om dessa ting.⁷⁹

ALU hade anledning att ta ställning till frågan efter en motion vari, med hänvisning till det ovan nämnda yttrandet, yrkades att riksdagen skulle uttala att vid utmätande av straff någon skillnad inte borde göras med avseende på skilda slag av narkotiska preparat. Utskottet ansåg att det då inte fanns anledning att göra uttalanden som i något avseende gav cannabis en särställning. Det ville dock peka på att medlets farlighet var en av de omständigheter som skulle beaktas vid bedömningen av om grovt brott skulle anses föreligga.⁸⁰

Att synen på cannabis förändrades kan illustreras med att år 1969 förutsättningar för åtalsunderlåtelse som regel ansågs föreligga vid ett innehav för eget bruk av 2–3 gram medan RÅ 1980 förordade att gränsen sattes vid högst 0,75–1 gram.⁸¹

I den proposition som ligger till grund för de omfattande ändringarna av NSL 1983 redogörs för undersökningsresultat avseende ungdomars narkotikamissbruk. De visade att cannabis blivit det vanligast förekommande narkotiska preparatet och att ungdomar som använde narkotika också oftare än andra använde alkohol, läkemedel och lösningsmedel. Cannabisrökningen kunde många gånger ses som ett komplement till annan droganvändning, i första hand alkoholkonsumtion. Ett annat resultat som redovisas är att så gott som alla med tungt narkotikamissbruk också använde cannabis i större eller mindre utsträckning. En i sammanhanget viktig observation var att odling av cannabisväxter blivit ett allt vanligare inslag inom den illegala narkotikahandlingen såväl i Sverige som utomlands.⁸²

⁷⁹ Prop 1969:13 s 12 f

⁸⁰ ALU utl 1969:7 s 16

⁸¹ RÅ Cirkulär C 56 och RÅC 1:94

⁸² Prop 1982/83:141 ss 8 f, 11 och 16

JuU poängterade i sitt utlåtande att inställningen till cannabis från samhällets sida blivit mer restriktiv. Utskottet pekade i sammanhanget också på den ovan nämnda ändringen när det gällde åtalsunderlåtelse. Det ansåg att det inte var påkallat att genom lagstiftningsåtgärder söka åstadkomma en mer skärpt inställning till cannabis.^{83, 84}

⁸³ JuU bet 1982/83:37 s 22

⁸⁴ Betydelsen av detta ämne illustreras också av följande utdrag ur Nordisk familjebok, elfte bandet, Stockholm 1909.

”Hasjisj l. Haschhisch (arab. ört, särskilt hampväxten, såsom den yppersta af alla örter, på grund af dess njutning beredande, smärtstillande och rogifvande egenskaper, och slutligen preparat af denna ört), *farm.* Den i Persien och Ostindien växande och odlade formen af hampväxten *Cannabissa sativa* f. *indica*, -- lämnar materialet till Orientens som njutningsmedel högt värderade hasjisj. -- Många andra beredningar eller uppblandningar av hasjisj, -- förekommer under olika namn i Orientens basarer. De säljas ofta endast i smyg, emedan hasjisj-njutningen i de flesta länder icke är tillåten. I sanning underbara äro i många fall verkningarna af hasjisj, men de yttra sig ofta olika hos olika individer och till följd af olika doser. -- Hasjisj förorsakar icke förstoppning.” --

-- ”Hasjisj spelade en förfärlig roll under korstågens tid genom de sk assassinerna (arab. hasjisjin, af hasjisj) en fanatisk muhammedansk sekt som under korstågens tid genom lönnmord och våldshandlingar utförde ett fullkomligt skräckvälde i Persien, Syrien och Palestina. Stiftaren Hassan Ibn Sabbâh (d 1128) organiserade en här af kraftfulla ynglingar som blint utförde alla hans befallningar. För att hos medlemmarna framkalla oinskränkt lydnad och vild fanatism användes ett medel hvaraf sekten fått sitt namn. Ynglingarna döfvades med en dryck beredd af indisk hampa och fördes i medvetnslöst tillstånd till en särskildt för detta ändamål inrättad trädgård, där alla slag af de mest raffinerade njutningar stodo dem till buds. Under en ånyo företagen bedöfning fördes de bort ifrån denna vållust. Troende sig hafva varit i paradiset, gifvo de gärna sin jordiska tillvaro till pris för att genom lydnad och dödsförakt för evigt vinna detta paradiset med alla dess fröjder. I själfva verket torde denna sekt hafva varit en af de fruktansvärdaste makter som någonsin funnits och ingen av dess motståndare var säker för sektmedlemmarnas dolkar.”

2. Överträdelser inom den legala narkotikahanteringen.

2 § LKN

Narkotika får importeras, tillverkas, exporteras, utbjudas till försäljning, överlåtas eller innehas endast för medicinskt eller vetenskapligt ändamål.

3 § andra st LKN

Om inte regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, läkemedelsverket föreskriver något annat, får dock resande utan tillstånd föra in narkotiska läkemedel i Sverige, om de är avsedda för medicinskt ändamål och den resandes personliga bruk.

13 § LKN

Till böter eller fängelse i högst ett år döms, om gärningen inte är belagd med straff enligt narkotikastrafflagen (1968:64) eller enligt lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

1. bedriver sådan verksamhet som avses i 7c § utan erforderligt tillstånd eller utan att föreskriven anmälan gjorts,
2. bryter mot 9 § eller 9a §.
3. åsidosätter föreskrift som meddelats med stöd av denna lag, eller
4. lämnar oriktig uppgift i ärende om tillstånd eller i anmälan om verksamhet enligt denna lag.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

13a § LKN

Ämne som avses i 7a § och som har varit föremål för brott enligt 13 § eller värdet därav samt utbyte av sådant brott skall förklaras förverkat om det inte är uppenbart oskäligt.

4 § 3. och 4 § 4. VSL

Såsom varusmuggling skall också anses, om någon uppsåtligen

-
3. förfogar över gods, för vilket meddelats tillstånd till införsel eller utförsel under stadgad särskild förutsättning, i strid mot vad sålunda förutsatts,
 4. genom vilseledande förmår tillståndsgivande myndighet att medge införsel eller utförsel av gods och därigenom föranleder att godset införs eller utförs i strid mot förbud.

5 § första st VSL

Den som av grov oaktsamhet förövar gärning som avses i 1 eller 4 § döms till böter eller fängelse i högst två år.

Narkotika kan hanteras legalt om det sker för medicinskt eller vetenskapligt ändamål. Denna hantering är kringgärdad av stränga föreskrifter om tillstånd och tillsyn. Bestämmelserna finns i lagen om kontroll av narkotika (LKN), som har ersatt motsvarande lagstiftning i tidigare gällande 8 § NSL och narkotikaförordningen.⁸⁵

En ansvarsbestämmelse har intagits i 13 § LKN och en om förverkande i 13a §. Den tidigare gällande 5a § NSL har upphävts.

En nyhet är att till LKN också har knutits tre paragrafer 7a–7c under den gemensamma rubriken Kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika.⁸⁶ Sverige har deltagit i ett internationellt samarbete som ägt rum för att få till stånd en kontroll av i 7a–7c §§ angivet slag. Den uppfyller de rekommendationer som då antogs.⁸⁷ Det framgår av bestämmelserna bland annat att 8–12 §§ LKN skall tillämpas också på de i rubriken angivna ämnena och att regeringen meddelar föreskrifter om vilka ämnen det gäller.

Ett undantag från kravet på tillstånd för import ges i 3 § andra st LKN för en resande som medför narkotiskt läkemedel avsett för medicinskt ändamål och eget personligt bruk. Det gäller som synes under förutsättning att inte regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, läkemedelsverket föreskriver annat. Det kan t ex bli aktuellt att meddela bestämmelser som begränsar rätten att föra in visst läkemedel eller att helt förbjuda sådan import.⁸⁸

Det torde kunna inträffa att de förfaranden som är kriminaliserade i 13 § LKN också ryms under gärningsbeskrivningarna i 4 § p 3, 4 § p 4 eller 5 § första st VSL. Som framgår av 13a § LKN är den subsidiär både till NSL och VSL. Det bör observeras att 5 § VSL kriminaliserar grovt oaktsamma fall medan det för tillämpningen av 13 § LKN är tillräckligt med oaktsamhet. I konsekvens härmed är maximistraffet i den förra paragrafen satt till fängelse två år mot ett år i den senare.

Normalt sett är det den som har tillstånd att handha narkotika som skall bedömas som gärningsman när föreskrifter åsidosatts. Det är den berättigade, eller någon som enligt accepterade regler om delegation företräder denne, som har att bära straffansvaret. Det är inte aktuellt att kriminalisera medverkan i sådana fall.⁸⁹

Det kan naturligtvis tänkas att narkotika som är föremål för legal hantering försvinner ur denna så att ansvar för narkotikabrott kan komma i fråga. I förarbetena påpekas också att någon som i och för sig är berättigad till viss hante-

⁸⁵ Prop 1991/92:107 och SoU bet 1991/92:SoU21.

⁸⁶ Prop 1992/93:186 och SoU bet 1992/93:SoU24.

⁸⁷ A prop s 1.

⁸⁸ Prop 1991/92:107 s 117.

⁸⁹ I motivuttalanden om ansvaret för medverkan sägs: "Brottsbalkens medverkansregler skall under sådana omständigheter inte tillämpas". (Prop 1982/83:141 s 29) Formuleringen är försätlig. Den kan lätt uppfattas som en anvisning för rättstillämpningen om analogisk tillämpning av BrB 23:4 i andra fall.

ring med narkotika kan förfara med den på sätt som ligger helt vid sidan av vad han har rätt att göra och att agerandet då får anses vara olovligt så att ansvar för narkotikabrott kan följa.⁹⁰ Det kan givetvis uppstå gränsdragningsproblem i sådana fall.

⁹⁰ Prop 1982/83:141 s 28 f och BRÅ PM 1982:2 s 78 ff

3. Illegal befattning med narkotika.

3.1 Allmänt om narkotikastrafflagens och varusmuggningslagens bestämmelser.

3.1.1 Narkotikastrafflagen.

Genom straffbestämmelser i NSL kriminaliseras med vissa begränsningar överlåtelse, framställning, förvärv, särskilda kvalificerade befattningar, vissa åtgärder som är ägnade att främja narkotikahandel samt innehav, bruk eller annan befattning med narkotika. Varusmuggling av narkotika beivras med stöd av VSL.^{90a}

Ansvaret gäller i första hand uppsåtliga gärningar. Med vissa undantag är det emellertid tillräckligt att de begåtts av grov oaktsamhet. Undantagen avser innehavsbrottet och dess alternativa former i NSL 1 § 6 samt ringa fall av övriga gärningsformer.

De uppsåtliga brotten är gradindelade. Normalvarianten kallas för narkotikabrott. Det ringa brottet, som fram till den 1 mars 1985 betecknades som narkotikaförseelse, saknar särskild benämning. De grova fallen rubriceras som grovt narkotikabrott.

Samma straffskala gäller för alla brottsformer i 1 § NSL. Det kan synas anmärkningsvärt kanske främst för att man föreställer sig att det borde vara mera straffvärt att överlåta narkotika än att inneha den. Ett uttryck för den uppfattningen kan man finna i narkomanvårdskommitténs förslag att endast brotten olaga saluhållande och överlåtelse skulle gradindelade.⁹¹

Att en gradindelning skulle komma till stånd ansåg också departementschefen men han menade att den skulle gälla för alla brottsvarianter. Behovet av gradindelning motiverades med att det var angeläget med en sådan med hänsyn till de ungdomar som var inblandade i narkotikabrottslighet. Att också innehavsbrottet borde tas med bland de brott som, i strid mot narkomanvårdskommitténs uppfattning, kunde bedömas som grova förklaras med att det i första hand behövdes med tanke på sådana fall där innehavet utgjorde ett led i en verksamhet som hade till syfte att överlåta eller smugla narkotika.⁹²

Straffsatserna för de uppsåtliga brotten är för ringa fall böter eller fängelse i högst sex månader, för normalbrott fängelse i högst tre år och för grovt narkotikabrott fängelse lägst två och högst tio år.

I stor omfattning är också försök, förberedelse och stämpling kriminaliserat. Försök och förberedelse är straffbart vid alla uppsåtliga gärningar utom innehav och de alternativa formerna av denna gärning i 1 § 6. Vid stämpling

^{90a} Det bör observeras att 1986 års varusmuggningsutredning i SOU 1991:84 har föreslagit att bestämmelserna om smuggling av narkotika skall föras över till NSL.

⁹¹ SOU 1967:41 s 58

⁹² Prop 1968:7 ss 111, 112 och 118 samt a utr s 73 ff

har förutom beträffande dessa gärningar undantag gjorts också vid ringa brott.

De grovt oaktsamma gärningarna har fått den särskilda brottsbeteckningen vårdslöshet med narkotika. Straffskalan är här böter eller fängelse i högst ett år.

Ansvar för medverkan kommer i fråga vid alla gärningar utom innehav och dess varianter i 1 § 6.

3.1.2 Varusmuggningslagen.

Bestämmelserna om ansvar för smuggling av narkotika bröts ut ur narkotikakungörelsen och placerades i varusmuggningslagen vid dess tillkomst.

Som nämnts i avsnitt 2 krävs det – med undantag i vissa fall för läkemedel för eget bruk – tillstånd för import och export av narkotika. I första hand är det, som också framgått ovan, VSL som är tillämplig på överträdelser inom detta område.

Även när det gäller smuggling av narkotika omfattar bestämmelserna inte bara uppsåtliga utan också, utom i ringa fall, grovt oaktsamma gärningar.

De uppsåtliga brotten är gradindelade också här. Det förekommer emellertid endast en brottsbenämning, nämligen varusmuggling. De oaktsamma fallen har inte någon särskild brottsbeteckning.

Straffsatserna för de uppsåtliga brotten överensstämmer med dem i NSL. För den grovt oaktsamma varianten är straffmaximum högre, nämligen fängelse i två år mot ett år i NSL.

Försök, förberedelse och stämpling till varusmuggling är kriminaliserat med ett undantag, nämligen stämpling till varusmuggling som är ringa.

I 6 § stadgas ansvar, utom för ringa fall, för den som tagit befattning med smuggelgoods. Det drabbar såväl den som haft uppsåt till att det rört sig om gods som varit föremål för varusmuggling som den som haft skäligen anledning anta att så var fallet. Straffet i det uppsåtliga fallet är böter eller fängelse i högst två år. Vid oaktsamhet är straffet endast böter.

När det gäller smuggling av narkotika är medverkan kriminaliserad i full omfattning i VSL.

VSL kommer här att behandlas endast i de delar som bedöms vara av intresse när det gäller befattning med narkotika.

3.2 *Utomlands begången gärning.*

Narkotikastrafflagen är tillämplig också på gärning som begåtts utomlands.

I *NJA 1970 B 23* dömdes en man för bl a grovt narkotikabrott. Han hade innehåft narkotika i Libanon och Turkiet och sedan till största delen försålt den i Turkiet.

I *NJA 1983 s 425* ansågs, vid fråga om tillämpning av den bestämmelse som numera är intagen i BrB 2:3 punkt 4, innehav av narkotika utomlands inte vara brott förövat mot Sverige. HD yttrade att det, fastän det var ett vitalt svenskt samhällsintresse att bekämpa brott som kan tänkas leda till spridning av narkotika i Sverige, inte kunde anses att brott enligt narkotikastrafflagen är riktade mot Sverige i den mening som åsyftas i den ifrågavarande punkten.

För att svensk rätt skall få tillämpas krävs då att gärningen inte är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten (BrB 2:2 andra st). Vidare gäller att lagen på gärningsorten måste beaktas vid påföljdsbestämningen. Påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är stadgat för brottet enligt lagen på gärningsorten får inte ådömas (BrB 2:2 tredje st). HD förklarade att straffmätningen i sådana fall, med iakttagande av begränsningen i nämnda lagrum, skall göras enligt svenska lagregler och svensk straffmätningsspraxis men att det inte hindrar att domstolen, om särskilda skäl föreligger, kan fästa avseende vid att brottet har avsevärt lägre straffvärde på gärningsorten. Så kan tex vara fallet om gärningsmannen är uppvuxen där eller har vistats där lång tid.

I *NJA 1991 s 332* var det också fråga om ett sådant fall. R skulle dömas bl a för gärning som ansågs falla under 1 § 4 NSL. Det var fråga om transport av ca 5 kg cannabis i Nederländerna och bedömdes främst med hänsyn till mängden narkotika som grovt brott enligt 3 § NSL. Brottet kunde inte anses vara förövat mot Sverige. Straffet för motsvarande gärning var i gällande nederländsk lag fängelse i högst två år jämte böter eller ettdera av dessa straff. R kunde därför i och för sig dömas till ansvar för grovt narkotikabrott enligt 3 § NSL men inte till längre frihetsstraff än fängelse i två år.

I *HD:s dom nr DB 354 den 17 juni 1993* skulle påföljd bestämmas för B som begått två grova narkotikabrott. Han hade som befälhavare på och delägare i ett utländskt fartyg vid det ena tillfället transporterat ett ton och vid det andra ca 4,5 ton cannabis från en plats utanför Marockos kust till Rotterdam i Nederländerna. I det första fallet gick färden över internationellt vatten till bestämmelseorten och vid det andra också över internationellt vatten till Danmark, därifrån till Hull i Storbritannien och slutligen till Rotterdam. Fråga var om högre straff fick bestämmas än vad som svarade mot maximistrafet enligt nederländsk lag, nämligen fängelse fyra år (BrB 2:2 tredje st). I övriga berörda lagar var straffet högre. – HD (3 JustR) för följande resonemang. Om ett brott delvis begåtts i Sverige följer av territorialprincipen att svensk lag är tillämplig. Något motsvarande mer eller mindre givet val mellan flera länders lagar kan inte sägas existera när det som i fallet är fråga om brott som uteslutande berör främmande länder samt internationellt vatten. Däremot får det

beaktas att principen om dubbel straffbarhet förutsätter att lagstiftaren hyst stort förtroende för andra länders straffordningar och att det därför enligt allmänna straffrättsliga grundsatser ligger närmast till hands att låta det lindrigaste av de aktuella straffmaxima fälla utslaget. – RÅ hade hävdade att avgörande vikt skulle fästas vid att brotten begåtts på internationellt vatten och ett av dem även i Danmark och Storbritannien vilket skulle göra det möjligt att utdöma frihetsstraff på 10 år. Häremot invänder HD att en sådan lagtillämpning skulle innebära att man bortsåg från att en av gärningsorterna fanns i Nederländerna och att varken lagtext eller motiv gav något stöd för att regeln i BrB 2:2 tredje st skulle ges en sådan tolkning. – Påföljden blev den i underdomstolarna bestämda, dvs fängelse fyra år.

Av *NJA 1987 s 771* framgår att redan stämpling till smuggling av narkotika till Sverige anses vara ett brott mot Sverige. Fallet gäller tillämpningen av BrB 2:2 första st.⁹³

3.2.1 Ingripande mot svenskt fartyg utomlands.

Lagen om tillstånd till ingripande mot svenskt fartyg.

Efter framställning av annan stat får regeringen medge den staten att ingripa mot ett svenskt fartyg utanför svenskt territorium i enlighet med Förenta Nationernas konvention den 19 december 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen.

Ett sådant medgivande får dock lämnas endast om det finns skälig anledning att anta att fartyget används för brottslighet som begås på den främmande statens territorium eller som är avsedd att fullbordas där eller som annars riktar sig mot den statens intressen samt att brottsligheten motsvarar brott för vilket enligt svensk lag är föreskrivet fängelse i mer än ett år.

Regeringen får förena ett medgivande med de villkor som anses behövliga.

Bestämmelserna ovan har tillkommit för att Sverige skall uppfylla de krav som ställs i narkotikabrottskonventionens artikel 17 om samarbete för att bekämpa olaglig narkotikahandling till havs.

Genom lagen kan främmande stat få tillstånd att ingripa mot svenskt fartyg som befinner sig utanför svenskt sjöterritorium om det finns skälig anledning att anta att fartyget används för brottslighet av det slag som avses i konventionen och som begås på den främmande statens territorium eller är avsedd att fullbordas där eller som annars riktar sig mot den främmande statens intressen.

En förutsättning för att tillstånd skall ges är självfallet att ingripandet görs i avsikt att utreda eller beivra brottslighet av angivet slag. Den skall vidare vara sådan att den motsvarar brott för vilket i svensk lag är föreskrivet fängelse i mer än ett år. Detta villkor överensstämmer med det som gäller vid sådan internationell rättshjälp som utlämning enligt 1957 års lag om utlämning för brott.

⁹³ Nelson behandlar hithörande frågor i *Nordisk tidskrift för Kriminalvetenskap* 1989, Tillæg. Se särskilt avsnitten 5. och 6. på s 21 ff.

Ingripandet anses få ske med stöd av de regler och i den ordning som föreskrivs i den främmande statens lagstiftning. Genom ett tillstånd medger alltså Sverige ett undantag från sitt anspråk på exklusiv jurisdiktion över fartyg med svensk flagg. Det är mot bakgrund av detta man får se de villkor som ställs för att ett medgivande skall ges. Det framhålls i motiven att en lagstiftning som lämnar möjlighet att medge ingripanden mot svenska fartyg måste tillämpas med betydande restriktivitet. Tillstånd bör lämnas endast när det är uppenbart att det finns ett påtagligt behov och ett starkt intresse av ett ingripande som klart överväger sådana motstående skäl som förtjänar beaktande.⁹⁴

Det framhålls också att ett medgivande inte bör lämnas i fall där det endast är någon enstaka passagerare eller besättningsman som smugglar narkotika eller på annat sätt gör sig skyldig till narkotikabrott. Det bör för ett medgivande krävas att användandet av fartyget ingår som ett led i en brottslighet av större omfattning. Det betonas att det samtidigt också måste undvikas att ingripandet oskäligt drabbar annan än den det gäller.⁹⁵

Som framgår av bestämmelsen får regeringen förena ett medgivande med de villkor som anses behövliga (tredje st). Sådana begränsningar kan göras enligt konventionen. Villkoren kan gälla ingripandets art och omfattning samt vilka åtgärder i övrigt som får vidtas mot fartyget och personer och egendom som befinner sig på detta.⁹⁶

⁹⁴ Prop 1990/91:127 s 42 ff

⁹⁵ A prop s 45

⁹⁶ A st

3.3 De brottsliga gärningarna.

1 § NSL.

Den som olovligen

1. överlåter narkotika
 2. framställer narkotika som är avsedd för missbruk
 3. förvärvar narkotika i överlåtelssyfte
 4. anskaffar, bearbetar, förpackar, transporterar, förvarar eller tar annan sådan befattningsmedel med narkotika som inte är avsedd för eget bruk,
 5. bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika, förmedlar kontakter mellan säljare och köpare eller företar någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel, eller
 6. innehar, brukar eller tar annan befattningsmedel med narkotika
- döms, om gärningen sker uppsåtligt, för *narkotikabrott* till fängelse i högst tre år.

Inledningsvis markeras i paragrafen att den gäller endast olovliga förfaranden. Överträdelse inom den legala hanteringen bedöms som nämnts enligt LKN. Det bör observeras att också annan hantering med narkotika än den som regleras i den lagen kan vara straffri. Ett trivialt exempel är den befattningspolisen tar med narkotika vid beslag.

Rikspolisstyrelsen framhöll i en skrivelse 1992 att det var angeläget att polisens rätt att inneha narkotika fick ett klart stöd i det förslag till LKN som skulle föreläggas riksdagen. Styrelsen föreslog att lagen skulle innehålla bestämmelser av vilka det klart framgick att rikspolisstyrelsen och polismyndighet fick inneha mindre mängder narkotika för utbildnings- och förevisningsändamål. Det påpekades att också tullmyndigheterna och statens hundscola kunde behöva omfattas av en sådan reglering.

Socialutskottet anmärkte att såväl då gällande lagstiftning som den föreslagna byggde på att det fanns lovliga innehav vid sidan om vad som där reglerades och att de främst gällde polis- och tullmyndigheternas förvaring och handhavande av beslagtagna narkotika. Utskottet tillade att lovligheten fick anses gälla inte enbart förfaranden som syftar till att uppdaga brottslig verksamhet utan även andra som är ett naturligt led i myndigheternas verksamhet, t ex förevisning i utbildnings- eller informationssammanhang eller för träning av narkotikahundar. Utskottet framhöll att detta inte stred mot Sveriges internationella åtaganden på området. Trots att en lagstiftning skulle kunna leda till större klarhet avvisades rikspolisstyrelsens förslag. Det ansågs kunna innebära nackdelar eftersom bestämmelserna skulle kunna tolkas e contrario så att alla förfaranden som inte reglerades skulle kunna anses olagliga. Utskottet påpekade också att den narkotika som förvarades av polisen och tullen självfallet måste hanteras med stor försiktighet så att den inte kom på avvägar och att bestämmelser om hanteringen borde meddelas av rikspolisstyrelsen och generaltullstyrelsen.^{96a}

^{96a} SoU bet 1991/92:SoU21 s 28 f.

Som framgår redan vid en snabb genomläsning av 1 § kan ett visst förfarande med narkotika vara sådant att det faller under mer än en av punkterna. Det kan ändå enligt allmänna principer vara att bedöma bara som ett brott. Det har för sådana fall framhållits att det av gärningsbeskrivning och domskäl självfallet måste framgå vari det straffbara förfarandet bestått men att avsikten inte har varit att någon viss punkt skall citeras i själva domslutet.⁹⁷ (Se vidare nedan i avsnittet 3.11 om konkurrens.)

Jag tar som regel inte upp processrättsliga frågor, t ex sådana som gäller bevisningen. I två instruktiva fall av det slaget, *NJA 1991 s 512 I och II*, har HD tagit ställning till om bevismaterial som bestått av uppgifter som lämnats vid polisförhör eller domstolsförhandling utomlands kunde läggas till grund för fällande dom.

I *NJA 1982 s 164* gjorde HD det tankeväckande uttalandet att det också i narkotikamål – och även beträffande en tilltalad som under alla förhållanden kan förutsättas vara engagerad i illegal handel med narkotika – måste för en fällande dom krävas att det blivit ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brott i enlighet med åtalet. Man kan se utgången i *NJA 1991 s 612* som ett exempel på den principen. L åtalades för att olovligen i överlåtelsesyfte ha förvärvat ca 2 kg amfetamin, varav hon överlät åtminstone 5 hg. När hon greps innehade hon 1 131 g. TR fann åtalet för överlåtelse och innehav styrkt och att det var fråga om grovt narkotikabrott. HovR var av samma mening. – HD fann att åtalet i huvudsak grundade sig på att 100 000 kr hade påträffats hos L vid en husrannsakan. Domstolen godtog inte L:s förklaring att hon mottagit pengarna för annans räkning. RÅ hade gjort gällande att det var fråga om vederlag för försäljning av amfetamin ur samma parti som innehavet. Mot det anmärkte HD att RÅ inte angivit eller fört bevisning om något tillfälle då L skulle ha överlätit narkotika. HD påpekar också att L sedan lång tid hade missbrukat amfetamin och att hon vid flera tillfällen hade dömts för narkotikabrott men aldrig för överlåtelse. HD:s slutsats blir att L visserligen inte kunnat förklara sitt innehav av pengarna på ett godtagbart sätt men att vad som framkommit i målet inte uteslöt att hon kunde ha fått dem på annat sätt än genom försäljning av amfetamin. Det fanns andra tänkbara förklaringar. Något exempel anförs inte. – HD fann alltså att åtalet för olovlig narkotikaförsäljning inte var styrkt. Samma slutsats drogs beträffande RÅ:s andrahandsyrkande att pengarna utgjorde vederlag antingen för narkotika som L avsåg att förvärva eller för narkotika som försålts av andra. – HovR ställdes inför samma problem när det gällde bevisningen i *RH 1991:101*.

3.3.1 1§1. NSL Överlåtelse.

Syftet med den kriminalisering som ägt rum när det gällt hanteringen av narkotika har ytterst syftat till att motverka missbruket. Det har därvid ansetts vara särskilt angeläget att bekämpa handeln med sådana medel. Vid den revi-

⁹⁷ Prop 1982/83:141 s 32 f

sion av NSL som företogs 1983 ansågs det att överlåtelse såsom varande det centrala brottet på området borde placeras som den första av de gärningsformer som skulle straffbeläggas.⁹⁸

När det gäller frågan om innebörden av begreppet överlåtelse i detta sammanhang sägs i förarbetena till 1968 års lagstiftning inte mer än att överlåtelse omfattar även de fall då narkotika ges bort.⁹⁹

Frågan berörs av Thornstedt i ett sakkunnigutlåtande i *NJA* 1972 s 429. Han noterar att problemet inte dryftats vare sig i förarbetena till NSL eller tidigare lagstiftning och drar därav slutsatsen att begreppet enligt lagstiftarens mening skulle ha samma betydelse i NSL som i allmänt juridiskt språkbruk. Det skulle vid köp betyda att överlåtelsen är fullbordad senast då varan överlämnats till köparen. RÅ invände i fallet att departementschefens påpekande att överlåtelse omfattade även fall där narkotika gavs bort torde vara meningslöst om lagstiftaren syftat endast på själva traditionen av narkotika och fortsätter: ”Inte endast narkotikabrott utan också många förmögenhetsbrott fullbordas genom fysiskt överlämnande (tradition) av en sak eller genom träffande av ett avtal.”¹⁰⁰

Uppfattningen att narkotikabrottet skulle vara fullbordat redan i och med att överlåtelseavtalet ingåtts framförs också av Machnow.¹⁰¹ Den förkastas på ett övertygande sätt i den tidigare nämnda BRÅ-promemorian. Där framhålls visserligen att, även om det strider mot allmänt juridiskt språkbruk att anse en överlåtelse vara fullbordad redan i och med att överlåtelseavtal ingåtts, så kan visst stöd för uppfattningen hämtas från den civilrättsliga regleringen genom att vissa förpliktelser otvivelaktigt uppstår för parterna redan genom avtal. Då är emellertid att märka, fortsätter författaren, att ett avtal om försäljning av narkotika inte skyddas av rättsordningen varför parterna inte med avtalet som grund kan resa några rättsanspråk mot varandra. Invändningen att t ex ett bedrägeri kan fullbordas redan genom avtalsslut bemöts med att straffstadgandet där avser att skydda ett abstrakt förmögenhetsvärde och inte överlåtelse av konkreta saker.¹⁰²

Överlåtelse innebär överförande av äganderätt. De vanligaste fallen när det gäller narkotika torde gälla försäljning och gåva. Det erinras i 1982 års förarbeten om att det är överlåtelse också att bjuda någon på narkotika för omedelbar konsumtion oberoende av hur ringa mängd det är fråga om.¹⁰³

Till överlåtelse räknas också ”lån” av narkotika där det förutsätts att det parti som mottagits inte är det som skall återlämnas.

⁹⁸ A prop s 107 och prop 1982/83:141 s 14 f

⁹⁹ Prop 1968:7 s 118

¹⁰⁰ *NJA* 1972 s 436

¹⁰¹ Machnow, *Specialstraffrätt* s 58

¹⁰² BRÅ PM 1982:2 s 104

¹⁰³ Prop 1982/83:141 s 14. Se också prop 1971:100 ss 17 och 35 samt JuU bet 1971:11 s 13

Det torde vara en allmän uppfattning att en överlåtelse normalt sett är fullbordad när narkotikan har överlämnats till köparen. Något krav på att vederlaget också skall ha erlagts föreligger inte. Däremot hör detta till det som vid en försäljning är brottet enligt vad HD uttalat i ovannämnda *NJA 1972 s 429*. Den straffbara verksamheten kan alltså i sådana fall komma att pågå även efter det att brottets fullbordats.

HD säger i fallet att det är en rimlig tolkning av brottsbeskrivningen att, när en narkotikaöverlåtelse sker i form av försäljning, till överlåtelsen och därmed till det straffbara förfarandet hänföra även säljarens mottagande av den motprestation som han betingat sig för den sålda varan, oavsett om denna prestation fullgörs efter det att köparen mottagit varan. Den straffbara verksamheten kan i så fall komma att pågå, fortsätter HD, även efter brottets fullbordan. Det synes överensstämja med vad man vanligen lägger i ordet "överlåta" att uppfatta brottsbeskrivningen i enlighet med vad nu sagts och det strider i vart fall inte, menar HD, mot det allmänna språkbruket, för vilket det snarare skulle vara främmande att på tal om försäljning bortse från ett så väsentligt moment som köpeskillingens erläggande. Vid en försäljning på kredit, säger HD, ter sig sålunda betalningen som den naturliga avslutningen på den uppgjorda affären. Domstolen tillägger att det vidare ligger i linje med de motiv som bär upp ifrågavarande lagstiftning att tolka brottsbeskrivningen på angivet sätt.

Det sagda är av väsentlig betydelse för frågan om ansvar för medverkan i vissa fall liksom för förberedelse och förverkande. Ämnet behandlas vidare nedan under dessa rubriker.

I *SvJT 1970 rf s 43* anmärks att begreppet överlåtelse inte innefattar utlämnande av egendom till dess ägare från någon som haft egendomen om hand. Det påstås också att begreppet i svenskt lagspråk har en tämligen ensartad innebörd. HD uttrycker samma uppfattning i nedanstående fall.

NJA 1982 s 64. HD hade att ta ställning till yrkanden om ansvar för stämpling till överlåtelse. A hade i brev till B sökt förmå henne att anskaffa och föra in narkotika till honom på den kriminalvårdsanstalt där han var intagen. RÅ ställde upp tre tänkbara möjligheter när det gällde den transaktion som skulle ha företagits. 1. B skulle för egna medel inköpa narkotikan och därefter sälja den till A. 2. B skulle för egna medel inköpa narkotikan och sedan överlämna den som gåva till A. 3. B skulle inköpa narkotikan för A:s räkning och som ombud för denne samt därvid betala av egna medel som en försträckning till A, som alltså slutligen skulle stå för kostnaderna. RÅ ansåg det sistnämnda alternativet som det mest troliga. – HD uttalar i domen, som meddelades den 26 januari 1982, att det saknades anledning att bedöma frågan om överlåtelse skulle ha förelegat med annan utgångspunkt än att begreppet överlåtelse i NSL hade samma innebörd som i civilrättsliga sammanhang. HD bedömer transaktionerna i 1 och 2 som överlåtelse om de fullbordats. Fallet 3 däremot blir att bedöma som ett uppdragsförhållande, säger HD, kombinerat med ett försträkningsavtal. Ett fullgörande av uppdraget genom köp av narkotika för

A:s räkning och överlämnande av denna till A innefattar därför ingen överlåtelse.

Det sägs i motiven till 1983 års ändringar av NSL att den som vid en överlåtelse svarat för överlämnandet av narkotikan beroende på omständigheterna kan vara att anse som gärningsman eller som medhjälpare till överlåtelsen.¹⁰⁴ Påståendet aktualiserar frågan hur det vid konkurrens mellan straffbestämmelserna i 1 § NSL skall dömas när en gärning utgör medverkan till t ex överlåtelse men också gärningsmannaskap avseende t ex någon variant av gärningarna i 1 § 4. Frågan tas upp nedan i avsnittet om konkurrens.

3.3.2 1 § 2. NSL Framställning avsedd för missbruk.

I den lydelse NSL hade före 1983 års ändringar stadgades ansvar för tillverkning av narkotika. Detta begrepp var visserligen bestämt i narkotikakungörelsen men definitionen var tillkommen med tanke på den legala hanteringen av narkotika.^{104a} Det uppstod därför problem av skilda slag när det gällde tillämpningen inom det illegala området. Så var t ex ompackning enligt kungörelsen att betrakta som tillverkning men bedömdes i praxis antingen som innehav eller som medverkan till annans narkotikabrott. Detta ansågs otillfredsställande bl a för att medverkan till innehav inte var kriminaliserat och inte heller försök, förberedelse och stämpling till sådan gärning.

När det gällde odling av narkotiska växter förekom skiftande bedömningar i praxis innan HD i *NJA 1981 s 519* tog ställning till frågan och förklarade att innehav förelåg i sådana fall.¹⁰⁵ Därigenom kom de olägenheter som ovan nämnts att gälla också när det blev fråga om att beivra sådana gärningar.

Genom att följa förslaget i BRÅ-promemorian att införa framställning som en gärningsform och samtidigt uttala att också odling skulle vara att anse som framställning har, i förening med att osjälvständiga brottsformer kriminaliserats, de angivna problemen lösts.¹⁰⁶

Bearbetning och ompackning omfattas också av definitionen på tillverkning. Sådana åtgärder i den illegala hanteringen anses inte falla under begreppet framställning. De är åtkomliga genom bestämmelserna i punkt 4.¹⁰⁷

En begränsning av straffansvaret har gjorts så att det avser endast framställning som är avsedd för missbruk. Något undantag görs inte om det är fråga om eget missbruk. Det bör observeras att införandet av det nya begreppet framställning inte medför att odling inte längre skulle kunna anses som innehav. Den som inte är berättigad att odla cannabis kan alltså fällas till ansvar för innehav om odlingen inte avser missbruk.

¹⁰⁴ Prop 1982/83:141 s 14

^{104a} Definieras nu i 4 § första st lagen om kontroll av narkotika (1992:860).

¹⁰⁵ Se också *NJA 1981 B4* och *B5*, samt *RH 3:83*

¹⁰⁶ BRÅ PM 1982:2 s 95 ff

¹⁰⁷ Prop 1982/83:141 s 15 f. och JuU bet 1982/83:37 s 13

3.3.3 1 § 3. NSL Förvärv i överlåtelsesyfte.

En annan av de gärningsformer som infördes genom 1983 års lagstiftning var förvärv. Trots att förvärv kan sägas vara andra sidan av överlåtelse är det mycket tveksamt i vilken utsträckning ansvar för medverkan kan komma i fråga för den som förvärvat narkotika. Det dömdes därför tidigare normalt till ansvar först om innehav förelåg. Den möjligheten var ju också av begränsad betydelse eftersom varken medverkan, försök eller andra osjälvtändiga gärningsformer var kriminaliserade vid innehav. Det pekas i motiven till 1983 års ändringar på att en förvärvare som använde sig av mellanhänder kunde undgå ansvar även om affären slutförts. Detta motiverade kriminalisering av förvärv och det ansågs vara uppenbart att också medverkan, försök, förberedelse och stämpling till sådana gärningar skulle vara straffbar.¹⁰⁸

Förvärv bör, sägs det i motiven, i överensstämmelse med vedertagen terminologi, omfatta åtgärder varigenom någon får äganderätt. Som vid överlåtelse uppstår då frågan när ett förvärv skall anses vara fullbordat. Departementschefen anser att, i allmänhet, fullbordanspunkten uppnåtts när narkotikan överlämnats till förvärvaren eller en representant för denne.¹⁰⁹

Kriminaliseringen av förvärv är begränsad till sådana som görs i överlåtelsesyfte. Justitieutskottet framhöll att det är dessa fall som är verkligt straffvärda och att det är beträffande dessa som det finns anledning att beivra också de osjälvtändiga brottsformerna. Om förvärvet avser narkotika för eget bruk är det däremot fullt tillräckligt, anser utskottet, att ansvar för innehav kan ifrågakomma. Det föreligger knappast något kriminalpolitiskt behov av att straffbelägga de osjälvtändiga brottsformerna när det gäller förvärv för eget bruk, sägs det.¹¹⁰ Uttalandet är något förledande eftersom, vilket framgår i avsnitten 3.3.4 och särskilt 3.8.1 nedan, ansvar i sådana situationer, t ex när förvärvet skett via mellanhand, ändå normalt anses kunna utkrävas med hjälp av medverkansbestämmelserna.

Ett påstående som görs i annat sammanhang i propositionen 1983, nämligen att överlämnande av pengar eller annat som är avsett för betalning av narkotika blir straffbart som förberedelse till förvärv, kommenteras nedan i avsnittet 3.7.1.2 om förberedelse.¹¹¹

¹⁰⁸ Prop 1982/83:141 s 17

¹⁰⁹ A st

¹¹⁰ JuU bet 1982/83:37 s 13

¹¹¹ Prop 1982/83:141 s 23

3.3.4 1 § 4. NSL Anskaffning, bearbetning, förpackning, transport, förvaring eller annan sådan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk.

Till punkten 4 har förts ett antal kvalificerade befattningar med narkotika. I motiven påstås att samtliga tidigare har varit straffbara som innehav.^{112, 113} Bestämmelsen infördes för att lagstiftaren ville få möjlighet att inskrida mot vissa förfaranden som ansågs klart straffvärda och som skulle bli åtkomliga om de osjälvständiga gärningsformerna kriminaliserades vid innehavsbrottet. Det ansågs emellertid inte vara befogat att dessa skulle göras straffbara vid innehav för eget bruk. Genom utbrytningen av de kvalificerade befattningarna kunde båda önskemålen tillgodoses sedan också försök, förberedelse, stämpling och medverkan kriminaliserats vid dessa nya gärningsformer.

De i motiven gjorda uttalandena att samtliga i punkt 4 uppräknade förfaranden tidigare var straffbara som innehav förklaras innebära att någon egentlig nykriminalisering därför inte ägt rum genom tillskapandet av punkten 4 i 1 § NSL. Den väsentliga ökning av det straffbara området som lagstiftningen inneburit och som var syftet med den anses alltså inte vara någon "egentlig" ny straffbeläggning.¹¹⁴

Att det inte anses vara någon egentlig nykriminalisering att ett antal osjälvständiga gärningsformer blivit straffbara må vara men frågan är om påståendet ens i övrigt är helt korrekt.

Det är visserligen knappast möjligt att bearbeta, förpacka, transportera eller förvara narkotika utan att det också är fråga om innehav. Den restriktiva tolkning som anbefalles i motiven inte bara beträffande de uppräknade förfarandena utan också när det gäller att bedöma vad som är annan sådan befattning talar ytterligare för att den befattning det är fråga om också skall kunna rubriceras som ett innehav. Fråga är emellertid om inte ansvar för anskaffande kan komma i fråga utan att narkotikan innehas.

Anskaffning skiljer sig från de övriga uppräknade befattningarna bl a därigenom att de sistnämnda avser förfaranden med narkotika som redan innehas av den som utför gärningen. Den som anskaffar narkotika däremot kan inte inneha den förrän han anskaffat den men rekvisitet kan vara uppfyllt utan att anskaffaren innehar narkotikan. Jag kan inte se annat än att en sk mellanman kan anskaffa narkotika till en missbrukare utan att själv få innehav till medlet i fråga. Departementschefen kan för övrigt ha varit inne på liknande tankegångar när han anmärker att det normalt ingår i handlingsplanen att den som anskaffat narkotikan också skall transportera eller förvara den.¹¹⁵

¹¹² A prop ss 18 och 33

¹¹³ Anskaffning ingick inte i motsvarande bestämmelse i BRÅ-promemorians förslag

¹¹⁴ A prop s 33

¹¹⁵ A prop s 19

Eftersom också försök är kriminaliserat synes det nämnda i sak inte vara av någon större betydelse för straffbarheten.

I förarbetena ges exempel på några situationer där en kriminalisering ansågs vara erforderlig. Ett sådant är just att någon anskaffade narkotika för annans räkning och för dennes privata bruk. Då något överlåtelssyfte inte förelåg i sådant fall kunde ansvar för förvärv, d v s genom den föreslagna bestämmelsen därom, inte komma i fråga, påpekas det. Det talas i exemplet om förvärvarens ansvar och det konstateras att denne inte kan dömas till ansvar förrän han fått narkotikan i sin besittning. Det borde finnas möjlighet, sägs det vidare, att kunna ingripa på ett tidigare stadium än vid själva innehavet. Det troliga är att det är anskaffaren som avses när det i exemplet talas om förvärvaren. Frågan och exemplet tas åter upp just vid behandlingen av de spörsmål som ligger bakom tillkomsten av 1 § 4.¹¹⁶

Som nämnts framhålles det i förarbetena att en restriktiv tolkning skall göras när det gäller de gärningar som beskrivs under punkten. Det exemplifieras med att varje förflyttning av narkotika inte är att betrakta som en transport och att varje mer varaktig befattning med narkotika inte kan anses utgöra ett förvarande. För att punkten skall tillämpas, sägs det vidare, bör det i princip krävas att speciella och någorlunda ingripande åtgärder vidtagits och att de i vart fall haft befattningen med narkotika som ett väsentligt ändamål.¹¹⁷

Den restriktivitet som anbefalles när det gäller att tillämpa bestämmelsen på andra än de särskilt uppräknade förfarandena har i lagtexten markerats genom att där anges att det skall vara fråga om annan *sådan* befattning. Det skall vara fråga om gärningar som till sin typ är jämförbara med de uppräknade.¹¹⁸

När det gäller den kvalificerade form av innehav som är förvaring markeras i förarbetena som ovan framgått att det för att förvaring skall anses föreligga är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning att det varit fråga om en mer varaktig befattning. Gränsdragningen härvidlag är av största betydelse eftersom de osjälvständiga brottsformerna är kriminaliserade vid förvaring men inte vid innehav.

Beträffande förvaring följer vidare av vad som tidigare sagts att sådan inte kan anses föreligga om inte också alla förutsättningar är uppfyllda för ett innehav. Det torde betyda t ex att den som "förvarar" narkotika hos annan person utan att ha omedelbar rådighet över den inte omfattas av punkt 4.

En annan fråga är om den som låter någon förvara narkotika i ett utrymme som han själv har tillgång till också kan anses förvara narkotikan. Svaret synes böra bero på om han har rådighet över denna. I alla händelser lär ansvar för medverkan kunna komma i fråga.

¹¹⁶ A prop ss 17 f och 19

¹¹⁷ BRÅ PM 1982:2 s 121 och prop 1982/83:141 s 33 f

¹¹⁸ A promemoria s 115 och a prop s 34

Ett exempel på förvaring finner man i *RH 144:85*. Där hade den tilltalade grävt ner narkotikan på sin fastighet.

Det bör slutligen särskilt observeras att kriminaliseringen under denna punkt är begränsad till fall där befattningen gäller narkotika som inte är avsedd för eget bruk. Om det är befattning för eget bruk kan det bara bli fråga om ansvar för innehav. Detta gäller också anskaffning för eget bruk eftersom förvärv som i sådant fall föreligger inte är kriminaliserat genom 1 § 3.

3.3.5 1 § 5. NSL Utbudande till försäljning, förvaring eller befordran av vederlag för narkotika, förmedling av kontakter mellan säljare och köpare eller annan sådan åtgärd om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel.

Det framhålls i förarbetena att skälet till den kriminalisering som åstadkommits genom bestämmelserna i punkt 5 var att mellanmän av olika slag ofta var oåtkomliga för straffansvar. Det hade blivit allt vanligare att fristående personer på olika sätt främjade narkotikaverksamheten utan att själva ta befattning med narkotikan eller ha närmare kunskaper om de olika konkreta transaktionerna. Det hade visat sig att det inte bara förelåg bevisvärigheter i sådana fall utan också att medverkansreglerna helt enkelt inte var tillämpliga på många av dessa förfaranden. Det kunde i sistnämnda fall brista t ex i kravet på att en preciserad medverkanshandling skall kunna visas ha bidragit till en bestämd konkret gärning som är ett brott.¹¹⁹

I BRÅ-promemorian diskuterades olika möjligheter att komma till rätta med problemen. En lösning skulle vara att, som vid koppleribrottet, konstruera en straffbestämmelse med ett allmänt främjanderekvisit. En sådan antogs kunna väl tillgodose behovet av straffskydd såväl vid straffvärda saluhållandesituationer som vid mellanmanssituationer. Den varianten förkastades ändå med motiveringen att en sådan bestämmelse oundvikligen skulle bli oklar när det gällde avgränsningen av det straffbara området samtidigt som detta lätt kunde bli mer vidsträckt än vad som ansågs vara motiverat av kriminalpolitiska motiv. Det framhölls att det med anledning därav framstod som angeläget att endast klart straffvärda fall skulle träffas av en bestämmelse av antytt slag. Det ansågs därför vara otänkbart att vid sidan av medverkansansvar straffbelägga andra främjandeformer beträffande varje form av överlåtelse. Detta kunde endast motiveras, framhölls det, vid mer omfattande överlåtelser eller sådana som ingick i en mer vanemässig eller yrkesmässig verksamhet. En sådan begränsning ansågs kunna komma till uttryck genom att det angavs att främjandet skulle avse handel med narkotika. Det gjordes emellertid ändå en utvidgning utifrån detta, nämligen så att det straffbara förfarandet endast behövde ha varit ägnat att främja denna handel. Ett skäl härför anges i promemorian vara att det beträffande saluhållandesituationerna inte var möjligt att

¹¹⁹ BRÅ PM 1982:2 s 112 och prop 1982/83:141 s 21

kräva bevisning om att gärningen verkligen främjat handel med narkotika.¹²⁰

Departementschefen anslöt sig till de tankar som redovisats i promemorian. Han ansåg att det var nödvändigt att ge upp kravet på att det alltid i det konkreta fallet skulle kunna visas att förfaranden av aktuellt slag hade främjat ett bestämt narkotikabrott. Efter att ha anmärkt att en gärning sägs vara ägnad att medföra en viss följd om gärningen i allmänhet eller ofta får detta resultat förklarar departementschefen att straffansvaret bör inskränkas till åtgärder som typiskt sett är ägnade att främja den mer organiserade eller eljest grövre narkotikabrottsligheten.¹²¹

De i punkten uppräknade gärningarna är sådana som anses vara typexempel på förfaranden som kan vara ägnade att främja narkotikahandel. I varje särskilt fall skall det dock kunna visas att de haft eller kunnat få anknytning till transaktioner som är att beteckna som narkotikahandel.¹²²

Det framhålls i motiven att de uppräknade förfarandena utmärks av att de typiskt sett har en mer omedelbar anknytning till omsättningen av narkotika och därigenom har en viss konkretion. Den egenskapen skall finnas också hos andra gärningar som kan tänkas vara hänförliga till denna punkt vilket avses vara markerat när det i punkten talas om annan sådan åtgärd. Förfaranden som ligger längre bort från handeln, såsom allmänt lovprisande av narkotika eller reklam för sådan berörs inte av bestämmelsen och inte heller instruktioner om hur narkotika brukas eller allmänna beskrivningar av var och hur den brukar säljas.¹²³

Den åtgärd det är fråga om skall ha haft eller kunnat få anknytning till narkotikahandel. Det är av stor vikt att någorlunda klart kunna fixera innebörden av detta synnerligen obestämda uttryck eftersom de åtgärder som beskrivs också typiskt sett är ägnade att främja all hantering med narkotika.

I propositionen beskrivs narkotikahandel som en mer vanemässig eller yrkesmässig överlåtelseverksamhet men hit sägs också höra sådana större förvärv eller överlåtelser som uppenbarligen förutsätter en organiserad eller eljest mer omfattande avyttringsverksamhet i missbrukarledet. Där nämns också ett par förfaranden som inte är att beteckna som narkotikahandel, nämligen tillfälliga överlåtelser av mindre mängder eller förvärv för eget bruk, även vanemässiga sådana.¹²⁴

I *RH 1988:138* åtalades B bland annat för att ha förmedlat kontakter mellan köpare och säljare på sätt som sägs i 1 § 5. HovR ogillade åtalet i den delen för att förfarandet i vart fall inte hade varit ägnat att främja narkotikahandel. Vid de tillfällen det var fråga om hade köparen sammanlagt förvärvat omkring 35 g cannabisharts. HovR drar sin slutsats efter att ha citerat det som departe-

¹²⁰ A PM s 100 f och s 112 ff

¹²¹ Prop 1982/83:141 s 21

¹²² A prop s 34

¹²³ A st

¹²⁴ A prop s 21

mentschefen anför i förarbetena i nämnda avseende och för vilket redogjorts ovan.

I *NJA 1991 s 110*, var det fråga om större kvantiteter, nämligen sammanlagt 450 g cannabisharts, som hade försålts vid tre tillfällen under tiden maj–december 1987 sedan R under våren detta år förmedlat kontakt mellan säljaren G och köparen M genom att sammanföra dem samt därefter lämna ut G:s telefonnummer till M. HD ansåg att den narkotikahantering som R främjat visserligen hade avsett en stor mängd cannabis men att den inte var av sådan art eller omfattning att narkotikahandel kunde anses föreligga i den mening som avses 1 § 5 NSL. R dömdes i stället för medhjälp till narkotikabrott beträffande det fall då M köpte det första partiet.

Det bör i detta sammanhang observeras att R för att kunna dömas jämlikt 1 § i detta fall måste ha uppsåt till de omständigheter som ligger till grund för slutsatsen att hans åtgärd varit ägnad att främja narkotikahandel. Mera om gärningen tas upp nedan samt under avsnitt 3.8.1 om medverkan.

Den första av de tre särskilt uppräknade gärningar som nämns i punkten är att någon *bjuder ut narkotika till försäljning*. Det påpekas i motiven att handlingar av det slaget i allmänhet kan åtkommas genom att de osjälvständiga brottsformerna är kriminaliserade vid överlåtelse men att det finns vissa straffvärda undantagssituationer som inte ryms under dessa. Det har därför ansetts angeläget att uttryckligen nämna dem i punkt 5.¹²⁵

Momentet *förvaring och befordran av vederlag* för narkotika fanns inte med i det förslag som lämnades i BRÅ-promemorian. Skälet till att det togs in i departementsförslaget var att man ville komma åt ”kurirverksamhet och andra liknande förfaranden med vederlag för illegalt överlåten narkotika”. Det framhålls också att medan befattning med pengar som frånhänts annan genom brott, t ex stöld, i vissa fall kan bedömas som häleri, detta inte var möjligt beträffande pengar eller annat som använts som vederlag för narkotika. Eftersom sistnämnda fall ansågs vara minst lika straffvärt var det ytterligare ett skäl för kriminaliseringen.¹²⁶

I lagtexten talas om befordran av vederlag för narkotika. Departementschefen säger emellertid i 1983 års proposition att straffansvar bör kunna följa ”oberoende av om befattningen gäller något som är avsett som vederlag eller som redan överlämnats som vederlag.”¹²⁷

Den spontana reaktion som uttalandet väcker är att en rättstillämpning i enlighet med detsamma måste strida mot legalitetsprincipen.

Ett närmare studium ger vid handen att om det vore så att betalningsmedel inte blev vederlag förrän de överlämnats som motprestation så skulle 1 § 5. i denna del vara felkonstruerad. En fråga blir därför om det är något annat som är relevant för frågan om när en motprestation blir ett vederlag än den tid-

¹²⁵ A prop s 22

¹²⁶ A prop s 23

¹²⁷ A st

punkt när den verkställs. Det rimliga synes vara att det avgörande är hur långt den handling fortskridit som skall mötas med motprestationen, dvs erläggandet av betalningen. Om i här aktuella fall narkotikan levererats torde det finnas fullt fog att anse att pengar eller annat som skall utgöra betalning för den är vederlag. Det synes likaså vara förenligt med allmänt språkbruk att anlägga samma bedömning redan när ett avtal om leverans har ingåtts.

Övriga fall som ryms under departementschefens tvetydiga uttalande, t ex sådana där ännu ingen kontakt etablerats mellan köpare och säljare, måste anses ligga utanför bestämmelsens räckvidd.

Om lagstiftaren menat att även andra än de situationer som direkt omnämns som skäl för bestämmelsen skulle omfattas av den, t ex sådana där en person har planerat att använda vissa egna medel till köp av narkotika men inte träffat någon överenskommelse om köpet, borde det givetvis inte bara klart ha framgått av motivuttalandena utan framför allt av lagtexten.

Uttrycken förvarar och befordrar är väl lämpade för att åskådliggöra just de mellanmanssituationer som enligt motiven skall åtkommas med bestämmelsen. Även om de kan användas också för att beteckna egna ageranden passar de mindre väl in därvidlag i detta sammanhang. Detta gäller särskilt beträffande befordran. Det svarar knappast mot normalt språkbruk att beteckna en förflyttning med egna penningmedel i plånboken som en befordran av dessa. Det synes också vara så att flera ageranden kan betecknas som förvaring när de företas av annan än den egna personen. Det torde också få antas att den restriktiva tolkning som anbefalles när det gäller 1 § 4 även skall gälla de likartade uttrycken i förevarande punkt.

I *RH 139:85* dömdes N för en gärning som ansågs ha varit ägnad att främja narkotikahandel och som avsåg befattning med vederlag. L hade i N:s närvaro kvitterat ut en telefonpostanvisning om 7 500 kronor utgörande vederlag från P till A för narkotika. N tog hand om en del av pengarna och överlämnade dem sedan till A. Det framgår av referatet att A uppgivit sig ha fått sammanlagt 35 000 kronor från P via L m fl. Någon särskild motivering ges inte till varför det varit fråga om narkotikahandel.

Det bedömdes i *RH 152:85 I* som grovt narkotikabrott att av annan ha mottagit och förvarat 586 000 danska kronor och 13 800 svenska kronor utgörande som det sägs, förlag eller vederlag för narkotika. Det är troligt att med förlag för narkotika i detta fall menats pengar som varit avsedda som vederlag för den.

Den tredje av de särskilt uppräknade situationerna gäller *förmedling av kontakter mellan köpare och säljare*. Det framhålles i förarbetena att det i många sådana fall kan vara att döma för medhjälp antingen till överlåtelse eller till förvärv men att det ofta varit svårt att visa att handlandet lett till ett visst bestämt brott. Eftersom förfarandet ansågs i sig vara klart straffvärt togs det upp i denna punkt.¹²⁸

¹²⁸ A prop s 22 och BRÅ PM 1982:2 s 113 ff

Bland klara fall som är hänförliga till denna gärningsform finns de där en förmedlare sammanför säljare och köpare så att de får personlig kontakt med varandra. Eftersom också annan sådan åtgärd är kriminaliserad torde det vara tillräckligt att förmedlaren gjort det möjligt för en kontrahent i handeln att få kännedom om den andres anbud. Däremot kan det vara mycket tveksamt om det är tillräckligt att en förmedlare etablerat *en* sådan kontakt. Det talas ju i lagtexten om den som förmedlar "kontakter". Det talar för att det skall vara fråga om en person som bedriver någon form av verksamhet. Det talas i motiven till denna gärningsform inte heller i annat än pluralform och om "mellanmansverksamhet" och "förmedlingsverksamhet". En strikt tolkning av ordalydelsen i paragrafen torde också leda till bedömningen att den som i ett enstaka fall har sammanfört en köpare och en säljare inte kan fällas till ansvar jämlikt denna bestämmelse.

Frågan togs upp av RÅ i det ovan nämnda fallet *NJA 1991 s 110*. Det framgår dock inte av referatet. RÅ hänvisar till vad jag anfört i saken men delar inte min uppfattning utan menar att även om det i motiven talas om "mellanmansverksamhet" och "förmedlingsverksamhet" så måste också en enstaka förmedling av kontakt mellan säljare och köpare vara tillräcklig för att ansvar skall följa om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. – HD, som finner det styrkt att R genom att sammanföra säljaren G och köparen M samt lämna G:s telefonnummer till M hade förmedlat "kontakt" mellan dessa och att det hade lett till köp av cannabis vid tre tillfällen behöver emellertid inte ta ställning till om detta, som lagtexten kräver, skulle vara fråga om förmedling av "kontakter" mellan säljare och köpare. Domstolen finner nämligen att de köp som hade kommit till stånd inte kan bedömas som narkotikahandel. – R ansågs genom sitt förfarande kunna dömas för medhjälp endast till det första av de tre förvärven.

Följande exempel från praxis när det gäller denna gärningsform kan också nämnas.

I *RH 158:85* och *RH 171:85* hade köparens ombud KO haft kontakter med M. Denne tog i sin tur flera kontakter med K, som i samtal med säljaren kom överens om leverans av ett större parti narkotika till köparen. Både M:s och K:s åtgärder ansågs ha främjat narkotikahandel. Det framgår inte av referatet om gärningarna bedömdes som förmedling av kontakter mellan köpare och säljare eller om det var fråga om annan sådan åtgärd. Om de enstaka fallen inte ingår i uttrycket förmedla kontakter borde det inte komma i fråga att betrakta dem som annan sådan åtgärd.

Två andra fall bedömdes i *RH 163:85*. En av de tilltalade hade där "transporterat" förvärvaren av ett narkotikaparti på sätt som ansågs ha varit ägnat att främja narkotikahandel. En annan av de tilltalade, H, hade tillsammans med L underhandlat om förvärv av narkotika. Sedan L gjort upp om plats för överlåtelsen körde H henne till detta ställe. Hans förfarande ansågs ägnat att främja narkotikahandel. H:s åtgärd att skjutsa L till mötesplatsen torde ha bedömts som förmedling av kontakter mellan säljare och köpare. Motsvarande torde ha gällt också i det första fallet.

3.3.6 1 § 6 NSL Innehav, bruk eller annan befattning med narkotika.

3.3.6.1. Innehav.

Stämningarna var inte odelat positiva inför tillkomsten av NSL när det gällde frågan om kriminaliseringen av innehav. Det ansågs t ex på sina håll att innehav för eget bruk inte skulle vara straffbart. Ett argument mot en allmän kriminalisering av innehav var att missbrukarna av rädsla för straff skulle dra sig för att söka vård. Ett av de förslag som framfördes var därför att endast profitörer som sålde narkotika utan att själva vara beroende av den skulle straffas för innehav.¹²⁹

Narkomanvårdskommittén ansåg att det inte fanns belägg för påståendet att missbrukarna av angivna skäl drog sig undan vård. Argumentet att straff för innehav i själva verket var straff för sjukdom bemötte den med att om detta beaktades så skulle i princip inte heller missbrukare som var storförsäljare för att kunna finansiera sitt eget missbruk drabbas av ansvar. Att gärningsmannen var sjuk borde inte medföra att han undgick påföljd men väl att han oberoende av vilket brott han begått skulle erhålla vård.¹³⁰

Kommittén framhöll rent allmänt att innehav av de av narkotikakonventionen omfattade medlen enligt bestämmelserna i denna inte var tillåtet utan vederbörligt bemyndigande och att innehav i strid mot bestämmelserna skulle utgöra straffbar gärning. Slutsatsen blev att vi var förpliktade att kriminalisera innehav av så kallad klassisk narkotika så länge Sverige var anslutet till konventionen. När det gällde innehav av andra medel än de i konventionen upptagna pekades det på att missbruket av sådana visat sig vara ett minst lika allvarligt problem som de klassiska narkomanierna. Vidare ansåg kommittén att de av konventionen omfattade medlen samt övriga medel, som enligt svensk lagstiftning utgjorde narkotika, i berört avseende borde vara föremål för enhetlig reglering såvida inte särskilda skäl föranledde annan bedömning. – Ett argument som framförts från polis- och åklagarhåll för kriminalisering nämns också, nämligen att man från en "innehavare" kunde komma fram till de personer man mest önskade nå, dvs storförsäljarna.¹³¹

Departementschefen anslöt sig till den argumentering som kommittén presenterade och pekade särskilt på sist nämnda skäl. Allt innehav av narkotika borde vara kriminaliserat. Som argument för att också ringa innehav borde vara straffbelagt anförde han att det i motsatt fall skulle vara svårt att göra en rimlig gränsdragning mellan tillåtet – ringa – innehav och otillåtet innehav.¹³²

Effekterna av det sagda modererades genom andra lagutskottets utlåtande. Där anfördes att man i möjligaste mån fick söka undanröja de olägenheter

¹²⁹ SOU 1967:41 s 71 ff

¹³⁰ A st

¹³¹ A st

¹³² Prop 1968:7 s 112

som kunde uppstå genom att missbrukare drog sig för att söka vård. Utskottet hänvisade därvidlag till reglerna om rätten för åklagare att inte tala å brott.¹³³

RÅ tolkade det sagda så att åtal kunde underlätas i fall av innehav av en ringa mängd narkotika för eget bruk.¹³⁴

I ett senare lagstiftningsärende togs just denna fråga upp. Departementschefen inte bara anslöt sig till RÅ:s uppfattning utan förklarade att syftet med kriminaliseringen av innehav inte var att straffbestämmelserna skulle tillämpas på alla fall av otillåtet innehav. Han erinrade om att det var ett väsentligt skäl för kriminaliseringen att polisen för att komma åt den grövsta narkotikabrottsligheten, de olaga överlåtelserna, måste kunna göra ingripanden mot allt innehav. Om lagföring alltid skulle ske kunde den dömda bli mindre villig än eljest att lämna sådana uppgifter att langaren kunde gripas.¹³⁵

Innehavsbrottet har numera självständig betydelse i huvudsak vid innehav för eget bruk och vid vissa andra mindre ingripande befattningar med narkotika. Omfattningen av uttrycket innehav har berörts ovan i samband med behandlingen av frågan om ansvar för förvarande. Innebörden av begreppet innehav kommenteras inte närmare i förarbetena till NSL. I BRÅ-promemorian sägs att man i allmänhet brukar utgå från att det betyder detsamma som att man har besittning till narkotikan, och att besittning civilrättsligt brukar definieras som faktiskt innehav. Det avgörande är i allmänhet möjligheten att utöva faktisk rådighet över saken. Som exempel nämns att den som innehar en nyckel till en förvaringsbox där det finns narkotika brukar anses ha besittning till – och därmed inneha – varan. Den uppfattningen kommer till uttryck också i HD:s dom i *NJA 1983 s 425*. Däremot skulle detsamma inte gälla beträffande ett kvitto som erhållits vid inlämning på ett förvaringsställe.¹³⁶

Man kan undra vilken betydelse det har för frågan om innehav föreligger att det förutsätter faktisk rådighet över saken. Kan den som t ex äger en del av en större kvantitet som förvaras i ett utrymme som alla ägare har tillgång till anses inneha narkotika även om hans förfoganderätt är begränsad så att han inte utan de övrigas samtycke får avskilja sin del? HD hade att ta ställning till ett likartat spörsmål i

NJA 1981 s 444: A färdades i bil tillsammans med B och C till en plats där A inköpte ca 1 kg cannabis. 100 gram av narkotikan var avsedd för B och 80 gram för C. Båda hade lämnat betalning i förskott till A. Hela partiet, som låg i en plastpåse, placerades på golvet i bilen och återfärden anträdades, fortfarande med B och C som passagerare. Efter en stund stoppades bilen av polis och narkotikan beslagtogs. – B och C åtalades för innehav. De fälldes i HovR vars majoritet motiverade sitt domslut med att narkotikan måste anses ha varit i A:s, B:s och C:s gemensamma besittning. – B och C sökte revision och

¹³³ ALU utl 1968:1 s 46

¹³⁴ RÅ Cirkulär C 43 s 1

¹³⁵ Prop 1971:100 s 16 f

¹³⁶ BRÅ PM 1982:2 s 116

yrkade att åtalet skulle ogillas. I genmäle intog RÅ ståndpunkten att B och C inte i civilrättslig mening haft besittning till narkotikan, bl a för att den inte avskilts för B:s eller C:s räkning, men att det förhållandet att de inte kunnat åberopa reglerna om besittningsskydd inte ensamt kunde vara avgörande för frågan om innehav förelegat i straffrättslig mening. RÅ framhöll också att domstolarna var benägna att i brottmål gå utöver vad som fick anses gälla enligt det civilrättsliga besittningsbegreppet. – HD fastställde HovR:s domslut. I domskälen förklaras att cannabispartiet till viss del förvärvats för B:s och C:s räkning, att de följt med i bilen med vetskap om att hela partiet fanns där och att detta efter avslutad färd skulle vägas och delas upp. Därför måste, säger HD, B och C innehaft narkotika i de kvantiteter som avsågs med åtalen.¹³⁷

Innehavet avsåg alltså narkotika till den kvantitet för vilken betalning erlagts och som sedermera skulle avskiljas. HD synes ha fäst avseende vid att B och C genom sin närvaro i bilen kunnat bevaka sina intressen.

Det kan noteras att justitieutskottet inte bara i ett utlåtande 1982 utan också i sitt betänkande om 1983 års ändringar i NSL säger att med innehav närmast torde vara att förstå detsamma som besittning. I utlåtandet nämner utskottet också som exempel att narkotika som redan injicerats i kroppen inte ansetts utgöra innehav.¹³⁸ Den gränsdragningsfrågan berör också departementschefen i 1984 års lagrådsremiss om ändringar i NSL. Också hans utgångspunkt är att innehav i regel har tolkats på samma sätt som besittning. Ovannämnda rättsfall nämns inte. Han tillägger att det främst varit i fråga om besittning i omedelbar anslutning till eget bruk som tvekan uppkommit i praxis. Efter att ha hänvisat till två avgöranden av HD gör han bedömningen att han har svårt att se att det skulle föreligga några risker för att den tolkning HD gett uttryck för skulle kunna ge upphov till gränsdragningsproblem i praktiken. Han tillägger att, om utvecklingen i praxis skulle ge anledning till det, den aktuella gränsdragningsfrågan självfallet fick tas upp och behovet av lagstiftningsåtgärder övervägas.¹³⁹

Frågan hade varit föremål för överväganden i praxis redan innan HD tog ställning till densamma.

SvJT 1971 rf s 13. J åtalades för att ha förbrukat en mindre kvantitet amfetamin genom att provsmaka en vattenlösning av preparatet. Det kunde enligt hovrättens mening inte uppfattas som innehav.

RH 137:82. M hade vid ett tiotal tillfällen dragit några bloss på en hasch-stoppad pipa som gick laget runt i ett gäng. Pipan hade stoppats och tillhandahållits av annan. M hade inte utgett någon ersättning. Domstolarna ansåg att det inte var att bedöma som innehav.

¹³⁷ Jfr den likartade problematiken i *NJA 1960 s 442*

¹³⁸ JuU bet 1981/82:47 s 16 och JuU utl 1982/83:37 s 16

¹³⁹ Prop 1984/85:46 s 12

RH 37:83. H hade tagit en pipa som var stoppad med cannabis och dragit två eller tre bloss. Därefter hade han lämnat tillbaka den. HovR (majoriteten) ansåg att H:s befattning med narkotikan var att betrakta som konsumtion. En ledamot var skiljaktig och ville döma till ansvar för narkotikaförseelse bestående i innehav. Han ansåg att H hade haft narkotikan i sin omedelbara besittning och därigenom också haft möjlighet att påverka dess omedelbara spridning till de övriga i kretsen.

Följande två fall var de som kommenterades av departementschefen i ovan nämnda sammanhang.

NJA 1983 s 887: A åtalades bla för innehav av vissa kvantiteter cannabis och amfetamin. Han dömdes i TR för innehavet. I HovR invände A bla att han av kamrater blivit bjuden på 100 till 150 gram av den mängd cannabis som han enligt TR:s bedömning innehaft. Det hade gått till så att kamrater stoppat pipor och låtit A röka av dem. Konsumtionen hade ägt rum i omedelbar anslutning till att han mottagit de stoppade piporna. – HovR ansåg att den omständigheten att A tagit emot narkotikan för att själv omedelbart förbruka den inte medförde att han ”i föreliggande fall” kunde undgå ansvar för innehav. – I HD framkom att A bjudits också på det amfetamin som nämdes i åtalet. Amfetaminet var löst i vatten och A drack det omedelbart. – Det var då ännu inte kriminaliserat att bruka narkotika och HD diskuterar i domen olika skäl som kan ligga bakom att konsumtion men inte innehav av narkotika lämnats utanför det straffbara området. De synpunkter HD framför är fortfarande av intresse. Ett skäl som HD nämner är att om innehav för eget bruk hade lämnats straffritt så skulle det ur bevissynpunkt ofta ha blivit svårt eller omöjligt att beivra innehav som faktiskt varit avsett för försäljning. Sådana bevisproblem uppstår inte, säger HD, när det gäller ett handhavande av narkotika i direkt anslutning till konsumtion och som över huvud kännetecknas av att konsumtionen är det helt dominerande inslaget i vederbörandes hantering av narkotikan. HD anser att, mot bakgrund av det anförda, övervägande skäl talar för att ett sådant handhavande inte utgör innehav i narkotikastrafflagens mening. A:s befattning med narkotikan ansågs alltså inte vara att bedöma som innehav. – Det kan tilläggas att HD som exempel på konsumtion utan innehav nämner dels att någon får narkotikan injicerad av annan dels att någon drar ett bloss på en pipa som en annan person håller i. Båda situationerna avser klarare fall än de som förelåg till bedömning.

NJA 1983 s 893: N hade dragit ett bloss på en med cannabis stoppad pipa som tillhandahållits av en kamrat. Den befattning N tagit med narkotikan i anslutning till konsumtionen hade i ett den 2 mars 1982 godkänt strafföreläggande för narkotikaförseelse bedömts som innehav av narkotika. RÅ anhöll att HD skulle bevilja resning till förmån för N och undanröja strafföreläggandet. RÅ hänvisade till en skrivelse från berörda länsåklagarmyndighet i vilken det efter viss argumentering påstods att den rättstillämpning som låg till grund för strafföreläggandet syntes uppenbart strida mot lag. – Med hänvisning till ovan nämnda dom förklarar HD att, trots att övervägande skäl fick anses tala för ett nekande svar på frågan om innehav i narkotikastrafflagens mening

kunde föreligga även vid ett handhavande av narkotika i direkt anslutning till konsumtion, en på den motsatta ståndpunkten grundad rättstillämpning inte kunde anses uppenbart strida mot lag. – Resningsansökan lämnades därför utan bifall.

Ett sådant handhavande av narkotika som äger rum i direkt anslutning till konsumtion är alltså inte att betrakta som innehav. Det framgår av ytterligare ett HD-avgörande att det är fråga om en snäv gränsdragning.

NJA 1986 s 736: A åtalades för narkotikabrott. Han invände när det gällde vissa delar därav att han hanterat narkotikan endast i direkt anslutning till egen konsumtion och att han därför inte skulle dömas för innehav. – Det hade tillgått så att A av B erhållit en dos om några tiondels gram amfetamin för egen konsumtion. B mätte upp dosen i ett glas som han ställde på bordet. A tog en spruta som B tillhandahöll, avlägsnade kanylen och fyllde sprutan med vatten från vattenledningen. Han hällde vattnet i glaset och löste upp amfetaminpulvret. Det tog någon minut. Sedan filtrerade han vätskan genom bomull eller ett cigaretfilter och fyllde sprutan med den. Därefter gick han in i sitt rum, satte på kanylen och injicerade amfetaminet. – HD konstaterar att A för att kunna konsumera amfetaminet haft att vidta vissa åtgärder. Han har därvid, anser HD, utövat faktisk rådighet över narkotikan och även om han vid sin hantering varit inställd på att konsumera narkotikan så har han kunnat förfoga över den på annat sätt. Slutsatsen blir att A:s befattning med amfetaminet med hänsyn därtill utgjort innehav i narkotikastrafflagens mening.

Också följande hovrättsavgörande är av intresse.

RH 1986:105. L tog fram pipa och tobak för att röka hasch. Han räckte därvid ett cigarettpaket som innehöll hasch till J. Denne visste om att det var narkotika i paketet. När polis kom till platsen stoppade J paketet i fickan. – HovR säger beträffande den första delen av J:s hantering, att det närmast var fråga om medhjälp till L:s förestående konsumtion. Å andra sidan, säger HovR, är det bara visst innehav för eget bruk som har lämnats utanför kriminaliseringen av denna gärningsform och det var inte för eget bruk som J höll i paketet. Därför var det fråga om innehav i NSL:s mening. Inte heller var ändamålet med att stoppa paketet i fickan omedelbar egen konsumtion varför enligt HovR:s mening anledning saknades att bedöma denna del av J:s gärning som annat än innehav.

3.3.6.2 *Brukande m m*

I 1968 års proposition framhöll departementschefen att det var uppenbart att det tilltagande narkotikamissbruket måste bekämpas med all kraft. Han föreslog åtgärder som syftade till att, som han uttryckte det, så vitt möjligt förebygga missbruk och mildra skadeverkningarna därav. Möjligheten att en kriminalisering av själva missbruket skulle kunna bidra till att målet uppnåddes nämns inte. Det var en naturlig konsekvens av den uppfattning som tog sig uttryck i formuleringen att ”den som drabbas av den sjukdom missbruket ut-

gör” måste få sådan vård att han befriades från sitt beroende av medlet.¹⁴⁰ Som ovan framgått ansågs det till den änden från vissa håll vara tveksamt om innehav för eget bruk skulle vara straffbart.

1982 förklarade justitieutskottet i anledning av en motion i vilken ifrågasatts om inte också konsumtion av illegal narkotika borde kriminaliseras, att det inte fanns anledning att överväga en sådan ordning.¹⁴¹

Frågan om kriminalisering av själva missbruket togs också upp i BRÅ-promemorian. Utgångspunkterna där är följande. Den omedelbara skada som uppkommer genom missbruk av narkotika drabbar missbrukaren själv. Det är en grundläggande princip i modern strafflagstiftning att angrepp mot den egna personen eller mot eget intresse normalt inte bör straffbeläggas. Endast om gärningen samtidigt innebär ett angrepp också mot något annat intresse kan det bli aktuellt med straffansvar. Därefter framförs uppfattningen att narkotikamissbruk inte riktar sig mot annat intresse på sådant sätt att en kriminalisering framstår som motiverad.¹⁴² Då inget sägs om vilka andra intressen som avses är det svårt att bedöma slutsatsens hållbarhet. Ytterligare ett skäl mot kriminalisering nämns, nämligen att det åtminstone vid avancerade former av missbruk föreligger ett sådant medicinskt beroende att det framstår som utsiktslöst att genom hot om straff söka reglera missbruket.¹⁴³

Departementschefen säger i 1983 års lagrådsremiss om förslag till ändringar av NSL att det är klart att olika skäl av betydande styrka talar mot en kriminalisering av nämnda fall. En sådan skulle bli kunna få konsekvenser för narkomanvården som var svåra att överblicka. Det var inte önskvärt, ansåg departementschefen, att narkomaner av rädsla för att bli utsatta för polisingripanden skulle undvika att söka vård. Vidare förutsåg han att det skulle kunna uppstå problem i förhållande till bruk och missbruk av preparat som forskrivits inom ramen för den legala narkotikahanteringen. Han ansåg dock att dessa och andra skäl självfallet inte uteslöt att det kunde vara motiverat med en kriminalisering om väsentliga positiva effekter därigenom kunde uppnås. Frågan bedömdes vara av sådan principiell betydelse att den lämpligen inte borde prövas då. Departementschefen hänvisade till att han inhämtat att narkotikakommissionen skulle behandla den.¹⁴⁴

Justitieutskottet hade vid detta tillfälle 1983 ånyo att ta ställning till yrkanden om att själva nyttjandet av narkotika skulle kriminaliseras. Sex motioner innehöll en sådan framställning. Utskottet (majoriteten) ansåg sig inte ha skäl att inta en annan uppfattning än den som redovisades i det ovan nämnda utlåtandet från 1982, dvs att det inte fanns anledning att överväga en ordning som

¹⁴⁰ Prop 1968:7 s 63

¹⁴¹ Motion 1981/82 nr 1576 av Blenda Littmarck m fl (m), och JuU bet 1981/82:47 s 16

¹⁴² BRÅ PM 1982:2 s 71

¹⁴³ A PM s 71 f

¹⁴⁴ Prop 1982/83:141 s 12

innebar att narkotikamissbruket som sådant straffbelades.¹⁴⁵

Minoriteten argumenterade i sin reservation på följande sätt:

Berusningen borde inte i sig tillmätas betydelse. Det var inte fråga om att av ordningsskäl inskrida mot missbruket. En straffbeläggning skulle emellertid fylla en preventiv funktion inte minst bland ungdomar och andra som befann sig i riskzonen för att bli missbrukare. Genom att missbruket i vissa fall ansågs straffritt spreds lätt bland dessa grupper föreställningen att det inte heller kunde vara särskilt fördärligt. Det var olyckligt med en sådan ordning och den borde inte bibehållas. Därtill kom att möjligheterna att bereda missbrukarna vård kunde antas komma att öka genom att en kriminalisering skulle medföra en ökad uppmärksamhet på saken från myndigheternas sida. – De negativa effekter av en kriminalisering som utskottet anfört påtalades också i reservationen men minoriteten drog slutsatsen att, sammantaget, övervägande skäl ändå talade för att en straffbeläggning av själva nyttjandet av narkotika borde komma till stånd. De överväganden som enligt vad tidigare framgått skulle göras av narkotikakommissionen i frågan borde, enligt minoritetens mening, syfta till att ett förslag om kriminalisering lades fram.¹⁴⁶

Narkotikakommissionen tog upp frågan till allsidig bedömning. Den nämnde att det utöver de skäl för kriminalisering som gavs i reservationen ovan, också brukade pekas på de bevisvärigheter som föreligger när det gäller att styrka att den som antas missbruka narkotika vid viss tidpunkt varit innehavare av drogen. Det skulle vara enklare att visa att han använt narkotika.

Kommissionen anmärkte att de fall då enligt domstolspraxis någon kunde använda narkotika utan att inneha den var sällsynta. Konsumtion föregås normalt av straffbart innehav. Det var bara i enstaka fall, främst när någon blivit bjuden på narkotika direkt ur en spruta eller i en pipa, som en konsumtion utan föregående straffbart innehav kunde föreligga. Problemet skulle alltså praktiskt sett vara av mycket begränsad betydelse. Det torde därför kunna sägas, menade kommissionen, att tanken att en kriminalisering skulle krävas för att markera samhällets avståndstagande från narkotikamissbruket innebar en våldsam överskattning av den lilla straffria zon som fanns. Narkotikakommissionens uppfattning var att det för de ungdomar som kände sig lockade att pröva narkotika stod fullkomligt klart att samhället ogillade narkotikamissbruk. Det avgörande för dem som ändå försökte var, menade kommissionen, den utomordentligt lilla upptäcktsrisken.¹⁴⁷

Narkotikakommissionen ansåg att bevisfrågorna vägde tungt såväl när det gällde argumenten för som argumenten mot en kriminalisering. Det synes som om det mest avgörande därvidlag när det gällde kommissionens ställningstagande var att sådana nödvändiga åtgärder som tagande av urinprov

¹⁴⁵ JuU bet 1982/83:37 s 16

¹⁴⁶ A bet s 29 f

¹⁴⁷ Narkotikastrafflagen m m, Narkotikakommissionen PM nr 8, december 1983 s 8 f

och blodprov anses vara kraftigt integritetskränkande. Det skulle, ansåg den, krävas en ganska hög grad av misstanke för att sådan provtagning skulle kunna tillgripas. Kommissionen gör en jämförelse med de prov som tas vid misstanke om trafiknykterhetsbrott och menar att de väl kan motiveras utifrån den mycket betydande trafikfara som en rattonykter person utgör medan den som konsumerar narkotika bara skadar sig själv. Den ansåg också att en kriminalisering skulle få utpräglad karaktär av klasslagstiftning. Väletablerade personer som, enligt vad det sas i den allmänna debatten, hade gått över från alkohol till hasch torde sällan påträffas under sådana omständigheter att det skulle vara befogat att underkasta dem provtagning. Sådana skulle bli reserverade för personer som anträffades på gatan eller i knarkkvartar.¹⁴⁸

Kommissionen tar också upp frågan om de konsekvenser en kriminalisering skulle få för narkomanvården. Den anser att det i debatten tämligen lättsinnigt sagts att detta problem skulle klara sig genom att berörda myndigheter hade tystnadsplikt. Missbruket skulle därför inte komma till polisens kännedom. Kommissionen anser resonemanget principiellt tivelaktigt – om missbruket är kriminaliserat är det väl också meningen att det skall leda till straff – och förklarar dessutom att det strider mot dess tankegångar om att vi endast i samverkan mellan olika samhällssektorer kan komma till rätta med missbruket. Den som vänder sig till socialtjänst eller sjukvård för att få behandling för sitt missbruk skall inte redan genom sitt tillstånd behöva ange sig själv för brott och de sociala och sjukvårdande myndigheterna skall inte behöva ha till principiell utgångspunkt att skydda sina klienter för polisen.¹⁴⁹

Kommissionen ansåg att det nämnda och andra synpunkter när det gällde bevisfrågor med styrka talade för att nyttjandet av narkotika inte skulle kriminaliseras. Det skulle enligt dess bestämda mening endast bli en av dessa åtgärder på narkotikapolitikens område där man försökte markera handlingskraft utan att egentligen göra någonting och sådant ledde i allmänhet till mer skada än nytta.¹⁵⁰

I 1984 års lagrådsremiss om förslag till ändringar i NSL förklarar föredraganden att han i likhet med kommissionen och de flesta av de remissinstanser som yttrat sig över dess förslag kommit fram till att det saknades anledning att aktualisera någon ändring i förhållande till det ställningstagande i frågan som riksdagen gav uttryck för året innan. Själva konsumtionen av narkotika borde även fortsättningsvis hållas utanför det kriminaliserade området. Några nya argument av allmän betydelse utöver dem som kommissionen tagit upp framfördes inte. Som omnämnts ovan under rubriken innehav kommenteras två domar där HD tagit ställning till frågan om ansvar för innehav skall komma i fråga vid sådan befattning med narkotika som äger rum i samband med att den skall konsumeras. Departementschefen trodde inte att domarna

¹⁴⁸ A PM s 10 f

¹⁴⁹ A PM s 11

¹⁵⁰ A PM s 12. Se också slutbetänkandet SOU 1984:13 s 88

skulle ge upphov till några problem i praktiken men att behovet av lagstiftningsåtgärder fick övervägas om utvecklingen i rättspraxis skulle ge anledning till det.¹⁵¹

Det gick givetvis inte att uppnå någon enighet i frågan när justitieutskottet ånyo hade att ta ställning till den. Majoriteten gick på den linje som föreslagits i propositionen. Slutsatsen byggs på i huvudsak de argument för och emot som narkotikakommissionen anförde.¹⁵²

I minoritetens reservation finns de argument kvar som enligt vad ovan framgår framfördes 1983. Därutöver polemiserar mot några av de skäl mot kriminalisering som utskottet nämnt. Det påstås att även om konsumtion normalt föregås av innehav så finns det inte så få fall där det kan förekomma konsumtion utan föregående innehav och där narkotikahanteringen inte kan beivras. Det anses vara uttryck för en cynisk och inskränkt syn på narkotika-problemen att avfärda önskemål om en kriminalisering av detta område med argumentet att frågan har begränsad betydelse. Reservanterna menar att det oftast torde vara inom detta område som ett missbruk inleds, t ex genom att lättledda ungdomar bjuds på narkotika av kamrater. Narkotikakommissionens kritik av uppfattningen att en kriminalisering skulle påverka detta beteende bemöts inte utan det förut anförda argumentet att en sådan skulle få beaktansvärd psykologisk betydelse för att motverka det nämnda missbruket upprepas endast.¹⁵³

Ett argument mot kriminalisering som reservanterna däremot söker sakligt bemöta är att det är en straffrättslig princip att inte kriminalisera gärningar som innebär angrepp på egen person.¹⁵⁴

Justitieutskottet yttrade sig åter i frågan i mars 1985 i anledning av motioner om kriminalisering av all icke-medicinsk befattning med narkotika. Utskottet fann att önskemålen inte nämnvärt skilde sig från dem som utskottet tidigare tagit ställning till och att de överväganden som då gjordes alltså ägde full aktualitet. Utskottet ansåg sig därför sakna anledning att göra en annan bedömning än då. Även nu fogades en gemensam borgerlig reservation till betänkandet. På skäl som angivits i 1984 års betänkande önskades att all icke-medicinsk befattning med narkotika skulle kriminaliseras.¹⁵⁵

I maj 1985 uppdrog regeringen åt RÅ att efter samråd med rikspolisstyrelsen undersöka om det i praxis vid tillämpningen av narkotikastrafflagen hade uppkommit svårigheter att bestämma gränsen för det straffbara området när det gällde innehavsbrottet.¹⁵⁶

¹⁵¹ Prop 1984/85:46 s 10 ff

¹⁵² JuU bet 1984/85:12 s 27 ff

¹⁵³ A bet s 40 f

¹⁵⁴ De synpunkter som framförs är allt annat än övertygande. Jag har analyserat dem i not 121 på sid 59 i första upplagan av denna bok.

¹⁵⁵ JuU bet 1984/85:26 ss 20 och 25 f

¹⁵⁶ RÅ skrivelse ÅD 439-85

Redan i november redovisade RÅ resultatet av undersökningen i en skrivelse till chefen för justitiedepartementet. Där förklaras bl a att de ovan nämnda HD-avgörandena 1983 syntes ha blivit vägledande för domstolar, åklagare och polis. Av de domar RÅ undersökt drogs slutsatsen att det fanns ett visst utrymme för olika bedömningar av var gränsen går mellan konsumtion och innehav, men att utrymmet är begränsat. RÅ ansåg att det i strikt mening inte förelåg några svårigheter att tillämpa NSL på grund av innehållet i de angivna domarna från HD. I en något vidare mening var det emellertid uppenbart, menade RÅ, att såväl åklagare som polis ansåg att svårigheter förelåg i så måtto att ett visst område lämnats straffritt vid konsumtion av narkotika. Det hade pekats på rent straffprocessuella svårigheter när det gällde bevisningen och användningen av tvångsmedel. RÅ:s uppfattning i den första frågan var att det inte var något som var specifikt just för tillämpningen av NSL. När det gällde tvångsmedlen menade han att det måste vara endast undantagsvis som det skulle saknas möjligheter att använda sådana. Han var därför tveksam om de straffprocessuella svårigheterna kunde anses vara av allvarlig art. RÅ misstänkte också att nya likartade svårigheter skulle uppstå även vid en straffbeläggning av narkotikakonsumtion. En ytterligare frågeställning som han berör är i vilken omfattning lagföring verkligen kan komma att ske för eget missbruk och hur reglerna om åtalsunderlåtelse därvid skall tillämpas. Från straffprocessuell eller rent teknisk straffrättslig synpunkt förelåg, menade RÅ, inte sådana allvarliga svårigheter vid tillämpningen av NSL när det gällde innehav att anledning fanns att enbart utifrån dessa utgångspunkter straffbelägga konsumtion av narkotika.¹⁵⁷

Trots de upprepade ställningstagandena i riksdagen mot att kriminalisera själva användningen av narkotika utarbetades ändå 1986 inom justitiedepartementet en promemoria med förslag till ändringar i NSL. I inledningen nämns att justitieutskottet framhållit det önskvärda i att gränsdragningen i praxis mellan innehav i NSL:s mening och konsumtion av narkotika ägnades uppmärksamhet. Om det straffria området när det gällde hanteringen med narkotika genom rättstillämpningen skulle komma att visa sig vara större än som var motiverat av de skäl som talade för en utvidgad kriminalisering måste enligt utskottets uppfattning lagstiftningsåtgärder vidtagas.¹⁵⁸

RÅ:s praxisundersökning och de slutsatser som drogs av den redovisas i promemorian.¹⁵⁹

Under rubriken "All befattning med narkotika bör kriminaliseras" ägnas därefter avsevärt utrymme åt synpunkter som anses tala för en kriminalisering av konsumtionen medan när det gäller skälen mot endast ett synes vara av den vikt att det inte utan vidare kan avfärdas. Det är att en straffbeläggning av konsumtionen skulle kunna motverka det, som det heter, grundläggande

¹⁵⁷ A skrivelse

¹⁵⁸ DsJu 1986:8 s 5

¹⁵⁹ A PM s 18 f

intresset av att de som blivit beroende av narkotika söker vård. Det är inte oväntat att slutsatsen blir att all olovlig befattning, inklusive själva tillförseeln av narkotika till människokroppen, skulle straffbeläggas.¹⁶⁰ Kriminaliseringen ansågs enklast kunna komma till stånd genom att 1 § 6. kompletterades så att den skulle gälla också annan befattning med narkotika än innehav. Detta skulle bli leda till att själva konsumtionen och all befattning med narkotikan i anslutning till den kunde bestraffas.

I ett betänkande 1987 yttrade sig JuU åter, i anledning av ett stort antal motioner med förslag om straffrättsliga åtgärder mot narkotikabrottsligheten, i frågan om en kriminalisering av själva konsumtionen av narkotika. Med hänvisning till att det ovannämnda promemrieförslaget var föremål för remissbehandling hemställde utskottet att regeringens vidare åtgärder borde avvaktas innan riksdagen tog någon ställning i sakfrågan.¹⁶¹

I betänkandet nämns också att chefen för justitiedepartementet i början av 1986 inbjöd företrädare för de fem riksdagspartierna till överläggningar i syfte att uppnå politisk enighet i denna kriminaliseringsfråga. Det nämns att överläggningarna avslutats men inget sägs om vilka resultat de ledde till.¹⁶²

Utskottets borgerliga ledamöter tog i en reservation ställning till förslaget i promemorian och ville att de synpunkter som framförts skulle bringas till regeringens kännedom.¹⁶³

I oktober 1987 lämnades ett förslag om kriminalisering av konsumtion och andra befattningar med narkotika till lagrådet för yttrande. Departementschefen ger i förslaget positiva omdömen om den missbrukspolitik som utvecklats inom kriminalvården och anser det vara angeläget att de offensiva satsningarna därvidlag fortsätter och vidareutvecklas. Det är i det perspektivet som frågan om det straffbara områdets gränser måste bedömas när det gäller befattning med narkotika, menar han. Om ändringar skulle göras måste de utformas så att de blev en naturlig del i en konsekvent narkotikapolitik.¹⁶⁴

Departementschefen erinrade om att majoriteten i JuU senast våren 1985 uttalat att de skäl som talade mot en utvidgad kriminalisering vägde tyngre än de som talade för, men att den samtidigt framhållit att lagstiftningsåtgärder måste övervägas om det straffria området skulle visa sig vara större än som var motiverat av de skäl som talade mot en kriminalisering.¹⁶⁵

Det togs i förslaget vidare fasta på att det av den ovan nämnda RÅ-undersökningen framgick att ett betydande antal regionala och lokala åklagar- och polismyndigheter betonat att det förhållandet att konsumtion av narkotika inte var kriminaliserad medförde olika typer av svårigheter. Även om dessa

¹⁶⁰ A PM s 28 ff

¹⁶¹ JuU bet 1986/87:15 s 10

¹⁶² A bet s 9

¹⁶³ A bet s 11 f

¹⁶⁴ Prop 1987/88:71 s 14

¹⁶⁵ A prop s 15

inte var av allvarligare slag gav de, enligt departementschefens mening, i förening med de kriminalpolitiska fördelar en kriminalisering kunde innebära, anledning att åter överväga en straffbeläggning av konsumtionen av narkotika.¹⁶⁶

Till de kriminalpolitiska fördelarna räknades att en kriminalisering skulle visa att samhället med fasthet och konsekvens tar avstånd från allt olovligt bruk av narkotika. Det fästes också vikt vid risken att tilltron till rättsväsendets och rättsordningens möjligheter att motverka narkotikamissbrukets utbredning skulle rubbas om en zon lämnades straffri även om den praktiskt sett var liten. Inte heller kunde det uteslutas, ansåg departementschefen, att en kriminalisering av konsumtionen kunde ha ett psykologiskt värde och en preventiv funktion framför allt bland ungdomar och andra som befinner sig i en riskzon för att bli narkotikamissbrukare eller som överväger att använda narkotika av okunnighet eller lättsinne. Som ytterligare argument av detta slag anfördes att det var av intresse att undvika att de väsentliga inslagen i narkotikapolitiken skymdes av en åsiktssplittring när det gällde frågor av mindre vikt. Debatten kring frågan om konsumtionens kriminalisering kunde lätt ge det felaktiga intrycket att det skulle finnas djupgående motsättningar i den grundläggande synen på narkotikapolitikens utformning. Utrymmet skulle öka för att inrikta det praktiska arbetet på mer centrala frågor om man kunde nå enighet när det gällde ifrågavarande kriminalisering.¹⁶⁷

Departementschefen drog slutsatsen att nämnda skäl otvivelaktigt talade för en kriminalisering, men att de måste vägas mot de invändningar som riktats mot en sådan. Värdet av dessa berodde i sin tur på i vilken mån det visade sig möjligt att utforma lagstiftningen så att den kunde motverka olägenheter som den befarats kunna medföra.¹⁶⁸

En av dessa invändningar var att en straffbeläggning av handlingar som är riktade mot egen rättssfär inte står i överensstämmelse med svenska straffrättsliga principer. Den bemöttes av departementschefen med att principen inte kan gälla undantagslöst och att den självfallet inte kunde få hindra att självdestruktiva åtgärder kriminaliseras om de kränker också andra skyddsvärda intressen.¹⁶⁹

Det finns som bekant flera exempel på lagstiftning där principen genombrutits av just dessa skäl. Vad det skulle vara för skyddsvärda intressen som kränks i förevarande fall går departementschefen inte in på. I stället hävdar han att, eftersom innehav är kriminaliserat och konsumtion endast i undantagsfall inte föregås av innehav, frågan om konsumtionen skall kriminaliseras knappast har med nämnda princip att göra utan snarare gäller om vissa befattningar med narkotika skall vara straffbara eller inte. Det är ju, tillägger depar-

¹⁶⁶ A prop s 15f

¹⁶⁷ A prop s 16

¹⁶⁸ A st

¹⁶⁹ A prop s 17

tementschefen, inte själva berusningstillståndet som skall kriminaliseras utan befattningen med narkotikan.¹⁷⁰

En invändning som han fäste större vikt vid var att en utvidgad kriminalisering skulle kunna inverka negativt på missbrukares ambitioner och ansträngningar att söka och underkasta sig vård. Det var i själva verket synpunkter av det slaget, försäkras det, som gjorde att departementschefen tidigare inte kunde ställa sig bakom förslaget om kriminalisering av konsumtionen.¹⁷¹

Den lösning departementschefen förordade för att man skulle kunna komma till rätta med detta problem var en regel om ansvarsfrihet. Den skulle gälla i de fall då gärningen uppdagats genom att den misstänkte sökt eller underkastat sig vård eller annan behandling. Den intogs i förslagets 2 § om ringa brott men utmönstrades när paragrafen ändrades 1993. Se vidare nedan i avsnitt 3.5.1.

Också en tredje invändning diskuterades, nämligen att förslaget skulle komma att leda till tillämpningssvårigheter och bli för resurskrävande. Dessa farhågor ansågs vara betydligt överdrivna.¹⁷²

Slutsatsen blev alltså att en kriminalisering ansågs böra komma till stånd. Förslaget följde med vissa undantag det som lades fram i den tidigare nämnda departementspromemorian.¹⁷³

Det ledde bl a till att 1 § 6. ändrades till att gälla den som innehar, brukar eller tar annan befattning med narkotika. Ändringarna härvidlag innebar att bl a både konsumtion av narkotika och sådant handhavande av den som äger rum i omedelbar anslutning till konsumtion kriminaliserades.

All tillförsel av narkotika till människokroppen anses vara befattning med narkotika. Straffansvar kommer därför i fråga för den som sväljer, snusar, röker eller injicerar narkotika. Även den som låter någon annan injicera narkotika i sig omfattas av bestämmelsen.¹⁷⁴

Överkonsumtion av i vederbörlig ordning legalt förskrivna narkotika ligger utanför bestämmelsens räckvidd. Däremot kan 1 § bli tillämplig i fall där någon som fått narkotika för eget bruk t ex överlåter den till annan.¹⁷⁵

1 § 6. blir tillämplig också på den som konsumerar t ex narkotiska sömntabletter som enligt recept är avsedda för annan. Det framhålles i motiven att åtal inte bör komma ifråga i bagatellartade sådana fall, såsom när någon an-

¹⁷⁰ A st

¹⁷¹ A st

¹⁷² A st

¹⁷³ Bland remissinstanser som avstyrker förslaget om en kriminalisering kan nämnas RÅ, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges Socialchefer, LO, RFHL, Sveriges Folkhögskoleelevers Förbund, Elevorganisationen i Sverige samt Övervakares och Kontaktpersoners riksförbund.

¹⁷⁴ A prop s 18

¹⁷⁵ A prop s 19

vänt en sömntablett som tillhandahållits av anhörig.¹⁷⁶

Det bör observeras att "annan befattning" kan vara att bedöma enligt 1 § 4.

Det torde tills vidare vara uteslutet att straffsatserna i 1 § kan bli aktuella för den som endast konsumerat narkotika. Påföljdsbestämningen i dessa fall styrs av bestämmelsen om ringa brott i 2 § som behandlas i avsnitt 3.5.1.

3.3.7 Uppsåtskravet i 1 § NSL och vårdslöshet med narkotika i 3a § NSL.

3a § NSL

Den som av grov oaktsamhet begår gärning som avses i 1 § 1–5, döms för *vårdslöshet med narkotika* till böter eller fängelse i högst ett år.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

Som förutsättning för straffbarhet anges i 1 § NSL, som tidigare framgått, att gärningen sker uppsåtligen medan enligt 3a § den som av grov oaktsamhet begår gärning som avses i 1 § 1–5, döms för *vårdslöshet med narkotika*. I ringa fall skall enligt 3a § andra stycket inte dömas till ansvar.

När det gäller uppsåtskravet bör det observeras att detta också gäller att det är fråga om narkotika. Den som inte förstått på sätt som avses i uppsåtsläran att det är narkotika han befattar sig med kan på sin höjd straffas med hjälp av 3a § NSL när det gäller brotten i NSL. Den som vet vad han befattat sig med men inte att ämnet klassificeras som narkotika kan undgå ansvar för uppsåtligt brott om misstaget varit ursäktligt. Sålunda friades i *RH 1990:99* en tilltalad av HovR (två led) från ansvar för införsel och innehav av kat. Medlet hade klassats som narkotika genom SFS 1989:790 som trädde i kraft den 1 november 1989. Den tilltalade som kom till Sverige 1986 och inte behärskade svenska, befann sig på resa utomlands. De åtalade gärningarna begicks den 30 november. Ändringen i förordningen om att vissa substanser skall anses som narkotika infördes i socialstyrelsens förteckningar över narkotika genom ett tillägg som utkom av trycket först den 8 december 1989.¹⁷⁷ Bruket av kat var inte kriminaliserat i den tilltalades hemland.

Den uppfattning en tilltalad har om den mängd narkotika han befattat sig med kan bli av betydelse när det gäller val av brottsgrad. Motsvarande gäller när någon skall dömas för att t ex ha förvarat vederlag för narkotika. Ett sådant fall bedömdes i *RH 73:81*. Med motiveringen att den tilltalade inte vetat om beloppets storlek ansågs ansvar för grovt brott ej kunna komma i fråga.

I *NJA 1982 s 325* dömdes en tilltalad till 14 dagars fängelse för narkotikabrott av normalgrad. När det gäller den subjektiva sidan av brottet nämns i HD:s domskäl dock inte mer än att den tilltalade själv berättat att han misstänkt att det paket han mottog innehöll narkotika. Den mängd narkotika be-

¹⁷⁶ A prop s 25f. Se också under rubriken åtalsunderlåtelse.

¹⁷⁷ Numera LVFS 1990:47

fattningen gällde synes ha varit av betydelse för straffmätningen. Frågan om vilken uppfattning den tilltalade haft om kvantiteten berörs inte.

När det gäller åtgärderna i p 5 krävs för ansvar jämlikt 1 § att uppsåtet omfattar också de omständigheter på vilka domstolen grundar slutsatsen att förfarandet varit ägnat att främja narkotikahandel.

Straffbarheten utsträcktes 1983 till att avse också grovt oakt samma gärningar utom vid innehavsbrottet och med undantag för ringa fall.

Det pekades i BRÅ-promemorian på att straffbarhet då förelåg enligt VSL redan vid grov oakt samhet medan så inte var fallet enligt NSL. Den som på sådant sätt förde narkotika över gränsen kunde alltså straffas men inte den som utförde en transport inom landet under motsvarande förutsättningar. Det konstateras dock också att något mer påtagligt behov av en kriminalisering av oakt samma gärningar inte gjort sig gällande för narkotikastrafflagens del. Det var emellertid inte frekvensen av ett förfarande som skulle vara avgörande i sådana fall, sades det. Vissa klart straffvärda gärningar borde rimligtvis ändå kriminaliseras. Att så var fallet för vissa slag av befattning med narkotika ansågs vara ställt utom tvivel. De fall som nämns är transport, gömmande och förvaring av narkotika. I sådana situationer borde straff kunna följa om gärningsmannen bort inse att det var fråga om narkotika.¹⁷⁸

Även om det vid andra gärningsformer än de berörda inte kunde bli aktuellt med ansvar i gärningsmannaskap för oakt samhet så kunde en bestämmelse av angivet slag bli av praktisk betydelse när det gällde medverkan, framhölls det i promemorian. Det kunde bli fallet vid framställning och vid överlåtelser, i sistnämnda fall beträffande inkassering av pengar. Vid kvalificerade befattningar kunde den tänkas komma ifråga tex för den som tillhandahöll gömställe, förvaringsställe eller särskild utrustning för dold transport.¹⁷⁹

Departementschefen anslöt sig till förslaget utan att mera i detalj gå in på det. Med hänsyn till att det kunde komma i fråga att tillämpa bestämmelsen också på förfaranden som utgjorde väsentliga led i mera omfattande narkotikatransaktioner ansåg han att ett högre straffmaximum än det som föreslagits i promemorian borde införas. Å andra sidan ansåg han att en viss försiktighet var motiverad när det gällde val av straffskala eftersom det var fråga om en nykriminalisering. Han stannade för att föreslå att straffskalan skulle omfatta böter eller fängelse i högst ett år.¹⁸⁰

Man saknar i propositionen en diskussion om vad som skall krävas för att oakt samheten skall anses vara grov. Tystnaden kan tolkas som ett instämmande i det som därvidlag sägs i BRÅ-promemorian.

I den framhålles till en början att det måste överlämnas till rättstillämpningen att avgöra den närmare innebörden av att straffbarheten avser endast fall av grov oakt samhet och att ringa fall undantagits. Vissa rekommendatio-

¹⁷⁸ BRÅ PM 1982:2 ss 124 och 128 f

¹⁷⁹ A PM s 130

¹⁸⁰ Prop 1982/83:141 s 25 f

ner ges dock. Det framhålles att en betydande restriktivitet bör iakttagas när det gäller att döma till ansvar för oaktsamhetsbrottet. Gärningen bör i princip avse en större mängd narkotika och befattningen bör inte vara helt tillfällig eller osjälvtändig. Gärningsmannen bör ha haft starka skäl att anta att det var fråga om narkotika och även vad gärningen i övrigt innebar. Det anmärks också att om oaktsamheten varit omedveten den mer sällan är att anse som grov.¹⁸¹

Ett fall av vårdslöshet med narkotika avdömdes i *RH 139:85*. Någon motivering till varför förfarandet ansågs vara grovt oaktsamt ges inte. Den tilltalade hade befordrat vederlag för narkotika, 7 500 kr.

3.3.8 1 och 4 §§ VSL Smuggling.

1 §. Den som utan att ge det tillkänna hos vederbörlig myndighet till riket inför eller från riket utför gods, för vilket tull, annan skatt eller avgift skall erläggas till statsverket eller som enligt stadgande i lag eller författning inte får införas eller utföras, döms, om gärningen sker uppsåtligt, för *varusmuggling* till böter eller fängelse i högst två år. Gäller gärningen narkotika som avses i 8 § narkotikastrafflagen (1968:64) skall dömas till fängelse i högst tre år.

Första stycket gäller även, när någon genom att lämna oriktig uppgift i tulldeklaration eller genom annat vilseledande i samband med tullbehandling av gods uppsåtligt föranleder, att tull annan skatt eller avgift undandras staten eller att gods införs eller utförs i strid mot förbud. Detsamma gäller när någon genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligt påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling.

De olika gärningsformer som kan föranleda ansvar för varusmuggling beskrivs i 1 och 4 §§ VSL. Det torde i de flesta fall när godset består av narkotika vara fråga om att tillämpa 1 § första stycket andra punkten. Narkotika får ju, bortsett från det tidigare nämnda undantaget för narkotiskt läkemedel som medföres av resande för medicinskt ändamål och personligt bruk, endast införas eller utföras av den som har tillstånd därtill och inte för annat än medicinskt eller vetenskapligt bruk (2 och 3 §§ LKN). De förfoganden över gods som omfattas av bestämmelserna om smuggling i 4 § VSL liksom övriga där kriminaliserade gärningar synes förutsätta att det är fråga om överträdelser inom den legala narkotikahanteringen. Det har berörts i särskilt avsnitt ovan.

3.3.9 5 § VSL Grovt oaktsam smuggling.

Den som av grov oaktsamhet förövar gärning som avses i 1 eller 4 § döms till böter eller fängelse i högst två år. I ringa fall skall dock inte dömas till ansvar.

Första stycket gäller även när någon, genom att lämna oriktig uppgift i tulldeklaration eller genom annat vilseledande i samband med tullbehandling av gods eller prövning som avses i 4 § 4, av grov oaktsamhet föranleder fara för att tull, annan skatt eller avgift undandras staten eller för att gods införs eller utförs i strid mot förbud. Detsamma gäller när någon genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligt påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling.

¹⁸¹ BRÅ PM 1982:2 s 133 f

Ansvar för brottet varusmuggling förutsätter uppsåt. Gärning av detta slag kan också bestraffas om den begåtts av grov oaktsamhet. Till skillnad från motsvarande fall i NSL saknar sistnämnda brott särskild beteckning. De fall som närmast är av intresse i förevarande sammanhang torde vara att hänföra till första stycket. Det kan noteras att straffmaximum här är högre än för motsvarande bestämmelse i NSL. Ett av skälen kan vara den försiktighet som departementschefen i det sammanhanget, som ovan framgått, ansåg vara nödvändig eftersom det var fråga om en nykriminalisering. Någon vägledning står inte att finna i lagens förarbeten när det gäller frågan om vad som krävs för att oaktsamheten skall anses som grov.

Den regel om ansvarsfrihet vid tillbakaträdande som tidigare fanns i andra stycket har utvidgats och placerats i en ny 8a §.

3.3.10 6 § VSL Olovlig befattning med smuggelgods.

Den som förvärvar, forslar, döljer, förvarar eller avyttrar gods, som varit föremål för varusmuggling, dömes, om gärningen sker uppsåtligt, för olovlig befattning med smuggelgods till böter eller fängelse i högst två år.

Om gärningsmannen icke insåg men hade skälig anledning antaga, att godset varit föremål för varusmuggling, dömes till böter.

Är brott som avses i denna paragraf ringa, skall ej till straff dömas.

I 6 § VSL kriminaliseras olovliga befattningar med smugglat gods. De består i att förvärva, forsla, dölja, förvara eller avyttra godset. Det bör observeras att det är en förutsättning för ansvar att godset varit föremål för varusmuggling. Det är alltså inte tillräckligt att ansvar kan följa på grund av bestämmelserna i 5 § VSL.

Kriminaliseringen omfattar både uppsåtliga och oaktsamma brott. Undantag har gjorts för de fall där brotten är att bedöma som ringa.

När godset är narkotika sträcker sig kriminaliseringen längre än den gör i NSL för flera av gärningstyperna. När det gäller förvärv är det i NSL en förutsättning att överlåtelsesyfte föreligger. Någon sådan begränsning finns inte i 6 § VSL.

Också när det gäller transport – som väl får anses betyda detsamma som forslande i 6 § VSL – ställs ett krav i NSL nämligen att narkotikan inte är avsedd för eget bruk. Detsamma gäller beträffande förvarande och döljande. Det sistnämnda torde vara att betrakta som annan sådan befattning i NSL 1 § 4.

Frågan om konkurrens mellan brotten i 6 § VSL och de i NSL behandlas nedan.

3.3.11 9:6 BrB Häleri.

Den som

1. på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott,
2. bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv,
3. otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom,

4. med uppsåt att dölja egendomens ursprung medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv, eller

5. genom krav, överlåtelse eller på annat sätt hävdar genom brott tillkommen fordran

döms för *häleri* till fängelse i högst två år.

För häleri döms likaledes den som i näringsverksamhet eller som i ett led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvat eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Är brott som anges i första eller andra stycket att anse som grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Punkterna 1 och 2 kan vara tillämpliga när det gäller narkotika. Det torde emellertid då regelmässigt vara så att gärningen också är att bedöma som narkotikabrott. I så fall konsumeras häleriet av detta.

Punkterna 3 och 4 är däremot av särskilt intresse när det gäller narkotikabrottslighet. När de infördes kom tidigare svensk strafflagstiftning att kompletteras så att de krav uppfylldes som ställs i narkotikabrottskonventionens artikel 3 p 1 b. Den gäller bl a tvätt av pengar från narkotikabrottslighet.¹⁸²

En förutsättning för ansvar jämlikt *punkt 3* är att det är fråga om tillgodogöranden av tillgångar som härrör från brottsligt förvärv. Det kan t ex vara en inkomst från försäljning av narkotika. Överlåtelsen av denna är alltså förbrott i sådana fall.

Bestämmelsen gäller också egendom som trätt i inkomstens ställe. Det är ju tillräckligt att den härrör från brott.

Det brottsliga förfarandet består i att främja annans möjligheter att dra nytta av det brottsliga förvärvet. Det anses vara ett främjande endast om åtgärden ökat den andres möjligheter att få behålla egendomen eller dess värde. Det räcker alltså inte att handlandet typiskt sett varit ägnat att öka möjligheterna för någon att dra nytta av det brottsliga förvärvet.¹⁸³

Det är inte tillräckligt för ansvar att ett främjande av angivet slag har kommit till stånd. Det krävs också, på samma sätt som vid vinningshäleri i punkt 2, att handlandet varit otillbörligt. Som exempel på sådana fall kan nämnas förfaranden som mer eller mindre uttalat har haft till syfte att hjälpa den brottslige att dra nytta av sitt förvärv. Det kan ske genom att man hjälper till att föra bort egendomen, förvarar den, anvisar gömställen eller hjälper till att omsätta den så att dess ursprung blir svårare att spåra. Det anses i sådana fall vara otillbörligt att låta någon annan sätta in pengar på ens bankkonto eller disponera ens bankfack. Det är otillbörligt också att medverka vid en överlåtelse av brottsligt förvärvad egendom genom att ställa sig till förfogande som bulvan eller genom att låna ut sina identitetshandlingar så att identiteten

¹⁸² Bestämmelserna i NSL 1 § p 5 om förvaring eller befordran av vederlag för narkotika bör observeras i sammanhanget

¹⁸³ Prop 1990/91:127 s 53. Främja har alltså en annan innebörd här än det allmänt anses ha i BrB 23:4

på den som gjort sig skyldig till det brottsliga förvärvet kan hållas dold.¹⁸⁴

Som exempel på otillbörliga förfaranden nämns också att sälja checkar eller vinstbongar för att ge någon tillgång till en handling som skall utvisa att tillgångarna är lagligt förvärvade. Det anmärks i motiven att bestämmelserna om vinningshäleri ibland kan tillämpas i sådana fall.¹⁸⁵

Också förfaranden som inte på samma sätt som de nämnda är inriktade på att bistå den andre kan vara att bedöma som otillbörliga. Det avgörande härvidlag anses vara att transaktionen har gått utöver det vanliga och inneburit att någon fått särskilda möjligheter att tillgodogöra sig egendomen. Vid bedömningen anses i första hand egendomens värde vara av betydelse. Om det är fråga om betydande belopp bör det i allmänhet innebära att förfarandet bedöms som otillbörligt. Beloppets storlek anses emellertid inte vara av helt avgörande betydelse. Även om det är fråga om en större summa som härrör från brottslig verksamhet skulle det i allmänhet inte vara otillbörligt att ta emot betalning för en giltig och förfallen fordran.¹⁸⁶

Det är inte heller otillbörligt att ta emot sedvanlig ersättning för dagligvaror eller för normala tjänster – tillhandahållande av livets nödtorft – även om betalningen härrör från brottslig verksamhet. Det anses inte heller vara straffvärt att ta emot en sedvanlig gåva från någon som har tjänat pengar från brottslig verksamhet.¹⁸⁷

Det erinras i motiven om att de gärningar som faller under punkt 3 kan uppfylla rekvisiten också för sak- eller vinningshäleri eller för skyddande av brottsling (BrB 17:11) och att det i sistnämnda fall bör dömas för häleri.¹⁸⁸

Punkt 4 gäller vissa förfaranden som normalt faller också under den just behandlade punkten 3. I punkt 4 ställs emellertid inte några krav vare sig på att gärningen skall vara otillbörlig eller att den skall ha främjat den andres möjligheter att tillgodogöra sig egendomen. Det är därvidlag tillräckligt att det är fråga om en medverkan av det slag som sägs i punkten. Därutöver fordras att gärningsmannen har haft uppsåt att dölja egendomens ursprung. Bestämmelsen tar alltså sikte på förfaranden som typiskt sett går ut på att underlätta för någon att dölja att viss egendom härrör från brott.¹⁸⁹

Som typfall på handlingar av det slag det är fråga om nämns i lagtexten att bortföra, överlåta eller omsätta. Under bestämmelsen faller också annan sådan åtgärd, dvs gärning av likartat slag som de uppräknade.

¹⁸⁴ A prop s 53

¹⁸⁵ A prop s 53 f

¹⁸⁶ A prop s 54

¹⁸⁷ A prop s 41 f

¹⁸⁸ A prop 2 17 f. Straffet för skyddande av brottsling är böter eller fängelse i högst två år. Böter kommer vid häleri i fråga endast om brottet är ringa (BrB 9:7 första st) medan det för normalbrottet skall dömas till fängelse högst två år och för grovt häleri till fängelse lägst sex månader och högst fyra år

¹⁸⁹ A prop s 55

Det är alltså under punkt 4 fråga om handlingar av samma slag som det givits exempel på ovan under punkt 3; att anvisa gömställen, att medverka som bulvan vid överlåtelse, att medverka vid banktransaktioner som gör det svårare att spåra egendomens ursprung, att förmedla köpare till den eller att bjuda ut den till försäljning.¹⁹⁰

Det bör observeras att det för ansvar krävs att gärningen begåtts med uppsåt att dölja egendomens ursprung. Det ställs alltså inget krav på avsikt därvidlag.

3.3.12 9:7 BrB Häleriförseelse.

Är brott som avses i 6 § att anse som ringa, döms för *häleriförseelse* till böter eller fängelse i högst sex månader.

För häleriförseelse skall också dömas den som

1. i annat fall än som avses i 6 § andra stycket på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara fränhant annan genom brott.

2. i fall som avses i 6 § första stycket inte insåg men hade skälig anledning anta att brott förelåg, eller

3. på sätt som anges i 6 § första stycket 1 medverkat vid det brott varigenom egendomen fränhändes annan och inte insåg men hade skälig anledning att anta att brott förövades.

Häleriförseelse är ett särskilt brott med egen straffskala. Det omfattar både uppsåtliga och oaktsamma gärningar. Av speciellt intresse i förevarande sammanhang är dels att ett häleri som bedöms vara ringa ingår bland dessa (första st) dels att också oaktsamma varianter av gärningarna i BrB 9:6 första st p 3–4 gör det (andra st p 2)

Det påpekas i motiven att, när det gäller gärningar som beskrivs i BrB 9:6 första st p 3 eller p 4, straff skall utmätas som för häleriförseelse när förbrottet har en lägre straffskala än det straff som kan följa på normalfallet av häleri, fängelse i högst två år. Skälet är att åtalpreskriptionen för häleribrottet i annat fall skulle kunna bli längre än för förbrottet.¹⁹¹

När det gäller att avgöra om en tilltalad har haft skälig anledning att anta att brott förelåg är det viktigt att beakta sådana omständigheter som under vilka förhållanden handlingen företogs, vad den tilltalade känt till om den han mottog egendomen av och vad slags transaktion det är fråga om, Skentransaktioner och ett regelrätt döljande av egendomen anses rimligen böra ge anledning till misstankar liksom fall där vederbörande uppträder anonymt eller där identiteten på något annat sätt är oklar. Det är också av betydelse om det rör sig om ovanliga eller omfattande transaktionsmönster eller om transaktionen saknar ett uppenbart legitimt krav.¹⁹²

¹⁹⁰ A st

¹⁹¹ A prop s 57

¹⁹² A prop s 57 f

När det gäller brottets subjektiva sida är det viktigt att observera att den oaktsamhet det är fråga om i BrB 9:7 andra st p 2 avser omständigheten huruvida egendomen härrör från annans brottsliga förvärv. Därutöver krävs fortfarande för ansvar om det gäller förfarande som beskrivs i BrB 9:6 andra st p 4 att gärningsmannen haft uppsåt att dölja egendomens ursprung. Ett exempel är att den som utbett sig medverkan har sagt att det gällt egendom som han förvärvat legalt men vill undandra beskattning. Den som då medverkar på sätt som sägs i BrB 9:6 andra st p 4 kan fällas till ansvar jämlikt BrB 9:7 om han har haft skälig anledning anta att egendomen härrörde från brottsligt förvärv, tex att det var inkomst från försäljning av narkotika.¹⁹³

¹⁹³ A prop s 58

3.4 Åtalsunderlåtelse.

Till gränsdragningsproblematiken hör också frågan om en gärning är så ringa att det inte ens skall gå till åtal. Innan vi går in på vad som är att anse som ringa brott enligt NSL och VSL skall vi därför se på vad som sagts om möjligheterna att utnyttja bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i dessa fall.

Tillämpningen av nämnda regler hade redan före NSL:s tillkomst utnyttjats i stor utsträckning när det gällde innehav och i motiven till lagen framhölls att de straffskärpningar som då skulle genomföras inte skulle påverka sagda förhållande. Andra lagutskottet underströk vid tillfället vikten av att reglerna om åtalsunderlåtelse fick en liberal tillämpning. Det kan noteras att utskottet då särskilt nämnde sådana fall där en missbrukare som gjort sig skyldig till brott var villig att underkasta sig vård.¹⁹⁴

Också inför 1969 års straffhöjningar uttalades att åtalspraxis oförändrat borde följa de riktlinjer som drogs upp året innan.¹⁹⁵

I samband med den ändring av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse som gjordes 1971 uttalades att det borde finnas ökade möjligheter till sådan vid narkotikabrottslighet. Som exempel nämndes innehav av mindre mängd narkotika för eget bruk eller överlåtelse av mindre mängd i samband med konsumtion.¹⁹⁶

I det RÅ-cirkulär om åtalsunderlåtelse som utgavs efter 1969 års ändringar av NSL angavs mer bestämda gränser när det gällde innehav av ringa mängd för eget bruk, nämligen 2–3 gram cannabis och högst 100 tabletter eller motsvarande kvantitet av fenmetralin, amfetamin eller metylfenidat.¹⁹⁷

I det cirkulär som följde i anledning av 1971 års ändringar av reglerna för åtalsunderlåtelse fanns inga sådana sifferuppgifter.¹⁹⁸

Efter de nya straffhöjningarna 1972 tog RÅ i ett cirkulär från samma år åter upp frågan. Där sägs bl a att åtalsunderlåtelse bör kunna komma i fråga också vid innehav av något större mängder än de som angavs i Cirkulär C 56. Han fortsätter: ”Då det gäller medel som innehafts för egen förbrukning har det i vissa mål förekommit att åklagaren och domstolen gjort beräkningar på hur stora mängder som gått åt under längre – ibland årslånga – missbruksperioder, varefter vederbörande åtalats och dömts för innehav av dessa kvantiteter. I de fall innehavet avslutats genom egen förbrukning bör det i sådana fall vara möjligt att underlåta åtal vid avsevärda mängder. I de fall medlen funnits i behåll bör åklagaren, såvitt gäller hänsynstagandet till mängden medel, kunna underlåta åtal vid en mängd som svarar mot någon veckas förbrukning.” RÅ anser dock att det är motiverat att vara försiktigare vid prövningen av den

¹⁹⁴ Prop 1968:7 s 108 och ALU utl 1968:1 s 44

¹⁹⁵ Prop 1969:13 s 9

¹⁹⁶ Prop 1971:100 s 16 och 34 f, samt JuU bet 1971:11 s 13

¹⁹⁷ RÅ Cirkulär C 56 s 1

¹⁹⁸ RÅ Cirkulär C 67

andra situationen och att detta i synnerhet gällde om det var fråga om andra medel än cannabis.¹⁹⁹

Kunskapen om den praxis som tillämpades spred sig uppenbarligen rätt snabbt till dem som befattade sig med narkotika. Det ledde bl a till att gatulangningen ändrade karaktär såtillvida att försäljarna inte hade större kvantiteter på sig än som svarade mot den mängd som erfarenhetsmässigt medförde åtalsunderlåtelse för innehavet om detta upptäcktes. Det ledde till att åtalspraxis ändrades åtminstone i Stockholm, närmast så att åtalsunderlåtelse ej beviljades för brott av lindrig beskaffenhet när det gällde överlåtelse eller innehav av heroin eller kokain.²⁰⁰

I ett cirkulär utfärdat den 3 januari 1980 rekommenderar RÅ en i förhållande till tidigare praxis betydligt mera restriktiv användning av möjligheterna till åtalsunderlåtelse. Ett skäl utöver det ovan nämnda var att användningen av cannabispreparat hade spritt sig till nya grupper. Det var fråga om missbruk bland socialt etablerade vuxna personer som antingen använt narkotika tidigare eller som nu hade debuterat som missbrukare. Ett bötesstraff var för dessa en ur både allmänpreventiv och individualpreventiv synpunkt lämplig påföljd, ansåg RÅ.

Kvantitetsmässigt fick denna mer restriktiva inställning det uttrycket att RÅ förordade att åtalsunderlåtelse jämlikt RB 20:7 första stycket 1 begränsades till fall som avsåg innehav för eget bruk om högst en rökbit (0,75–1 gram) cannabisarts eller en dos (0,1–0,2 gram) centralstimulantia utom kokain. RÅ framhåller också att åtalsunderlåtelse i huvudsak borde begränsas till att avse endast förseelser av förstagångskaraktär.²⁰¹

När det gällde olovligt innehav för eget bruk av snabbt och kraftigt beroendeframkallande medel som heroin, kokain, opium, morfinbas och morfin borde åtalsunderlåtelse enligt nämnda lagrum inte komma i fråga annat än vid mängder som var närmast försumbara. RÅ anser att samma bedömning bör göras när det gäller särskilt farliga hallucinogener som LSD och därmed jämförliga ämnen.²⁰²

RÅ:s cirkulär kommenterades i den departementspromemoria med förslag till ändringar i NSL som lades fram 1980. Det sägs där att cirkuläret kan antas få stor genomslagskraft och även återverka på tillämpningen av bestämmelserna om rapportteftergift. Författaren utgick från att en betydande del av de brott som tidigare medfört åtalsunderlåtelse skulle komma att beivras med bötesstraff. Det framhölls att det var angeläget att uppmärksamhet följade cirkulärets tillämpning i praktiken. Detta underströks också av departementschefen i den lagrådsremiss som följde.²⁰³

¹⁹⁹ RÅ Cirkulär C 74 s 7 f

²⁰⁰ JuU bet 1978/79:4 s 12

²⁰¹ RÅ Cirkulär RÅC I:94 s 6

²⁰² A st

²⁰³ Prop 1980/81:76 ss 245 och 201

Justitieutskottet kommenterade anvisningarna i ett betänkande 1981. Utskottet noterade att de innebar en inte oväsentlig skärpning i förhållande till vad som gällt tidigare och att ytterligare skärpningar inte borde övervägas innan de nya anvisningarna tillämpats någon tid.²⁰⁴

Några nya rekommendationer har inte givits av RÅ i denna fråga. Den har däremot behandlats av bl a narkotikakommissionen som anfört kritik mot åtalspraxis. När brott genom åtalsunderlåtelse lämnas utan påföljd så kan människor, särskilt ungdomar, menade kommissionen, få den uppfattningen att samhället accepterar enstaka fall av narkotikamissbruk. Därigenom kan de lätt frestas att pröva narkotika i tro att det inte kan medföra någon påföljd. Kommissionen ansåg att de möjligheter som finns till åtalsunderlåtelse jämlikt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och 20:7 första stycket 1 RB borde bestå men att tillämpningen av 20:7 första stycket 2 borde ändras. Vuxna människor som missbrukar narkotika borde inte komma i fråga för åtalsunderlåtelse enligt denna punkt, annat än möjligen rent undantagsvis i fråga om innehav av obetydliga kvantiteter av läkemedel som klassificerats som narkotika men som inte var av farligare art. Innehav av sådana kvantiteter hasch som enligt praxis medförde åtalsunderlåtelse borde om det gällde vuxna personer leda till bötesstraff.²⁰⁵

I ett remissyttrande förklarade RÅ att utvecklingen i praxis efter cirkulärets tillkomst inneburit ytterligare begränsningar av åtalsunderlåtelseinstituts användning och att någon mer långtgående ändring av rådande praxis inte var påkallad.²⁰⁶

I propositionen om 1985 års ändringar i NSL erinrade departementschefen om det förslag till bestämmelser om åtalsunderlåtelse som just lagts fram och som bl a genom en ny regel i 20:7 första stycket 1 RB skulle ge vidgade möjligheter till åtalsunderlåtelse vid bötesbrott. Han hade i motiven beträffande denna regels tillämpning på narkotikaområdet sagt att praxis borde behållas oförändrad tills ställning hade tagits till narkotikakommissionens förslag. Han förklarade nu att praxis i fråga om åtalsunderlåtelse jämlikt gällande bestämmelse i 20:7 första stycket 1 RB gav uttryck för en tillräcklig restriktivitet. Det saknades enligt hans mening därför anledning att gå längre i begränsande riktning. Han pekade också på att det förslag till utvidgning av straffansvaret för de osjälvtändiga brottsformerna som lagts fram kunde medföra ett visst behov av att kunna meddela åtalsunderlåtelse.²⁰⁷

Vissa åtalsfrågor aktualiserades i samband med den utvidgade kriminaliseringen i 1 § 6. Departementschefen anmärker i motiven bl a att annan person än den till vilken narkotiska sömnmedel förskrivits gjort sig skyldig till brott mot 1 § 6. om han tar emot sömnmedlet. Det hänvisas till att innehav i sådana

²⁰⁴ JuU bet 1980/81:25 s 46 f

²⁰⁵ Narkotikakommissionen PM nr 8 s 25 f

²⁰⁶ Prop 1984/85:46 s 18

²⁰⁷ A prop s 17 f

fall i princip är olovligt på grund av vad som sägs i 7 § narkotikaförordningen. Åtal bör dock normalt inte väckas i sådana situationer, påpekas det, eftersom utrymmet för ansvarsfrihet enligt allmänna grunder torde vara förhållandevis stort. När det gäller konsumtion under nämnda förutsättningar är den visserligen straffbar men straffvärdet måste, säger departementschefen, ofta anses så lågt att någon lagföring i praktiken inte kommer att aktualiseras. I bagatellartade fall av detta slag bör åtal självfallet inte äga rum, framhålls det, och som exempel på sådana nämns att någon använt en sömntablett som tillhandahållits av en anhörig.²⁰⁸

Rent allmänt förklarar departementschefen att åtalsunderlåtelse med avseende på sådana handlingar som omfattas av den nykriminalisering som kommit till stånd genom ändringen av 1 § 6. bör användas i linje med vid tiden för ändringen gällande principer och den praxis som då rådde.²⁰⁹

Narkotikabrottskonventionen ställer krav som innebär att möjligheterna till åtalsunderlåtelse skall utnyttjas restriktivt. Gällande ordning anses motsvara vad konventionen fordrar eftersom praxis, allmänt sett, när det gäller brottslighet som hänger samman med narkotikahantering är sådan att utrymmet för åtalsunderlåtelse är litet.²¹⁰

²⁰⁸ Prop 1987/88:71 ss 19f och 26

²⁰⁹ A prop s 26

²¹⁰ Prop 1990/91:127 s 21

3.5 Ringa brott

3.5.1 2 § NSL

Är ett sådant brott som angetts i 1 § med hänsyn till arten och mängden narkotika samt övriga omständigheter att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

De fall som ligger utanför gränserna till det område som innehåller de ringa brotten är å ena sidan de som omfattas av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse och närmast å andra sidan de som får anses vara brott av normalgraden.

Den ringa varianten av de gradindelade brotten i NSL betecknades ursprungligen som narkotikaförseelse. Straffet var böter. Någon närmare vägledning när det gällde vilka omständigheter som skulle föreligga för att brottet skulle bedömas som ringa gavs inte i förarbetena.

Det ansågs vara särskilt angeläget att införa gradindelning med tanke på de ungdomar som var inblandade i narkotikabrottslighet. Ett skäl som angavs för att införa böter i straffskalan för normalvarianten av brottet var det likartade att det var särskilt med tanke på de ungdomar i åldern närmast över 18 år som var inblandade i narkotikabrottslighet. I motiven framhölls också att det var särskilt angeläget när det gällde yngre lagöverträdare och andra personer som själva missbrukade narkotika att handlägga hithörande ärenden så att de inte väckte uppmärksamhet. Detta var möjligt vid ett rent bötesbrott, t ex genom att strafföreläggande kunde meddelas eller åtalsunderlåtelse beviljas. Yttrandet talar för att bestämmelsen i första hand var avsedd att tillämpas vid innehav av narkotika för eget bruk. Det bekräftas också genom förklaringen att möjligheten till åtalsunderlåtelse i stor utsträckning tillämpats på dem som gjort sig skyldiga till innehav av narkotika och att det inte var departementschefens avsikt att de straffskärpningar han föreslog skulle inverka på detta förhållande. Han sade emellertid också, i annat sammanhang, att han ansåg det vara svårt att göra en rimlig gränsdragning när det gällde vad som var att betrakta som ringa innehav.²¹¹

Frågan om åtgärder mot de ringa brotten togs upp när förslaget till straffskärpningar för de allvarigare gärningarna lades fram 1980. RÅ hade då utfärdat nya, skärpta bestämmelser om åtalsunderlåtelse. De förutsågs få som konsekvens att en betydande del av de brott för vilka tidigare meddelats åtalsunderlåtelse skulle komma att beivras med bötesstraff. Frågan om böter över huvud taget var en lämplig påföljd för narkotikabrott diskuterades också. Den besvarades med att det inte var möjligt att avstå från bötesstraff för de allra lindrigaste brotten. Skälet var att den princip som låg till grund för kriminaliseringen, nämligen att varje oberättigat innehav var straffbart, krävde detta. Invändningen att många av de dömda saknade förmåga att betala böterna bemöttes med att främst bruket av cannabis spritt sig till socialt mera etablerade

²¹¹ Prop 1968:7 ss 108 och 111 f

grupper och att ett bötesstraff även vid tillfällighetsbrott av ungdomar torde kunna fylla en funktion som varningssignal.²¹²

Justitiekollegiet uttalade i anledning av motioner i frågan att beteckningen narkotikaförseelse borde behållas som beteckning för det ringa brottet, närmast med motiveringen att också helt obetydliga innehav var kriminaliserade. Utskottet ansåg det inte heller påkallat att införa fängelse i straffskalan för detta brott även om det i vissa fall kunde ifrågasättas om böter var den lämpligaste påföljden.²¹³

Också påföljande år yttrade sig utskottet i samma fråga och hade inte ändrat uppfattning. Utskottet noterade också att det i BRÅ-promemorian ifrågasatts om inte straffskalorna för narkotikaförseelse och narkotikabrott borde justeras.²¹⁴ Utskottets uppfattning var att intresset av förändringar därvidlag främst var förestavat av lagtekniska och processrättsliga skäl och inte av något behov att ändra gärningarnas straffvärde. Det kunde därför inte ensamt tillmätas avgörande betydelse i sammanhanget. En annan omständighet som anfördes var att det var svårt att ta ställning till frågan om straffsatserna innan erfarenhet ernåtts om vilka effekter de året innan genomförda straffskärpningarna fått i rättstillämpningen.²¹⁵

Inför de omfattande ändringar som gjordes i NSL 1983 uttalade departementschefen också att det kunde finnas skäl att pröva om straffskalorna var ändamålsenligt utformade men att det låg inom ramen för narkotikakommissionens arbete att göra detta.²¹⁶

Flera instanser hade i sina remissvar på promemorian förordat ändringar av straffskalorna och likaså ifrågasatt om inte begreppet narkotikaförseelse borde utmönstras.²¹⁷ Ett flertal motioner gick i samma riktning. Justitiekollegiet hänvisade till narkotikakommissionens arbete och fann att något särskilt uttalande eller annan åtgärd från riksdagens sida därför inte påkallades.²¹⁸

Narkotikakommissionen ansåg bl a att en ändring av brottsrubriceringen inte i och för sig ledde till några praktiska fördelar men att det med hänsyn till narkotikabrottslighetens allvarliga art var föga adekvat att beteckna ens den lindrigaste graden av brottet som förseelse. En möjlighet som kommissionen förordade var att upphäva 2 § i NSL och införa en särskild strafflatitud i 1 § för ringa brott.²¹⁹

²¹² Prop 1980/81:76 ss 200, 201 och 245

²¹³ JuU bet 1980/81:25 s 45 f

²¹⁴ BRÅ PM 1982:2 s 122 f

²¹⁵ JuU bet 1981/82:47

²¹⁶ Prop 1982/83:141 s 12

²¹⁷ A prop s 65 f

²¹⁸ JuU bet 1982/83:37 s 18 f

²¹⁹ Narkotikakommissionen PM nr 8 s 14

När det sedan gällde påföljden för det ringa brottet ansåg kommissionen att böter var en i och för sig ändamålsenlig påföljd som borde finnas kvar för detta fall. Invändningen att det skulle vara en verkningslös påföljd eftersom böter inte betalades bemötte kommissionen med att detta endast torde gälla socialt utslagna missbrukare och att det som krävdes för dem i första hand var behandlingsåtgärder. För dem som levde i socialt välordnade förhållanden var bötesstraffet däremot en i hög grad adekvat påföljd. I många fall skulle den också komma att innebära en kännbar social prickning. Vidare gällde det i många fall löntagare, förklarade kommissionen, varför böterna kunde indrivast genom införsel, vilket för den dömda blir mycket kännbart.

Beträffande frågan om fängelse också skulle kunna ådömas för ringa fall förordade kommissionen efter att ha anfört processuella överväganden och mer principiella skäl att fängelse högst sex månader skulle införas i straffskalan. En sådan ändring skulle medföra att sådana tvångsmedel som husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning kunde komma till stånd vid misstanke om brott. När någon av dessa åtgärder erfordras är brottet visserligen regelmässigt inte att betrakta som ringa men kommissionen ansåg att behov av sådana ingripanden ändå kunde föreligga om polisen inte funnit den narkotika som den misstänkte förmodades inneha men sökte den för att ta den i beslag.²²⁰

När det gällde de principiella skälen ansåg kommissionen att ringa narkotikabrott från samhällets synpunkt inte kunde ses som mindre allvarligt än ringa förmögenhetsbrott. För de sistnämnda var straffskalan regelmässigt böter eller fängelse högst sex månader. Det betydde, menade kommissionen, att om straffskalan för ringa förmögenhetsbrott i framtiden skulle sänkas så borde detsamma ske med den för ringa narkotikabrott. Med hänvisning till fängelsestraffkommitténs arbete drog kommissionen slutsatsen att frågan om lämpligt straffmaximum knappast skulle komma att få en mer varaktig lösning förrän den avslutat sin allmänna översyn av straffskalorna för olika brott. Anmärkas bör också att kommissionen påpekade att erfarenheterna visat att fängelsestraff använts utomordentligt sällan för ringa förmögenhetsbrott och att kommissionen inte åsyftade någon annan ordning när det gällde ringa narkotikabrott.²²¹

I väsentliga delar lades kommissionens förslag till grund för en proposition 1984 med förslag till ändringar av bla 2 § NSL. Förslaget antogs och det betydde att beteckningen narkotikaförseelse togs bort och att straffskalan för det ringa brottet blev böter eller fängelse i högst sex månader. Samtidigt togs böter bort ur straffskalan för normalbrottet. Ändringarna trädde i kraft den 1 mars 1985.

Samma skäl angavs för förslaget som i kommissionens PM. Som exempel på fall där hanteringen avsett små mängder men ändå hade högt straffvärde

²²⁰ A PM s 15 f

²²¹ A PM s 16 f

nämnde departementschefen gatulangning eller befattning med narkotika i kriminalvårdsanstalt. Han ansåg det också vara en fördel att domstolarna fick möjlighet att döma till skyddstillsyn i vissa kvalificerade återfallssituationer där enbart ringa brott begåtts. Departementschefen underströk dock också kommissionens uppfattning att fängelsestraffet borde användas utomordentligt sällan vid ringa brott. Avsikten med hans förslag var inte att åstadkomma en strängare straffmätning.²²²

Det sagda betydde dock inte, påpekar departementschefen, att gränsen mellan normalbrottet och den ringa varianten skulle gå på samma ställe som förut. Han delade den uppfattning som narkotikakommissionen framfört att någon generell straffhöjning inte var motiverad för sådana gärningar som tidigare bedömts tillhöra normalgraden men medfört böter. När bötesstraffet nu utmönstrades för dessa fall måste konsekvensen därför bli att de hänfördes till de ringa brotten. Departementschefen gav också exempel på gärningar som efter lagändringen kunde vara att bedöma som ringa fall. Han nämner befattning i kriminalvårdsanstalt med mycket små mängder narkotika för eget bruk. Om en samlad bedömning, trots den försvårande omständighet det innebär att brottet begåtts på en kriminalvårdsanstalt, ledde till att brottet ändå bedömdes som ringa kunde det dömas till ansvar för den lägre graden och, när det ansågs motiverat, straffet ändå bestämmas till fängelse. Departementschefen betraktade detta som en fördel. – Utöver detta utförligt kommenterade exempel nämns också ett par fall där departementschefen menar att bötesstraff kan komma i fråga. Den påföljden torde ofta kunna användas, säger han, när det gällt enstaka överlåtelse av små mängder men också när det varit fråga om upprepade sådana överlåtelse. I det sistnämnda fallet borde man, menar han, i en del fall kunna döma för fler ringa brott med bibehållande av straffnivån, dvs böter.²²³

I detta sammanhang berörde departementschefen en teknisk fråga som togs upp i BRÅ-promemorian och som mera utförligt behandlats av narkotikakommissionen. Det gällde att det i praxis åtalats och dömts för ett narkotikabrott när någon ertappats med att under en längre tidsrymd ha innehaft sammanlagt en viss mängd narkotika. Det hade t ex förekommit att haschmissbrukare berättat för polisen att de praktiskt taget dagligen förbrukat en mindre mängd av medlet. Dagsdosen hade då multiplicerats med antalet dagar på året och det antal år missbruket pågått varpå vederbörande dömts som om han vid ett enda tillfälle innehaft hela denna mängd. Narkotikakommissionen säger att en sådan praxis inte kan betecknas som annat än orimlig. Den anses rätts-

²²² Prop 1984/85:46 s 13 f

²²³ A prop s 15 f

ligt sett vara tveksam. Det korrekta borde vara att åtala och döma i brottskonkurrens för upprepade ringa brott.²²⁴

Departementschefen säger sig i allt väsentligt dela kommissionens uppfattning. Han ville dock peka på att det kunde finnas situationer där en helhetsbedömning av olika tillfällen då någon befattat sig med mindre mängder narkotika borde leda till att ett brott av normalgraden ansågs föreligga. Det avgörande därvidlag skulle vara om det fanns ett sådant samband mellan de olika tillfällena att de borde bedömas som ett led i en samlad och planerad verksamhet. Han förmodade att detta främst kunde vara fallet vid andra gärningsformer än innehav. I de flesta fall var det, ansåg han, naturligt att bedöma situationen på det sätt som kommissionen hade förordat. Han erinrade också om att, enligt grunderna för narkotikalagstiftningen, långvariga fängelsestraff inte borde ådömas i fall då någon inte övertygats om annat än innehav som varit förbundna med eget missbruk, även om detta pågått under lång tid.²²⁵

Justitieutskottet ställde sig bakom de överväganden i gränsdragnings- och rubriceringsfrågor som gjordes i propositionen.²²⁶

I *NJA 1986 s 736* hade HD att ta ställning just till ett fall där någon vid flera tillfällen under lång tid tagit befattning med narkotika i små mängder. B hade under tiden 1981–1984 vid ett stort antal tillfällen hanterat doser om någontiondels gram amfetamin som han sedan injicerat. Befattningarna bedömdes som innehav. B hade vidare innehaft dels mindre mängder amfetamin dels en påse om 5–10 gram. HD ansåg att innehaven borde bedömas som ett antal från varandra fristående brott. Innehavet av påsen med de 5–10 grammen bedömdes som narkotikabrott medan de övriga innehaven ansågs vara narkotikaförseelser.

Se också det i avsnitt 3.11 redovisade fallet *NJA 1971 s 396*.

Samma bedömning görs i *RH 1988:138*. Den tilltalade dömdes för att vid tre tillfällen ha anskaffat narkotika som inte var avsedd för eget bruk. Det gällde cannabisharts och den sammanlagda mängden var 11 gram. HovR ansåg att det var ringa brott och hänvisade till att det var ringa kvantiteter vid varje tillfälle och att gärningarna var spridda över en längre tidsperiod. 2 § NSL ansågs alltså vara tillämplig. Påföljden bestämdes till 60 dagsböter.

Utskottet vidhöll sin uppfattning 1990 när det tog ställning till ett flertal motioner där det yrkats att utrymmet för att döma till ansvar för ringa narkotikabrott skulle begränsas kraftigt genom en lagändring. Kravet på ändring motiverades med att de gränser som ställts upp i praxis mellan det ringa brottet

²²⁴ BRÅ PM 1982:2 s 142, Narkotikakommissionen PM nr 8 ss 17 och 21 f, samt prop 1984/85:46 s 16 f. Förfarandet omnämnes redan 1972 i RÅ:s cirkulär C 74 om åtalsunderlåtelse. Se avsnitt 3.4 ovan.

²²⁵ A prop s 16f

²²⁶ JuU bet 1984/85:12 s 30. Utskottets borgerliga minoritet kunde inte ställa sig bakom uttalandet om att förslaget om ändrad gradindelning och ändrade straffskalor inte borde leda till en strängare straffmätning. Den ansåg att det naturliga var att förslagen följdes av en strängare straffmätning. (A bet s 42.)

och normalvarianten av detta hade legat för högt när det gällt mängden vid innehav för eget bruk. Det klagades också över att rättstillämpningen inte var enhetlig. Justitiekottet redovisade innehållet i en promemoria som åklagarmyndigheten i Stockholm upprättat 1986 i frågan om nämnda gränsdragning. Den grundar sig på domstolspraxis och det påpekas att de gränsvärden som anges är att betrakta som hjälpmedel vid rubriceringen och att det i varje särskilt fall kan finnas andra omständigheter än mängden som påverkar bedömningen. Om endast den beaktas anses innehav upp till följande nivåer kunna bedömas som ringa: 100 gram cannabisharts eller marihuana, 10 gram amfetamin, 2 gram kokain och 1 gram heroin. – Det anmärks att det vid relativt stora mängder, t ex mer än 50 gram cannabis eller marihuana och 5 gram amfetamin kan finnas anledning att ifrågasätta om narkotikan är avsedd att användas enbart för eget bruk.²²⁷

Utskottet betonade samtidigt vikten av att domstolarna frigjorde sig från ett strikt mängdtänkande vid rubricering och påföljdsbestämning i narkotikamål. Det hänvisas till tidigare uttalanden från utskottet (JuU 1980/81:25) och till *NJA* 1983 s 754, (intaget nedan i avsnitt 3.6.1). Utskottet hänvisar också till *NJA* 1989 s 837, där HD säger att det är en angelägen uppgift för rättsväsendet att motverka den s.k. gatulangningen och att brottslighet av det slaget normalt bör leda till fängelse även om brottet bedöms som ringa.²²⁸ Fallet redovisas nedan.

Lagtexten i 2 § föreskrev vid denna tid, när det gäller vad som här är av intresse endast att det för ett brott som ansågs vara ringa skulle dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. 1992 kom en proposition med förslag till ändring. Departementschefen förklarar att hon funnit tecken på att bestämmelsen om ringa brott hade fått en alltför vid tillämpning. Hon nämner också att det särskilt har inletts oro att det har funnits förhållandevis stora lokala och regionala skillnader i praxis vid bedömningen av det ringa brottet. Samtidigt anser hon sig kunna dra slutsatsen att rättstillämpningen hade stabiliserats under senare tid. Det sagda ledde till att hon ansåg att lagtexten i 2 § borde ändras i syfte att främja en enhetlig och restriktiv tillämpning. Det skulle klargöra att beteckningen ringa narkotikabrott skulle vara förbehållen de allra lindrigaste gärningarna. Departementschefen föreslog därför att det i lagtexten skulle ges ledning för bedömningen genom att där uttryckligen angavs att arten och mängden narkotika skulle beaktas liksom övriga omständigheter. Till de sistnämnda skulle t ex typen av befattning höras. Som allmän regel anges att det ringa brottet huvudsakligen skall reserveras för gärningar som endast innefattar eget bruk eller innehav av narkotika för eget bruk.²²⁹

Förslaget antogs av riksdagen.

²²⁷ JuU bet 1989/90:JuU30 ss 5 och 11 samt JuU bet 1990/91:JuU32 ss 17 och 25. En redovisning finns också i Ds 1992:19 s 14 ff.

²²⁸ JuU bet 1989/90:JuU30 s 6 f.

²²⁹ Prop 1992/93:142 ss 15 ff och 29.

De kritiska gränser som tillämpas i praxis när det gäller mängden narkotika kommenteras också i sagda proposition. Det nämns att den vid innehav inte synes överstiga 80 gram cannabisharts eller 8 gram amfetamin. Departementschefen ansåg att de gränserna snarast borde sänkas något. Hon menar också att det ofta kan visas att det är fråga om ett innehav i överlåtelsesyfte när det närmar sig de angivna nivåerna. I sådana fall bedöms gärningen inte som ringa. Det påpekas också att de mycket farliga och vanebildande egenskaperna hos heroin och kokain måste beaktas när innehavet avser dessa ämnen. Det måste vara fråga om enstaka innehav av en helt obetydlig mängd för att brottet då skall bedömas som ringa. Detsamma anses gälla för LSD.²³⁰

Vid överlåtelse är det som antytts ovan endast i undantagsfall som det ringa brottet kan tillämpas. Det skall förstås vara fråga om mycket små mängder. Som exempel nämns någon enstaka bit cannabisharts eller dylikt inom en sluten krets av missbrukare.²³¹

Det understryks också, liksom vid upprepade tillfällen tidigare, att lagstiftaren ser allvarligt på den befattning med narkotika som äger rum på kriminalvårdsanstalter, oavsett om narkotikan är avsedd för eget bruk eller inte. Det gäller också om det är fråga om små mängder.

HD kom åter in på gränsdragningsfrågan i *NJA 1993 s 38*. Det gällde försök till smuggling av 98,1 g cannabisharts. Fallet redovisas i avsnitt 3.5.2. Från tiden före lagändringen 1985 finns bl a följande fall.

I *RH 122:81 I* dömde TR den på kriminalvårdsanstalt intagne D för narkotikabrott till fängelse en månad för innehav av 0,3 g cannabisharts. Han hade fört in narkotikan efter permission. TR ansåg att innehav på anstalt aldrig kunde anses vara narkotikaförseelse utan måste bedömas som narkotikabrott. – HovR instämde i det sistnämnda men ansåg att när det var fråga om så små kvantiteter att det med fog kunnat anses att narkotikan varit avsedd för eget bruk så borde, om inte särskilda omständigheter talade emot, bestraffning kunna ske i disciplinär ordning.

I fallet ansåg HovR att det fängelsestraff D tidigare ådömts och nu avtjänade skulle avse jämväl nämnda innehav.

RH 122:81 II. W åtalades för att han på kriminalvårdsanstalt innehaft ca 2 g cannabisharts, delvis i överlåtelsesyfte. TR fann inte överlåtelsesyftet styrkt men dömde W med i *I* ovan likartad motivering särskilt för narkotikabrott till fängelse en månad. – HovR instämde i denna bedömning. När det gällde påföljden anför HovR att W under någon längre tid innehaft narkotikan på anstalten och att domstolen med hänsyn till den sammanlagda mängden inte finner skäl att frånga den påföljd som TR bestämt.

NJA 1982 s 325. M var intagen på kriminalvårdsanstalt. Han mottog ett paket från en annan intagen. Han hade gått med på att överlämna det till en tredje intagen. Paketet innehöll 0,7 g cannabisharts. M hade berättat att han

²³⁰ A prop s 16 f.

²³¹ A prop s 17.

misstänkte att paketet innehöll denna vara, säger HD, och anser att gärningen med hänsyn till syftet med innehavet borde bedömas som narkotikabrott, oaktat att kvantiteten var begränsad till 0,7 gram cannabisharts. Vid påföljdsbestämningen understryker HD att narkotikahandling inom en kriminalvårdsanstalt medför synnerligen svåra problem och att risken att missbruket av narkotika skall sprida sig till intagna som inte tidigare använt narkotika är särskilt allvarlig. Hänsynen till allmän laglydnad måste därför, säger HD, väga tungt vid bestämmande av påföljden för narkotikabrott av ifrågavarande slag. M borde ådömas särskilt straff för brottet och påföljden bestämmas till fängelse. Med hänsyn till att innehavet avsett cannabisharts och så ringa mängd som 0,7 g ansåg HD att tiden för fängelsestraffet kunde stanna vid 14 dagar.

Det sista fallet ger upphov till flera frågor. Några av dem gäller brottets subjektiva sida och har behandlats i det avsnitt ovan där sådana problem tagits upp. Beträffande bedömningen av brottsgraden verkar det som om den skulle ha blivit en annan om innehavet avsett eget bruk. Eftersom det ringa brottet vid detta tillfälle enbart kunde medföra böter hade påföljden då automatiskt blivit en annan. Det kan också tänkas att domstolen i sådant fall inte dömt särskilt för brottet.

Från tiden efter lagändringen 1985 finns bl a följande fall.

RH 1986:135 I. A hade sålt cannabis för 150 kronor i Kungsparken i Göteborg. HovR ansåg att mängden narkotika var så ringa att brottet med beaktande av övriga omständigheter måste bedömas som ringa men att det som sådant ändå var av särskilt farlig art. Försäljningarna hade ägt rum i centrala Göteborg på en plats som var den mest kända vad avsåg förekomsten av gatulangning. (En kriminalinspektör som vittnade i TR berättade att det var jämn trafik året runt av folk som sålde och köpte hasch. Under ett spaningspass i parken på en – två timmar brukade fem till tio personer gripas. Två -tre var säljare, resten köpare. 50 – 75 presumtiva köpare kunde beräknas passera genom parken under ett sådant spaningspass.) De hade gjorts till för A helt främmande personer om vilkas eventuella tidigare narkotikamissbruk han saknade kännedom. HovR (majoriteten) ansåg det motiverat med ett fängelsestraff med hänsyn till det sagda och övriga omständigheter och dömde A jämlikt 2 § NSL till fängelse 14 dagar. En ledamot var skiljaktig när det gällde påföljden och ansåg att det var tillräckligt med ett kraftigt bötesstraff.

RH 1986:135 II. S åtalades för att han olovligen hade innehaft 10 g cannabis och sålt en mindre mängd därav i Kungsparken i Göteborg till två trettonåriga flickor och en okänd person. HovR ansåg att S gjort sig skyldig till den gärning som åklagaren påstått och att den borde bedömas som narkotikabrott enligt 1 § NSL även om försäljningarna avsett små mängder narkotika. Påföljden bestämdes till fängelse två månader.

RH 1989:118. K hade fått Sobril utskrivet av läkare. Han behövde pengar och sålde vid två tillfällen tabletter till annan person, 50 stycken vardera gången. TR ansåg att brotten inte kunde bedömas som ringa. Skälet var att det var fråga om försäljning för vinnings skull och att det funnits uppenbar risk att narkotikan kunnat befordras vidare inom ramen för den illegala hante-

ring som alltid pågår. K dömdes enligt 1 § p 1 NSL till fängelse två månader. – HovR fastställde TR:s dom.

NJA 1989 s 837. C hade förvärvat några bitar cannabis. Han åtalades för att ha sålt två av dem (uppskattad vikt 1 g per bit) och därutöver innehav och bjudit ut 3,2 g till försäljning. HD ansåg att mera än innehav inte var styrkt beträffande de 3,2 grammen. Det som B gjort sig skyldig till ansågs vara att bedöma som två gärningar. De rubricerades som ringa främst med hänsyn till att det rört sig om förhållandevis små mängder cannabisarts. – När det gällde påföljdsvalet pekar HD på att gatulangning är ett väsentligt led i vidmakthållandet och spridandet av narkotikamissbruket och att det därför är en angelägen uppgift för rättsväsendet att motverka den hanteringen. HD hänvisar därvidlag till lagstiftarens inställning vid 1985 års ändringar i NSL. Brottslighet av det slag som C gjort sig skyldig till borde därför normalt leda till fängelsestraff. Då C vid brottens begående var 19 år krävdes särskilda skäl för att han skulle få dömas till fängelse. En samlad bedömning ledde till att påföljden bestämdes till skyddstillsyn.

I HD:s dom nr DB den 4 februari 1993 var det avgörande för bestämningen av straffvärdet om gärningen var att jämställa med gatulangning. P skulle dömas för att han olovligen hade innehav 2,7 g cannabisarts varav han anskaffat 1,1 g för omedelbar konsumtion åt en vän, som han träffat på Sergels torg i Stockholm. P fick ersättning endast för sitt utlägg. HD konstaterade att gärningen var oplanerad och motiverad av personlig bekantskap samt att den saknade vinstsyfte. Den ansågs inte kunna jämföras med gatulangning och domstolen fann att påföljden därför borde bestämmas till böter. Domen löd på 60 dagsböter å 20 kronor.

RH 1991:72 A skulle dömas för att han hade sålt en bit cannabisarts i Kungsparken i Göteborg. Brottet bedömdes vara ringa men med hänsyn till att det begåtts på nämnda plats ansågs normalstraffet böra vara fängelse. Gärningen hade begåtts när provotiden löpte för en skyddstillsyn. HovR förordnade att den med hänsyn till A:s personliga förhållanden skulle avse också det nu aktuella brottet.

I NJA 1992 s 108 skulle W dömas för två fall av innehav av cannabisarts, ena gången 0,15 g och den andra 23 g. Han hade tidigare godkänt ett strafföreläggande avseende ett ringa narkotikabrott, bestående i innehav av 3,5 g cannabisarts. Påföljden blev då 30 dagsböter. HD ansåg – liksom RÅ – att de båda gärningar som nu var aktuella var att bedöma som ringa brott enligt 2 § NSL. Brottens straffvärde ansågs inte utgöra tillräckligt skäl för en annan påföljd. Det togs det däremot hänsyn till vid straffmätningen. W dömdes till 60 dagsböter å 25 kr.

Innan den nu gällande lydelsen av 2 § trädde i kraft den 1 juli 1993 var straffet för eget bruk av narkotika endast böter. Dessutom fanns en regel om ansvarsfrihet i sådana fall där gärningen uppdagats genom att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller annan behandling.

Narkotikalagstiftningen speglade enligt departementschefens mening inte straffvärdet av eget bruk av narkotika. Det ansågs vara omotiverat att upp-

rätthålla en skillnad mellan eget bruk och andra former av hantering av narkotika särskilt innehav för eget bruk. Särskilt beklagligt syntes det vara att det saknades möjligheter att säkra bevisning genom kroppsvisitation (tex sökande efter stickmärken och tagande av urinprov vid misstanke om konsumtion) och kroppsbesiktning. Om särregleringen av konsumtionen upphävdes skulle dessa olägenheter elimineras och missbrukarnas möjligheter till vård dessutom förbättras. Det skulle ju bli möjligt att döma till skyddstillsyn. Departementschefen framhåller dock samtidigt att huvudregeln bör vara att eget bruk skall bestraffas med böter.²³²

När det gällde upphävande av ansvarsfrihetsregeln var ett av argumenten att reglerna i RB 20:7 och i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ger stort utrymme att underlåta åtal i de fall som omfattades av nämnda regel.^{232a}

3.5.2 2 § VSL

Är varusmuggling som avses i 1 § första stycket med hänsyn till godsets värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, döms till penningböter. Gäller gärningen narkotika döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Eftersom varusmuggling ursprungligen som regel ansågs vara grov om den gällt narkotika kan man fråga sig om det fanns något utrymme alls att döma till ansvar för ringa varusmuggling i sådana fall.²³³

Lagrådet framhöll i sitt yttrande över förslaget till lag om varusmuggling att det för att paragrafen skulle tillämpas måste vara fråga om brott som verkligen var ringa. Om det förelåg vinstsyfte eller om förfarandet eljest hade någon anstrykning av yrkesmässighet kunde det inte vara fråga om ringa brott.²³⁴ Departementschefen invände att även om vinstsyfte förelåg så var det ofta fråga om så små kvantiteter och även i övrigt så bagatellartade gärningar, framför allt vid smuggling från fartyg, att paragrafen kunde tillämpas.²³⁵

I motiven sägs inget som särskilt gäller narkotika men i en kommentar till lagen framföres uppfattningen att om brottet avsett t ex en obetydlig kvantitet narkotika för eget bruk så skulle det kunna vara fråga om annat än grov varusmuggling.²³⁶

I 1968 års motiv till NSL sägs att om smugglingen avsett narkotika så är det visserligen en omständighet som är ägnad att leda till att den bedöms som grov men att detta inte får utesluta tillämpning vare sig av 1 eller 2 § VSL.²³⁷ En

²³² A prop ss 7, 11 och 19 samt JuU bet 1992/93:JuU17 s 5 f.

^{232a} A prop s 19.

²³³ Prop 1960:115 s 107

²³⁴ A prop s 150

²³⁵ A prop s 160

²³⁶ Jungfors-Walberg, Smugglingslagstiftningen s 90

²³⁷ Prop 1968:7 s 123

särskild straffskala infördes redan då i 3 § VSL för grov smuggling av narkotika. Det bör observeras att straffet för ringa varusmuggling var penningböter medan det för narkotikaförseelse var dagsböter.

I belysning av det anförda kan det synas en smula förvånande att ingen ändring gjordes i 2 § VSL när 1 § år 1981 fick särskild straffskala för smuggling av narkotika.

2 § fick ändrad lydelse den 1 mars 1985. Straffskalan blev därigenom densamma för ringa varusmuggling av narkotika som för de ringa fallen av narkotikabrott i 2 § NSL. Ett skäl som departementschefen anförde för ändringen var att om en person åtalats för varusmuggling beträffande en viss mindre mängd narkotika så skulle han enligt den då gällande lydelsen av 2 § VSL kunna få ett lindrigare straff än om han åtalats för innehav av samma kvantitet. Om fängelse infördes i straffskalan för ringa narkotikabrott utan att någon ändring gjordes i straffskalan för ringa varusmuggling av narkotika skulle skillnaderna mellan straffskalorna bli större och riskerna öka för omotiverade skillnader vid den rättsliga bedömningen av dessa båda brott.²³⁸

Det antogs i motiven att den ändring som den nya lagstiftningen innebar när det gällde att bestämma gränsen mellan normalbrottet och det ringa brottet skulle, på grund av den tidigare nämnda skillnaden i bedömningen, komma att gälla en större del av det kriminaliserade området i VSL än i NSL.²³⁹

Det sägs vidare att det som anförts beträffande påföljdsvalet och gränsdragningen mellan det ringa brottet och normalvarianten när det gällt NSL i tillämpliga delar skulle gälla också beträffande varusmuggling av narkotika.²⁴⁰

HD återkommer till frågan om gränsdragningen mellan ringa brott och annat brott i *NJA 1993 s 38*. Fallet gäller försök till varusmuggling av narkotika, 98,1 g cannabisharts. HD anför att man i rättspraxis förutom arten av narkotika synes tillmäta mängden stor betydelse. Domstolen erinrar om att departementschefen i flera lagstiftningsärenden har berört denna praxis och framhävt vikten av att man gör en samlad bedömning av omständigheterna i målet och frigör sig från ett strikt mängdtänkande. Även med den utgångspunkten för bedömningen står det dock klart, menar HD, att mängden av narkotika betyder mycket och att det är naturligt att låta den – liksom arten – få avgörande betydelse. – I fallet ansåg RÅ att redan mängden uteslöt en tillämpning av 2 § VSL. HD förklarar dock att den praxis hovrätten följt när den ansett att mängden inte uteslöt att fallet bedömdes som ringa inte kunde sägas vara oförenlig med 2 § VSL efter 1985 års lagändring. – När 2 § NSL ändrades 1993 bedömdes det inte finnas något behov av en motsvarande justering av 2 § VSL. Med hänsyn till det samband som råder mellan de båda lagarna ansågs det föreligga skäl att förvänta sig att den allmänt strängare syn som redovisats

²³⁸ Prop 1984/85:46 s 19

²³⁹ A prop s 27 f

²⁴⁰ A prop s 19

beträffande grändragningen mellan 1 och 2 § NSL skulle få visst genomslag också vid tillämpningen av motsvarande bestämmelser i VSL. Det kan erinras om att det i motiven anfördes att praxis vid innehav synts lägga gränsen för innehav av cannabisharts vid 80 g och att den snarast borde sänkas något.²⁴¹ – I fallet förekom emellertid ytterligare en omständighet som föranledde RÅ att yrka att 1 § skulle tillämpas. Inför smugglingsförsöket hade nämligen den kvinna som var åtalad stoppat upp narkotikan i sin slida. HD anmärker att ett sådant förfarande – som enligt de tilltalade var mycket vanligt – kraftigt försvårade tullens och polisens möjligheter att upptäcka smugglingsbrott. Slutsatsen blir att brottet av hänsyn till samhällets svårigheter att värja sig mot denna typ av smuggling och den icke ringa mängden narkotika vid en samlad bedömning fick anses vara så kvalificerat att det skulle bedömas enligt 1 § VSL. I påföljdsdelen hade RÅ förklarat att han inte påyrkade annat än villkorlig dom i förening med böter. HD fann inte skäl till annan bedömning.

En skillnad mellan NSL och VSL är att godsets värde i lagtexten i den senare lagen men inte i den förra anges som en omständighet som skall läggas till grund för bedömningen av om brottet är ringa.

Det bör observeras att 2 § inte är tillämplig på vilseledande förfaranden.

²⁴¹ Prop 1992/93:142 s 17 f och 16. Ändringarna av 2 § NSL trädde ikraft den 1 juli 1993, dvs efter det att HD:s dom i det aktuella fallet hade meddelats. Även om uttalandena i propositionen var kända av HD hade riksdagen inte tagit ställning till frågan. Justitieutskottets betänkande under-tecknades inte förrän den 11 mars 1993.

3.6 Grovt brott.

3.6.1 3 § NSL

Är brott som avses i 1 § att anse som grovt, skall för *grovt narkotikabrott* dömas till fängelse, lägst två år och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det har utgjort ett led i en verksamhet som har bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett särskilt stor mängd narkotika eller eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art. Bedömningen skall grundas på en sammanvägning av omständigheterna i det särskilda fallet.

De straffskärpningar som ägt rum när det gällt den illegala narkotikahandlingen har vanligtvis varit inriktade på den allvarligaste brottsligheten. De argument som framförts har i huvudsak redovisats i det inledande, historiska, avsnittet. Här skall därför främst tas upp frågan om vilka omständigheter som särskilt ansetts skola beaktas när det gällt att avgöra om ett brott tillhör den grova kategorien.

Narkomanvårdskommittén, som ju ansåg att innehavsbrottet inte skulle gradindelas, nämner att det särskilt skulle beaktas om gärningsmannen bedrivit förfarandet yrkesmässigt, överlåtit särskilt stor mängd narkotika eller särskilt farligt medel samt om försäljning skett till ungdom.²⁴²

I regeringsförslaget där gradindelningen omfattade alla gärningsformerna gavs som exempel på grovt innehavsbrott att innehavet hade utgjort ett led i en verksamhet som hade till syfte att överlåta eller smugla narkotika.²⁴³

I 3 § andra stycket fanns föreskrivet att det vid bedömningen av om brottet var grovt särskilt skulle beaktas just om det utgjort led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt men också om det avsett särskilt stor mängd narkotika eller eljest varit av särskilt farlig art. Bland dessa omständigheter är det särskilt det så kallade mängdrekvisitet som väckt debatt.

Departementschefen underströk vid nämnda tillfälle att uppräkningsen inte var avsedd att vara uttömmande. Det var inte uteslutet att till grovt brott hänföra andra än de uppräknade. Det var inte heller nödvändigt att i de angivna fallen alltid döma för grovt brott. Han nämner att överlåtelse till ungdom bör skärpa bedömningen av brottets farlighet och att det bör bedömas allvarligare ju yngre mottagaren är.²⁴⁴

Det erinras i dessa motiv också om de möjligheter som finns att gå under straffminimum med stöd av då gällande 33:4 BrB bl a när brottet begåtts av personer under 18 år.²⁴⁵

²⁴² SOU 1967:41 s 58

²⁴³ Prop 1968:7 s 112

²⁴⁴ A prop s 119

²⁴⁵ A st. Motsvarande bestämmelse finns numera i BrB 29:7 första st

Lagrådet underströk att en gärning varigenom någon för egen vinning kommit en mångfald människor att bli beroende av narkotika var utpräglat samhällsfarlig och tillhörde de grova brotten.²⁴⁶

Lagutskottet framhöll att straffskärpningarna i främsta rummet motiverats av önskemålet att kunna döma till verkligt kännbara straff då det gällde personer som rent yrkesmässigt sysslade med illegal narkotikahantering.²⁴⁷

När 1969 års straffhöjningar motiverades betonade departementschefen särskilt att de var avsedda att ge ytterligare utrymme att döma ut avsevärda straff för främst dem som i stor skala för egen vinning utnyttjade andras okunighet, nyfikenhet och beroende av narkotiska medel.²⁴⁸

En ledamot av lagrådet framförde synpunkten att det bara undantagsvis borde förekomma att narkotikabrott som hade samband med den brottsliges eget missbruk bedömdes som grovt brott.²⁴⁹

När justitieutskottet 1972 tog ställning till de nya straffskärpningar som då föreslogs redovisade det en mer nyanserad syn än denne ledamot av lagrådet. Först framhöll utskottet att också de nya höjningarna var avsedda att träffa den speciella grova brottslighet, präglad av förslagenhet och hänsynslöshet, som förövades av personer som i stor skala för egen vinnings skull utnyttjade andras okunnighet, nyfikenhet och beroende av narkotiska medel. Därefter tillades att förslaget inte berörde smålangarna som mera tillfälligtvis, ofta för att finansiera eget missbruk, tog befattning med narkotika, även om deras brottslighet skulle bedömas som grov.²⁵⁰

I de förslag till ändringar av NSL som lades fram 1980 i en departementspromemoria och därefter i en på denna grundad proposition diskuterades ingående förutsättningarna för tillämpningen av bestämmelserna om det grova narkotikabrottet.

Det noterades bl a att det stora flertalet av dem som dömts för grovt narkotikabrott hade fått strafftider som rymdes inom skalan för normalbrottet trots att straffskalan för det grova brottet var ovanligt vid. Detta föranledde frågan om lagstiftningen hade lett till att brotten i större utsträckning än som kunde anses rimligt rubricerades som grova. Detta kunde i så fall föra med sig att benämningen grovt narkotikabrott miste sitt värde som uttryck för brottets svårhetsgrad.²⁵¹

Mot den bakgrunden låg det enligt promemorian nära till hands att dels överväga en höjning av minimistraffet för grovt narkotikabrott från ett års

²⁴⁶ A prop s 139

²⁴⁷ ALU utl 1968:1 s 44

²⁴⁸ Prop 1969:13 s 9

²⁴⁹ A prop s 12

²⁵⁰ JuU bet 1972:14 s 8

²⁵¹ Prop 1980/81:76 s 247

fängelse till två års fängelse, dels att se över de regler som gällde för bedömningen av om ett brott var grovt.²⁵²

När det gällde det sistnämnda problemet nämns det i promemorian att det i praktiken otvivelaktigt varit så att mängden narkotika – självfallet ställd i relation till det aktuella medlet – ofta blivit det avgörande vid bedömningen. Även om domstolarna fäste avseende också vid andra omständigheter var det enligt promemorian ingen överdrift att påstå att det i synnerhet beträffande cannabisharts i praktiken var förhållandevis sällan som någon annan faktor än mängden narkotika blev utslagsgivande när det gällde rubriceringsfrågan.²⁵³

Om nu minimistrafet för grovt narkotikabrott höjdes riskerade man att det skulle drabba alltför onyanserat om inte 3 § ändrades också när det gällde de omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen.²⁵⁴

I stället för att låta mängdkriteriet vara utslagsgivande borde man, ansågs det, tillmäta graden av hänsynslöshet större vikt. Särskilt avseende skulle därvid kunna fästas vid sådana faktorer som att det gällde ett särskilt farligt preparat, t ex heroin av hög koncentration, och att det varit en systematiskt bedriven överlåtelse till skolelever eller annan ungdom eller till intagna på anstalter. Det var alltså fråga om att åstadkomma en förskjutning i de olika kriteriernas inbördes betydelse och så att mängden narkotika inte längre skulle ha samma dominerande betydelse som tidigare.²⁵⁵

Det föreslogs därför i promemorian sammanfattningsvis att 3 § skulle utformas så att det gavs större möjligheter att ta hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter även i fall där det gällt befattning med jämförelsevis stora kvantiteter. De i 3 § upptagna begreppen ”i större omfattning” och ”avsett särskilt stor mängd narkotika” föreslogs därför utgå. I stället borde det i lagtexten anges att det särskilt skulle beaktas om brottet utgjort led i en verksamhet som bedrivits yrkesmässigt eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.²⁵⁶ I promemorian föreslogs bestämmelsen få följande lydelse: ”Vid bedömmande av huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det har utgjort ett led i en verksamhet som har bedrivits yrkesmässigt eller eljest har varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.”

Förslaget att mängdkriteriet skulle tas bort möttes av stark kritik från remissinstanserna. Departementschefen sade sig ha förståelse för den, och föreslog att både kriteriet ”särskilt stor mängd” och ”i större omfattning” skulle behållas i lagtexten. Hon ansåg dock att också graden av gärningsmannens hänsynslöshet borde tillmätas förhållandevis större vikt. Därmed avsåg hon, som i promemorian, sådant som att preparatet varit särskilt farligt eller att det varit fråga om en systematiskt bedriven överlåtelse till skolelever eller annan

²⁵² A st

²⁵³ A prop s 249

²⁵⁴ A st

²⁵⁵ A prop s 249 f

²⁵⁶ A prop s 251

ungdom eller till intagna på anstalter. Om gärningen utgjort ett led i en organiserad verksamhet borde också det beaktas i större utsträckning. I lagtexten borde därför bland de omständigheter som skulle beaktas särskilt nämnas att gärningen varit av särskilt hänsynslös art.²⁵⁷

Det bör nämnas att departementschefen underströk att höjningen av minimistraflet för grovt brott var avsedd att få särskild betydelse för den allvarligaste kategorin av narkotikabrott. Den borde inte leda till att genomsnittligt längre strafftider än tidigare ådömdes tex unga narkotikamissbrukare som överlät narkotika eller medverkade till överlåtelse i det huvudsakliga syftet att finansiera sitt eget missbruk i de fall då enligt dåvarande rättstillämpning endast mängden narkotika föranlett bedömningen att brottet varit grovt. Hon utgick från att det inte borde innebära några allmänpreventiva nackdelar om brottet fortsättningsvis i större utsträckning bedömdes som normalbrott. Departementschefen ansåg sig kunna förutsätta att gränsen mellan normalbrottet och det grova brottet försköts och att bedömningen i större utsträckning än dittills skulle ske med utgångspunkt från samtliga föreliggande omständigheter.²⁵⁸

Det kan tilläggas att departementschefen anser att gärningen i något större utsträckning än förut skulle kunna bedömas som normalbrott om det var uppenbart att den huvudsakliga förklaringen till brottet var ett känslomässigt beroende av en annan person eller att gärningsmannen utan att vinstintressen varit för handen för hans del, av en tillfällighet kommit att befatta sig med narkotikan endast som en mellanhand vid en förmedling mellan olika personer.²⁵⁹

Bland omständigheter som borde beaktas vid bedömningen av om brottet var grovt nämns också sådana som tidigare anförts, såsom att gärningsmannen i särskilt hög grad utnyttjat andras okunnighet, nyfikenhet eller beroende av narkotika.²⁶⁰

Departementschefen gick inte in på vad det var i remissinstansernas kritik när det gällde mängdkriteriet som gjorde att hon fäste så avgörande vikt vid den. Några av de argument som framfördes skall därför redovisas här.

RÅ ansåg att man fick räkna med att ett avskaffande av mängdrekvisitet, i motsats till vad som sades i promemorian, skulle komma att leda till väsentlig straffflindring för det grova narkotikabrottsklientelet. Skälet skulle vara att domstolarna låg långt under maximum i sin straffmätning. RÅ framhöll att mängdrekvisitet var ett uttryck för brottets farlighet och den brottsliges inställning till sin verksamhet. Det var också av betydelse vid beslut om telefonavlyssning och i övrigt för förundersökningen. Om det togs bort skulle åklagare och polis tvingas arbeta med kriterier som inte omfattades av lagtexten

²⁵⁷ A prop s 207 f

²⁵⁸ A prop s 208

²⁵⁹ A prop s 211

²⁶⁰ A prop s 212

och som måste överges när man kom fram till rättegången. Förslaget skulle skapa en icke önskvärd spänning mellan de förutsättningar som gällde för förundersökningen och de som gällde för rättegången. – Liknande synpunkter framfördes också av två åklagarföreningar.²⁶¹

Också rikspolisstyrelsen befarade att förslaget skulle få negativa effekter i fråga om telefonavlyssningen och utredningsarbetet. I många fall hade storlangaren endast mängden emot sig. Han var i första hand affärsman på hög nivå och visste inte vart narkotikan skulle levereras. Därför hade andra rekvisit än mängden mindre betydelse.²⁶²

Stockholms tingsrätt befarade att om man ersatte mängdkriteriet med det föreslagna nya kriteriet så skulle det leda till ett ökat tryck på missbrukarna att gå ut som langare. Göteborgs tingsrätt förklarade att domstolarna var mycket bundna av mängdkriteriet och att verksamheten skulle försvåras om det togs bort.²⁶³

Sveriges advokatsamfund framhöll att det var lättare att försvara sig mot ett mängdkriterium än mot ett hänsynslöshetskriterium. Det var svårt att motbevisa ett påstående därvidlag. Den som befann sig i toppen av en organisation skulle komma lindrigare undan eftersom han inte kände till hur narkotikan skulle användas. Mängdkriteriet fungerade förhållandevis bra. Med det som utgångspunkt kunde domstolarna bedöma om det i övrigt fanns anledning till en mildare bedömning.²⁶⁴

Sveriges domarförbund, slutligen, förklarade att om mängdrekvisitet togs bort så skulle det ändå inte få någon effekt i praktiken. Mängden narkotika skulle i alla fall komma att användas vid bedömningen av brottets grovhet.²⁶⁵

Alla dessa synpunkter ledde alltså till att förslaget i lagrådsremissen i förhållande till den gällande bestämmelsen ändrades i detta avseende endast såtillvida att som kvalificerande omständighet att särskilt beakta tillfogades att brottet varit av hänsynslös art.

Lagrådet (majoriteten) gick vid sin granskning av förslaget bl a in på de skäl som departementschefen anfört för att i praxis en omrubricering skulle ske så att, som ovan nämnts, vissa brott som tidigare bedömts som grova skulle komma att hänföras till normalgraden av brottet. Det var alltså dels att hänsynslöshetsrekvisitet tillagts och att det i motiven understrukits att en helhetsbedömning skulle ske men också själva det faktum att straffminimum höjts. Lagrådet erinrade om att samma resonemang tidigare förts av lagstiftaren i annat sammanhang, nämligen när det gällde höjningen av straffminimum för grov stöld i samband med att BrB infördes. Straffminimum höjdes då från två till sex månaders fängelse utan att någon ändring gjordes i definitionen av vad

²⁶¹ A prop s 258 f

²⁶² A st

²⁶³ A st

²⁶⁴ A st

²⁶⁵ A prop s 260

som var grov stöld. Den gången ville man ha till stånd bl a en ändring i det förhållandet att stöld medelst inbrott så gott som alltid bedömdes som grov av domstolarna. Indikationen inbrott, som alltså fanns med i lagtexten som kvalificerande omständighet, togs dock inte bort. Resultatet blev att domstolarna uppenbarligen inte ansåg sig kunna göra annat än att följa dittillsvarande praxis i fråga om brottsrubriceringen. När utredningsmaterial om detta presenterats gjordes en lagändring varigenom orden ”medelst inbrott” kom att utgå ur definitionen.²⁶⁶

I det lagstiftningsärende det nu gällde kunde enligt lagrådets mening tillägget av rekvisitet ”av särskilt hänsynslös art” inte anses i önskad riktning påverka avgränsningen mellan normalbrottet och det grova brottet, eftersom det var fråga om omständigheter som redan beaktades av domstolarna. Snarare kunde tillägget av ytterligare ett rekvisit i lagtexten ge intrycket – även om man underströk den samlade helhetsbilden – att begreppet grovt narkotikabrott vidgats i stället för inskränkts. Förslaget kunde därför, ansåg lagrådet, inte tillgodose det angivna syftet att skärpa straffmätningen vid de allvarligaste brotten med bibehållande i huvudsak av straffmätningen för de ungdomar och andra missbrukare som för att finansiera sitt eget missbruk sålde narkotika i vissa kvantiteter utan att det eljest skedde under så graverande omständigheter som sades i lagrummet. Det krävdes därför, menade lagrådet, en mer ingripande ändring av detta för att det angivna syftet skulle kunna tillgodoses. Det var inte lätt att med bibehållande av mängdrekvisitet, med den vikt detta givits i praxis, ge en tydlig anvisning om syftet med lagändringen. Lagrådet räknade dock med att domstolarna skulle få större anledning att beakta markeringen av helhetssynen om den, vilket eljest inte brukade ske, infördes direkt i lagtexten. Ett förslag till lydelse lämnades. En ändring av lagtexten borde förenas med klargörande motivuttalanden om mängdrekvisitets minskade betydelse ansåg lagrådet, som förklarade sig inte kunna tillstyrka höjningen av straffminimum för grova narkotikabrott från ett till två år om det inte gjordes en markering i lagtexten i stil med den som lagrådet föreslagit. Om inte en sådan höjning kom till stånd syntes det, förklarade lagrådet, inte heller föreligga skäl att, som föreslagits, höja maximistraffet för normalbrottet från två till tre års fängelse.²⁶⁷

En ledamot av lagrådet var skiljaktig. Han noterade att som en ny omständighet i lagtexten, när det gällde frågan om grovt brott, tillkommit att verksamheten varit av särskilt hänsynslös art, men att det av departementschefens uttalande framgick, att avsikten var att vissa av de dittills som grova bedömda brotten framdeles skulle hänföras till normalgruppen. Mot detta förfarings-sätt hade han inget att erinra. Han påpekade att, genom att nya straffskalor bestämts, också vad som åsyftades med de uttryck som användes för att angiva när grovt brott förelåg upptagits till omprövning. Sedan den föreslagna bety-

²⁶⁶ A prop s 270

²⁶⁷ A prop s 271

dande ändringen av straffskalorna genomförts måste rimligtvis, sade han, vid rättstillämpning det vid ändringen gjorde betraktelsesättet vinna tillämpning utan hinder av den praxis som tidigare utvecklats med stöd av de gällande likalydande uttrycken. Det syntes honom inte meningsfullt att kräva att de i lagen använda uttryckssätten något jämkades för att man skulle uppnå en ändring av brottsrubriceringen av en viss gärning, särskilt inte med tanke på den allmänna vaghet som präglade dem.²⁶⁸

I sin anmälan av lagrådsyttrandet upprepade departementschefen de viktigaste argumenten från lagrådsremissen när det gällde syftet med ändringarna och hur hon tänkte sig att rättstillämpningen skulle ske i fortsättningen. Som den skiljaktige ledamoten av lagrådet uttalat, sade hon, måste det betraktelsesätt som låg till grund för förslaget antas vinna tillämpning i praxis utan att några ytterligare ändringar gjordes i 3 §. Hon förklarade vidare att det också mot det förslag som lagrådets majoritet framlagt kunde riktas den invändningen att redan innebörden av gällande rätt otvivelaktigt avsetts vara att en sammanvägning av omständigheterna skulle ske, inte bara vid bedömningen av om ett narkotikabrott skall anses vara grovt utan i alla fall då det i en straffbestämmelse anges att vissa omständigheter skall särskilt beaktas vid en sådan bedömning. Detta förhållande gjorde det tveksamt, ansåg departementschefen, om man borde meddela en uttrycklig föreskrift i fråga om ett specifikt brott. Hon räknade ändå inte med någon risk för motsatsslut i praktiken om 3 § nu kompletterades på det sätt som lagrådets majoritet önskat. Därför motsatte hon sig inte förslaget på den punkten.²⁶⁹

Detta medförde att i förslaget till lydelse av 3 § i propositionen intogs också att bedömningen skall grundas på en sammanvägning av omständigheterna i det särskilda fallet.

Justitieutskottet ansåg sig kunna förutsätta att höjningen av minimistraffet och ändringen av kriterierna för grovt brott skulle komma att leda till att gränsen mellan normalbrottet och det grova brottet försköts bl a så att åtskilliga av de gärningstyper som hittills bedömts som grova skulle komma att betraktas som brott av normalgraden. Genom att hänsynslöshetsrekvisitet införts och att det också i lagtexten angavs att bedömningen skulle grundas på en sammanvägning av alla omständigheter vid brottet måste det enligt utskottets mening stå klart att mängdrekvisitet skulle ges minskad betydelse. Utskottet ansåg att förslaget också tillgodosåg önskemålet att dittillsvarande straffmätning, dvs högst ett års fängelse, i huvudsak skulle bibehållas för de ungdomar och andra missbrukare som för att finansiera sitt eget missbruk sålde narkotika i vissa kvantiteter utan att det annars skedde under sådana försvårande omständigheter som anges i bestämmelsen.²⁷⁰

²⁶⁸ A prop s 272

²⁶⁹ A prop s 280

²⁷⁰ JuU bet 1980/81:25 s 48

Det bör också nämnas att maximistraflet för normalbrottet höjdes från två till tre års fängelse. Anledningen till detta var att det främst från domarhåll framförts kritik som gick ut på att det stred mot vedertagen lagstiftningsteknik att inte ha någon sk överlappning när det gällde strafflatituden för normalbrottet.²⁷¹

I propositionen nämns också att gränsen mellan normalbrott och grovt brott i praxis bedömdes gå vid 1 000 gram när det gällde cannabis, 100–500 gram för centralstimulantia och 10–15 gram om det var heroin.²⁷²

Narkotikakommissionen underströk i sin promemoria kraftigt de uttalanden som enligt vad ovan framgått gjordes när det gällde vikten av att komma bort från mängdtänkandet vid straffmätningen. Kommissionen pekar på att det finns många faktorer som måste anses ha större vikt än den mängd narkotika som brottet avser. Den tycker att det är tillräckligt att erinra om narkotikalangarnas vana att späda ut narkotikan så att en och samma viktmängd kan innehålla synnerligen varierande mängder av det verksamma narkotiska ämnet. Bland faktorer som bör väga tungt nämner kommissionen gärningsmannens ekonomiska bevekelsegrunder, preparatets speciella farlighet sedd i relation till missbruksbilden för tillfället (tex introduktion på marknaden av ett nytt, farligt preparat) och kundkretsens sammansättning, tex försäljning till skolungdom.²⁷³

Departementschefen fann anledning att i ett annat lagstiftningsärende passa på att, som han uttryckte det, i likhet med kommissionen betona vikten av att frigöra sig från ett strikt mängdtänkande vid rubricering och straffmätning. Han hänvisar, liksom kommissionen, också till att frågan även belysts av högsta domstolen i *NJA 1983 s 754* som redovisas nedan.²⁷⁴

Justitieutskottet gör samma markering när det säger att det ställer sig bakom de överväganden (i övrigt) som görs i propositionen.²⁷⁵

NJA 1983 s 754 I. Den tilltalade hade innehåft 46,75 g av ett preparat som innehöll kokain. Efter analys fastslogs att det innehöll ca 18 g kokain, ”räknat som klorid”. Den normala missbruksdosen sägs ligga mellan 0,025 och 0,150 g vid intag genom sk sniffning eller ”snorting”. – HD hänvisar till innehållet i 3 § 2 st NSL och påpekar att RÅ i fallet ansett att brottet skulle bedömas som grovt främst med hänsyn till preparatets farlighet. Efter att ha lämnat en förhållandevis ingående redogörelse för kokainets egenskaper i förhållande till amfetamin och heroin drar HD slutsatsen att alla tre medlen otvivelaktigt representerar ett betydande mått av farlighet. Vanskligare är, säger HD, att gradera dessa inbördes. Det syntes också mindre angeläget, menar HD, när frågorna om rubricering och straffmätning, som betonats genom 1981 års änd-

²⁷¹ Prop 1980/81:76 ss 208 och 209

²⁷² A prop s 204

²⁷³ Narkotikakommissionen PM nr 8 s 21. Se också SOU 1984:13 s 87

²⁷⁴ Prop 1984/85:46 s 17

²⁷⁵ JuU bet 1984/85:12 s 30

ringar av 3 § NSL, skall avgöras efter en sammanvägning av samtliga omständigheter. HD (majoriteten) bestämmer sig ändå för att anse kokain som ett något farligare preparat än amfetamin. I fallet var kvantiteten inte tillräckligt stor för att brottet skulle rubriceras som grovt. Inte heller omständigheterna i övrigt var enligt HD:s mening sådana att det vid en helhetsbedömning fanns fog för att anse brottet vara grovt. – När det gällde straffmätningen ansåg HD att det var motiverat med ett relativt långt fängelsestraff. Den tilltalade hade varit medveten om att narkotikan skulle överlåtas och det var viktigt att inskräpa allvaret i all olaglig befattning med narkotika. HD sade sig också i någon mån ha beaktat att berörda myndigheter och vårdorgan hyste farhågor inför en annalkande våg av kokainmissbruk som gjort sig märkbar i Danmark och som kunde antas bero på bl a en hastig ökning av tillgången på kokain på världsmarknaden. HD dömde jämlikt 1 § NSL till fängelse ett år.

NJA 1983 s 754 II. L dömdes i HD med likartade motiveringar som i fallet ovan till ansvar för narkotikabrott. Det bestod i innehav för eget bruk av 5 g kokain samt överlåtelse vid fyra tillfällen av 2, resp 10, 10 och 3 g kokain. Straffet blev fängelse ett år.

I *NJA 1992 s 615* ansåg HovR att D genom att överlåta 50 g kokain som han tidigare förvärvat visserligen hade gjort sig skyldig till ett allvarligt brott men bedömde det inte som grovt. HovR hänvisar till *NJA 1983 s 754*. HD prövade inte ansvarsfrågan.

NJA 1985 s 164. J åtalades för grovt narkotikabrott bestående i att hon vid två tillfällen hade mottagit sammanlagt 200 g amfetamin som hon lämnat till annan person som sålt narkotikan. Brottet ansågs vara grovt på grund av mängden narkotika och dess farliga art. – HD erinrar i domen bl a om att ett av huvudsyftena vid lagändringen 1981 av 3 § NSL var att ge underlag för en straffskärpning för de allvarligaste brotten men att det inte var fråga om att åstadkomma en skärpning för sådana gärningar som dittills bedömts som grovt brott utan det förutsattes att det skulle ske en viss förskjutning av gränsen mellan normalbrottet och grovt brott. – HD nämner också mängdrekvisitets minskade betydelse men upplyser, med hänvisning till DsJu 1980:9, om hur gränserna dragits i praxis under åren 1975–1978 när det gällde centralstimulantia. Man hade satt en gräns vid 100–200 g. Samtliga i nämnda rapport redovisade fall avseende mängder över 250 g hade bedömts som grovt brott. – HD konstaterar att J överlätit 200 g amfetamin (det ansågs styrkt redan i TR att det var fråga om överlåtelse) och att det var en betydande mängd. Kvantiteten ansågs dock inte vara så stor att J:s handlande enbart därför borde betecknas som grovt narkotikabrott. Detta gällde, säger HD, oavsett om överlåtelserna ansågs innefatta ett eller två brott. Bland övriga omständigheter nämner HD att J kände till att den person hon överlät narkotikan till sysslade med narkotikahandel och att hon tidigare bistått honom med att anskaffa narkotika. HD anför vidare att J skaffat sig en god förtjänst på affären och att hon då själv inte missbrukade narkotika varför hon inte var beroende av pengar för att finansiera eget missbruk. Detta gjorde att HD ansåg att man måste se allvarligt på J:s brott. Emellertid framstod hennes handlande mera som utslag

av omognad och tanklöshet än av hänsynslöshet, fortsätter HD, och kommer fram till att en sammanvägning av alla omständigheter leder till att hennes brottslighet inte borde bedömas som grovt brott. – Vid straffmätningen tog HD dessutom hänsyn till att J vid brottstillfället inte hade fyllt 19 år. Hon dömdes för narkotikabrott jämlikt 1 § NSL till fängelse ett år.

I *NJA 1987 s 156* hade P och J satsat ca 35 000 i narkotikapartier som förvärvats i överlåtelsesyfte av G och L. Medverkan möjliggjorde inköp och förmedling av en betydande mängd narkotika, räknat som amfetamin närmare 300 gram. Det var som framgår i ovan anförda *NJA 1985 s 164* tidigare tillräckligt för att brottet skulle rubriceras som grovt. Samtliga i DsJu 1980:9 redovisade fall avseende mängder över 250 g bedömdes så. – I fallet ansågs brottsligheten som allvarlig men bedömdes inte som grov.

NJA 1988 B 9. G hade under tiden dec 1987–jan 1988 förvarat 450 g högkoncentrerat amfetamin på sin gård för T:s räkning. Han hade vidare befattat sig med narkotikan genom att linda tape runt var och en av de 15 plastpåsar i vilka den var förpackad. Trots att det var fråga om en ganska betydande mängd narkotika av särskild farlig art och att den var avsedd för försäljning ansågs brottet inte vara grovt. Som förmildrande omständigheter beaktades bl a att G inte haft vinningssyfte och att han syntes ha åtagit sig förvaringen närmast på grund av lättleddhet, oförstånd och bristande eftertanke. En sammanvägning av samtliga omständigheter ledde till slutsatsen att G:s befattning med amfetaminet inte hade varit av sådan särskilt farlig eller hänsynslös art att hans brottslighet kunde bedömas som grov.

Farlighetsgraden hos LSD och Extacy (MDMA) bedömdes i *NJA 1992 s 235*. Ansvar hade yrkats å den brittiske medborgaren J för att han i Helsingborg olovligen hade innehaft 1 500 LSD-tripper och 240 tabletter extacy och för att han försökt smuggla in dem i landet. Åklagaren ansåg att brotten var grova framför allt med hänsyn till att det var fråga om en stor mängd särskilt farlig narkotika. Två sakkunniga utlät sig om medlens farlighet. – HD erinrar om hur bedömningen enligt 3 § andra st NSL skall gå till och att en omständighet som skall beaktas vid sidan av mängden narkotika är om det aktuella preparatet är särskilt farligt. Domstolen konstaterar att narkotikan, såvitt framkommit, har varit avsedd för J:s eget bruk men att det var uppenbart att det funnits risk att han skulle bl a bjuda de flickor som han skulle bo hos på MDMA-tabletter. HD finner att det avgörande för brottsrubriceringen främst var om LSD och MDMA skulle anses vara så farligt att innehav och försök till smuggling i de aktuella mängderna utgjorde grovt brott. Det ansågs framgå av utredningen att LSD är farligare än amfetamin främst för att effekterna av rus är oberäknliga och att preparatet kan orsaka eller i vart fall utlösa psykotisk sjukdom. När det gäller MDMA gör HD bedömningen att också det synes var farligare än amfetamin och pekar här på de hallucinogena effekter som preparatet har vid höga doser och den lockelse det kan antas utöva på vissa ungdomsgrupper. HD anser dock att varken LSD eller MDMA kan anses lika farligt som heroin eller kokain. Vid denna farlighetsbedömning, säger domstolen, skall innehav och försök till smuggling av 1 500 tripper LSD och 240

tabletter MDMA bedömas som grova brott. Av hänsyn till det höga straffvärdet ansågs ingen annan påföljd än fängelse kunna komma i fråga. Straffet bestämdes till fängelse i 3 år.

Ett stort antal hovrättsfall som gällt frågan om narkotikabrott är att bedöma som grovt finns i *RH 143-180:85*, *RH 1991:125–171*. Se också *RH 1986:170*.

3.6.2 3 § VSL

Är varusmuggling att anse som grov, skall dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Gäller gärningen narkotika som avses i 8 § narkotikastrafflagen (1968:64), skall dömas till fängelse, lägst två och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om det förövats yrkesmässigt eller avsett gods av betydande myckenhet eller värde eller eljest varit av särskilt farlig art eller, om gärningen har gällt narkotika, den i övrigt utgjort led i en verksamhet av särskilt hänsynslös art.

Som tidigare framgått uttalades det i motiven till VSL att smuggling av narkotika i regel var att anse som grovt brott.

Uttalandet lämnades utan erinran av första lagutskottet. I den proposition som innehöll förslaget till NSL förklarades dock att det sagda inte fick utesluta tillämpning vare sig av 1 eller 2 § VSL på smuggling av narkotika.²⁷⁶

Straffskalan för grov varusmuggling av narkotika fick redan 1968 samma utseende som den för grovt narkotikabrott. Den omfattande smugglingen ansågs utgöra ett av de allvarligaste problemen vid bekämpandet av narkotikamissbruket.²⁷⁷ När straffen för grovt brott i NSL ändrats har detsamma skett i VSL när det gällt narkotika. Numera är det som ovan framgått full överensstämmelse också beträffande övriga grader av brotten.

När förslaget i den tidigare nämnda 1980 års departementspromemoria om ändringar i bl a 3 § andra stycket NSL presenterades innehöll det inte motsvarande ändringar av 3 § VSL. I stället föreslogs att de kvantitativa begreppen i andra stycket skulle kvarstå med motiveringen att de hade betydelse också i andra fall än de som gällde narkotika. Det ansågs emellertid att det fanns anledning att utgå från att VSL skulle tillämpas på sådant sätt att det skedde en anpassning till den praxis som förordats för NSL:s del. För att markera detta hade bland de kvalificerande omständigheterna i förslaget till lagtext tillagts att det särskilt skulle beaktas om gärningen varit av särskilt hänsynslös art. Klart var, sades det, att detta förutsatte att hänsyn togs inte bara till omständigheterna vid smugglingen utan också till andra på bedömningen inverkan omständigheter, såsom för vem eller vilka det ifrågavarande partiet hade varit avsett. – I övrigt hänvisades till vad som anförts beträffande 3 § NSL.²⁷⁸

²⁷⁶ Prop 1960:115 s 107, FLU utl 1960:34 och prop 1968:7 s 123

²⁷⁷ Prop 1968:7 s 109

²⁷⁸ Prop 1980/81:76 s 254

Också departementschefen deklarerade att man inte kunde anlägga samma synpunkter när det gällde att kvalificera vad som är grovt brott i VSL som beträffande NSL. VSL var, betonade också hon, inte speciellt inriktad på smuggling av narkotika, och tillade att bl a just därför hänsynslöshetsrekvisitet sällan torde vara tillämpligt för VSL:s del. Det kunde svårligen tillämpas på andra varor än narkotika. Något sådant kriterium hade därför inte tillagts i förslaget i lagrådsremissen. Hon påpekade vidare att det ofta dömts i brottskonkurrens för grov varusmuggling och grovt narkotikabrott varför det var naturligt att tillämpa den helhetsbedömning hon pläderat för vid 3 § NSL också när 3 § VSL var aktuell även i de fall då ansvar utkrävdes enbart med stöd av VSL.²⁷⁹

Även om departementschefen pläderade för denna helhetsbedömning var hon ändå medveten om att mängden narkotika vid smuggling oftast är det enda objektiva kriterium som finns för att kvalificera brottet. Även med den förordade helhetsbedömningen skulle därför i många fall just mängden av narkotika komma att bli av avgörande betydelse för rubriceringen, påpekade hon.²⁸⁰

Departementschefen tillade att den förskjutning hon talat om vid 3 § NSL när det gällt bedömningen av gränsdragningen mellan normalbrottet och den grova varianten gällde också med avseende på varusmuggling av narkotika.²⁸¹

Lagrådet (majoriteten) ansåg att vad det sagt beträffande definitionen av grovt brott i NSL i än högre grad gällde vid VSL. Därför föreslogs att samma kriterier som anvisats för NSL:s vidkommande skulle tas upp också i 3 § andra stycket VSL.²⁸²

Den ledamot av lagrådet som var skiljaktig i denna del när det gällde NSL lämnade med hänvisning till de skäl han därvid anfört förslaget i remissen utan erinran.²⁸³

I sin anmälan av lagrådets yttrande förklarade departementschefen att hon ansåg sig inte ha anledning till erinran mot att uttrycket ”av särskilt hänsynslös art” infördes i 3 § VSL. Däremot fanns det enligt hennes mening inte skäl att i övrigt anpassa kriterierna för grovt brott till dem som skulle gälla för 3 § NSL. De skilde sig nämligen inte på ett så avgörande sätt från dem som generellt gällde för 3 § VSL att det var motiverat med en fullständig särreglering för de fall då smuglingen avsett narkotika. Departementschefen erinrade om att hon tidigare angett att man allmänt vid bedömningen av om ett brott var grovt skulle göra en sammanvägning av omständigheterna i det särskilda fallet. Vid sin anmälan av förslaget i remissen hade hon understrukit att avsikten var att en helhetssyn skulle anläggas när det gällde narkotikasmuggling vilket

²⁷⁹ A prop s 209 f

²⁸⁰ A prop s 212

²⁸¹ A st

²⁸² A prop s 272 f

²⁸³ A prop s 273

innebar att hänsyn skulle tas inte bara till mängden narkotika och omständigheterna i övrigt vid själva smuggligen, utan också till andra på bedömningen inverkan omständigheter. Då den aktuella paragrafen avsåg också andra fall än smuggling av narkotika skulle det från lagteknisk synpunkt te sig egenomligt, ansåg hon, att särskilt ange att en sådan sammanvägning skulle ske just när smuggligen avsett narkotika. Å andra sidan kunde hon inte se att det i sammanhanget var motiverat att införa motsvarande rekvisit för samtliga fall av varusmuggling.²⁸⁴

Resultatet blev att 3 § andra stycket VSL ändrades så att om gärningen avsett narkotika det vid bedömningen också skulle beaktas om smuggligen hade utgjort ett led i en verksamhet av särskilt hänsynslös art.²⁸⁵

²⁸⁴ Prop 1980/81:76 s 281

²⁸⁵ A st

3.7 Försök, förberedelse och stämpling

3.7.1 4 § NSL

För försök eller förberedelse till narkotikabrott eller grovt narkotikabrott liksom för stämpling till narkotikabrott, som inte är att anse som ringa, eller till grovt narkotikabrott döms om gärningen avser annan befattning än som avses i 1 § 6, till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Alla gärningar utom de i 1 § 6. är i NSL kriminaliserade på försöks-, förberedelse- och stämpningsstadiet. Ansvaret för stämpling omfattar dock inte heller ringa brott. Åtskilligt har sagts i förarbetena om dessa gärningsformer. I flera fall är det uttalanden om vars hållbarhet viss tvekan kan råda. I vissa fall synes det rent av vara så att det kan ifrågasättas om de inte är felaktiga.

3.7.1.1 Försök

När det gäller försök till narkotikabrott finner man i förarbetena till NSL ingen grundligare exemplifiering som anknyter till de olika gärningsformerna. Ett av de exempel som nämns är försök till överlåtelse bestående i försök att ge bort narkotika i avsikt att skapa en framtida marknad för sådana medel.²⁸⁶

När det gällde just överlåtelse ansåg narkomanvårdskommittén att det inte var nödvändigt att kriminalisera försök eftersom det var straffbart som saluhållande. Som skäl för motsatt ståndpunkt anförde departementschefen ovan nämnda exempel. Det fanns alltså straffvärda försöksfall som inte kunde betecknas som saluhållande.²⁸⁷

Ett annat exempel som kommittén nämner i det här sammanhanget är iordningsställande av erforderlig apparatur för försäljning. Det är oklart om det skulle vara avsett som ett exempel på försök eller på befattning med hjälpmedel.²⁸⁸

Som sägs i BRÅ-promemorian kan försökspunkten vid överlåtelse anses vara uppnådd redan när erbjudande om försäljning gjorts. Det förutsätter dock bla att överlämnande skall äga rum i någorlunda anslutning till avtalsslut.²⁸⁹ Det bör också observeras att det är en förutsättning för försöksansvar att "visst" brott påbörjats.

Det sagda medför att redan ett anbud om köp av narkotika på motsvarande sätt kan vara försök till förvärv. Den som förvärvat sådant medel med uppsåt att senare försälja det har dock inte redan därigenom begått ett försök till överlåtelse.

Ett inte opraktiskt fall vid överlåtelse och förvärv är att säljaren sedan avtal slutits med köparen överlämnar narkotika till tredje man för att den skall vi-

²⁸⁶ Prop 1968:7 s 119

²⁸⁷ SOU 1967:41 s 57 och A prop s 119

²⁸⁸ A utr s 52

²⁸⁹ BRÅ PM 1982:2 s 104 f. Se också Wennberg, Försök till brott ss 164 f och 193 ff

darebefordras till köparen. Det borde betyda att om kuriren är säljarens representant så är det fortfarande fråga om försök till överlåtelse eller förvärv – om köparen har överlåtelssyfte – medan det är fullbordat brott om kuriren är representant för köparen. Eftersom kurirens gärning också kan vara fullbordat brott jämlikt 1 § 4 uppstår vissa konkurrensproblem. Se härom nedan i avsnitten 3.8.1 och 3.11.2.

I det uppmärksammade fallet *NJA 1987 s 680* hade M enligt en i samråd med andra uppgjord plan åkt till Istanbul för att köpa 0,5–1 kg heroin. Han medförde egna pengar, ca 50 000 kronor, för köpet. Avsikten var att narkotikan sedermera skulle försäljas i Sverige. M återvände emellertid med oförättat ärende. HD dömde honom för detta till ansvar för försök till grovt narkotikabrott.

Jag har kritiserat domen bl a för att den inte ger klara besked om vad det är som gör gärningen till ett försök eller vilken gärningsform som avses.²⁹⁰

NJA 1992 s 679. Målet omfattade ursprungligen fyra åtalspunkter men prövningstillstånd meddelades endast för gärningarna i två av dem. – Historien började med att 39 kg kokain transporterades till riket i en container med russin. Narkotikan var förpackad i tio lådor. Tullpersonal kontrollerade lasten och hittade kokainet. Det avlägsnades ur lådorna och togs i beslag. Containern sändes vidare till en lagerlokal i Stockholm. Där sorterade J ut de lådor som innehållit narkotikan varefter han och R flyttade dem till en personbil. Båda greps sedan av polis. – HD hänvisar till att HovR funnit det styrkt att R hade handlat på uppdrag av den eller de personer som ägde narkotikapartiet och att hans avsikt varit att ta hand om det för förvaring till dess han kunde överlämna det till andra personer. – Fråga var om R kunde dömas för försök till grovt narkotikabrott. R hävdade att det inte var möjligt då kokainet avlägsnats innan han började urlastningen. Han hade därför inte påbörjat ett visst brott och oberoende av om fara för brottets fullbordan varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter kunde därför inget straffbart försök föreligga. Härom invänder HD att det inte kan tillmätas någon självständig betydelse att R invänt att han inte hade påbörjat ett visst brott. Uttrycket visst brott syftar enligt HD:s mening endast på det förhållandet att ett straffbart försök skall avse en bestämd gärning till skillnad mot förberedelse som kan avse olika gärningar hänförliga till en viss brottstyp. Därpå drar domstolen slutsatsen att R då han greps hade utfört vad som ålegat honom enligt planen för att brottet skulle fullbordas, och går sedan in på frågan om faran för brottets fullbordan varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. – Det är alltså klart att HD menar att den som gjort något som ingår som ett led i en i förväg uppgjord plan för att ett visst brott skall fullbordas har ”påbörjat utförandet av visst brott,” även om faran för brottets fullbordan varit utesluten. – När det gällde bedömningen av frågan om faran varit utesluten på grund av tillfälliga omständigheter ansåg HD att den borde avgöras i enlig-

²⁹⁰ SvJT 1987 s 696 ff. Se också BrB II sjätte uppl s 590.

het med det sätt att resonera som redovisas i *NJA 1985 s 554* och *1990 s 354*. Det första fallet gällde tillgrepp av tomma väskor som förmodades innehålla ädelstenar och där polisen dels haft gärningsmännen under bevakning, dels sett till att väskorna var tomma. Båda dessa omständigheter ansågs från gärningsmännens synpunkt vara att bedöma som tillfälliga. Det andra fallet gällde främjande av flykt. S kom för att besöka J i häktet. Hon hade en pistol med 34 skott med sig. Ett anonymt tips hade emellertid resulterat i att J fått besöksförbud och att beslut fattats att S skulle tas till förhör och kroppsvisiteras. Faran för brottets fullbordan var därför utesluten men det bedömdes med utgångspunkt från S:s synpunkt vara en sådan tillfällig omständighet som sägs i BrB 23:1. I båda fallen hänvisas det till att brottsplanerna varit värda att tas på allvar vilket i förarbetena synes ha varit en huvudtanke för kriminaliseringen (SOU 1940:19 s 21 f), men som lagstiftaren inte särskilt väl har lyckats ge uttryck för i lagtexten. – I det aktuella fallet konstaterar HD att det sett från R:s synpunkt varit en tillfällighet att narkotikan upptäckts och tagits i beslag. HD anser uppenbarligen att även det förhållandet att R gripits innan han hunnit vidta ytterligare åtgärder med lådorna är av betydelse vid farebedömningen trots att lådorna då inte innehöll någon narkotika. Det nämns nämligen också som en tillfällig omständighet som utesluter faran för brottets fullbordan. HD tillägger att misslyckandet inte berodde på några brister i brottsplanen. I sådana fall anses ju försöket inte vara straffbart. R dömdes för försök till grovt narkotikabrott.

I fallet bedömdes också S, M och B ha gjort sig skyldiga till försök till grovt narkotikabrott. S och M hade tillsammans fört en Mercedes, ägd av M, från Italien till Stockholm. Bilen var försedd med ett lönnutrymme i bränsletanken. Ungefär samtidigt förde B en Porsche, också den med motsvarande lönnutrymme, från Italien till Stockholm. Vid två tillfällen under färden ringde han till S och M på det hotell där de tagit in. – S hade ringt ett samtal och talat om narkotikaleveranser med, som han trott, ovannämnde J. Efter det samtalet greps S och M av polis. När B några timmar senare anlände till hotellet greps också han. – RÅ påstod under denna åtalspunkt att de tilltalade tillsammans och i samråd hade begivit sig till och uppehållit sig i Stockholm och försökt komma i besittning av narkotikan för förvaring och fortsatt transport ur riket. Därigenom ansåg RÅ att de hade tagit sådan befattning med narkotika som avses i 1 § 4. Vidare påstod RÅ att de tilltalade i detta syfte hade fört bilarna till Stockholm. – De tilltalade invände att deras åtgärder bara var förberedelser och straffria sådana eftersom faran för brottets fullbordan varit utesluten. För det fall att de skulle anses ha påbörjat utförandet av brottet hade de samma invändning beträffande faran för brottets fullbordan som R ovan. – HD hänvisar också här till HovR:s slutsats att de tilltalade hade följt en gemensam plan för att komma i besittning av kokainet för att transportera det ur landet. HD menade att det var fråga om en internationell, organiserad brottslighet av mycket allvarlig art där olika personer haft bestämda uppgifter och där det inte kunde antas ha varit accepterat att någon av de inblandade svek sin givna uppgift. Därigenom kom, ansåg HD, en inblandad att i bety-

dande mån bli beroende av omständigheter utanför hans kontroll vad gällde den fortsatta händelseutvecklingen. På det följer slutsatsen att S och M hade lämnat förberedelsestadiet och påbörjat utförandet av det planerade brottet i vart fall när S försökte komma i kontakt med J. För B:s del ansågs försökspunkten uppnådd i vart fall när han uppsökte S:s och M:s hotellrum. HD fann att det med hänsyn till omständigheterna inte förelåg någon anledning att betvivla att de alla tre varit fast beslutna att fullfölja brottsplanen även om det återstått en hel del att göra innan de hade kunnat omhänderta narkotikan. – Vidare konstaterade HD att faran för brottets fullbordan också i detta fall varit utesluten till följd av tullens och polisens ingripanden och att dessa ur de tilltalades synpunkt berott på tillfälligheter. De ansågs därför skyldiga till försök till grovt narkotikabrott.

Amfetamin tillverkas enligt den sk Leuckartmetoden genom flera på varandra följande kemiska processer. HD ansåg i *NJA 1992 s 524* att det vid fastställande av den straffrättsliga försökspunkten är naturligt att se de olika delarna av tillverkningen som en sammanhängande enhet. Som särskilt skäl angavs att det i regel måste antas att den som satt igång den första kemiska processen inte kommer att avstå från att i en nära framtid genomföra de fortsatta kemiska processer som erfordras för att ernå slutprodukten. HD:s slutsats blev att straffbart försök *i allmänhet* föreligger redan när det första ledet i tillverkningsprocessen har påbörjats.

3.7.1.2 Förberedelse

När det gäller förberedelse har mera av intresse avhandlats i skilda uttalanden. Det började redan i narkomanvårdskommitténs betänkande. Kommittén ville införa bestämmelser om straff för försök och förberedelse till olaga tillverkning av narkotika för att sådana förfaranden som iordningsställande av erforderlig apparatur och anskaffande av för tillverkningen nödvändiga råvaror skulle kunna bestraffas.²⁹¹

Det sistnämnda exemplet torde klart avse förberedelse. Förslaget nämns i propositionen och departementschefen förklarar att han, när det gäller bl a förberedelse, i allt väsentligt ansluter sig till kommitténs förslag.²⁹² Frågan om för tillverkningen, eller numera, framställningen av narkotika nödvändiga råvaror verkligen är att betrakta som hjälpmedel av det slag som ryms under bestämmelserna i BrB 23:2 går han i detta sammanhang inte in på. Uppenbarligen får hans instämmande i kommittéförslaget dock anses innebära att han menar att så är fallet.

När det gällde det problem som låg i att vissa straffvärda gärningar vid smuggling inte var åtkomliga för bestraffning hänvisade departementschefen bl a till att domstolarna inte torde ha betraktat narkotikan som hjälpmedel vid

²⁹¹ SOU 1967:41 s 52

²⁹² Prop 1968:7 ss 82 och 113

smuggling utan som brottsobjekt.²⁹³ Hovrätten för Västra Sverige hade i sitt remissvar rent av sagt att sådant fall icke i och för sig torde kunna hänföras under förberedelsestadgandet i 23 kap 2 § brottsbalken.²⁹⁴

Departementschefen förklarade vidare i detta sammanhang att några särbestämmelser rörande förberedelse inte borde införas enbart för en viss typ av brott. I de fall som sistnämnda exempel gällde saknade detta betydelse eftersom de genom den lagstiftning som föreslogs skulle bli åtkomliga på annat sätt.²⁹⁵

Frågan om råvaror av ovan nämnt slag kunde anses vara hjälpmedel togs upp också när förslaget till bestämmelser om förverkande diskuterades. RÅ hade i sitt remissvar när det gällde denna rättsverkan påstått att den när det gäller nämnda råvaror inte kunde komma i fråga med stöd av de föreslagna bestämmelserna i NSL. Råvarorna kunde inte heller, ansåg RÅ, förverkas med stöd av dåvarande 36:3 BrB, vilket han däremot ansåg vara möjligt när det gällde apparatur för olovlig tillverkning.²⁹⁶

I specialmotiveringen till den föreslagna bestämmelsen om förverkande kommer departementschefen så in på frågan. Han nämner att det har ifrågasatts huruvida råvaror avsedda för tillverkning av narkotika kan betraktas som hjälpmedel och förklarar att han för egen del anser så vara fallet. Han har därför inte ansett det erforderligt med någon särbestämelse om förverkande för detta fall.²⁹⁷

Utan någon motivering söker departementschefen genom ett uttalande i motiven alltså åstadkomma att sådana varor förverkas. Inte nog därmed. Det han sagt kan också användas som stöd för att fälla någon till ansvar för förberedelse även om uttalandet inte gått så långt att det klart säger att råvaror också skulle bedömas som sådant hjälpmedel som sägs i BrB 23:2. Hans tystnad därvidlag kan dock, som ovan sagts, tolkas som ett instämmande i narkomanvårdskommitténs uppfattning.

Lagrådet har inte reagerat mot att departementschefen bedömer råvaror som hjälpmedel som kan förverkas. I dess yttrande talas om "sådana hjälpmedel som utgörs av tillverkningsapparatur och råvaror . . ." ²⁹⁸ Frågan om råvaror också skulle vara att bedöma som hjälpmedel i den mening som avses i BrB 23:2 har inte heller lagrådet explicit kommenterat. Också dess tystnad kan tolkas som ett instämmande.

Framställning består i vissa åtgärder med de ingredienser som ska bilda produkten. Det synes mig helt strida mot normalt språkbruk att kalla dessa för hjälpmedel vid gärningen. HD synes visserligen inte helt underkänna den

²⁹³ A prop s 110

²⁹⁴ A prop s 94

²⁹⁵ A prop s 110

²⁹⁶ A prop s 97. Bestämmelsen motsvaras nu av BrB 36:3 p 1

²⁹⁷ A prop s 121. Se vidare nedan under avsnittet om förverkande

²⁹⁸ A prop s 140

uppfattningen men menar att när det, som i *NJA 1992 s 524*, är fråga om tillverkning av narkotika genom en relativt komplicerad kemisk process, så skulle det te sig som konstlat att göra en skillnad mellan de ämnen som omformas till den färdiga produkten och sådana som enbart underlättar eller främjar den kemiska processen. Domstolen finner också att det ur saklig synpunkt – vad som nu kan menas med det i detta sammanhang – är omotiverat att göra en sådan skillnad. HD hänvisar även till att det ovan nämnda exemplet med råvarorna ligger i linje med en sådan uppfattning.

Att själva narkotikan dock inte är att betrakta som hjälpmedel vid en överlåtelse och än mindre vid en framställning påpekas också av BRÅ-promemorians författare.²⁹⁹ Med en hänvisning till brottsbalkskommentaren fyller HD på med att insmugglad narkotika inte heller är ett hjälpmedel vid smuglingen.

Det var den tilltalades befattning med kemiska ämnen, utrustning, handböcker och recept för framställning av amfetamin som låg till grund för bedömningen i det ovannämnda *NJA 1992 s 524*. HD noterade att det var en stor mängd föremål och kemiska ämnen som hopsamlats och ansåg därför att det, som sägs i BrB 23:2, var fråga om annat sådant hjälpmedel. HD har ju i *NJA 1960 s 442* slagit fast att en samling av föremål kan uppfylla detta villkor även om varje enskilt sådant inte är hjälpmedel av det slag som eljest räknas upp i paragrafen. Den tilltalade dömdes alltså i den delen för förberedelse till narkotikabrott.

I förarbetena till 1983 års lagstiftning kommer departementschefen vid sina utläggningar i anledning av förslaget om ansvar för förfaranden som är ägnade att främja narkotikahandel in på frågor som gäller befattning med betalningsmedel för narkotika. Han förklarar utan att närmare gå in på frågan att överlämnande eller mottagande av pengar eller annat som är avsett för betalning av narkotika är straffbart som förberedelse.³⁰⁰

Departementschefen blir mer explicit när han åter kommer in på ämnet i samband med att han tar upp vissa spörsmål om förverkande. Av det han då säger torde framgå att det han avsett i ovan nämnda uttalande är penningar eller annat som förlag för brott. Han säger nämligen att det när förvärv straffbelägges kommer att bli möjligt att förverka medel som är avsedda för förvärvet i de fall de utgör förlag för brottet. Därefter ifrågasätter han emellertid också om inte egendom som är avsedd att utgöra vederlag för ett förvärv av narkotika kan anses som sådant hjälpmedel för brott som kan förverkas. Just vid förvärv utgör enligt hans mening ersättningen ett direkt hjälpmedel för att genomföra den brottsliga gärningen. Goda skäl talar därför, anser han, för att den på denna grund borde kunna förverkas.³⁰¹

²⁹⁹ BRÅ PM 1982:2 ss 93 och 126

³⁰⁰ Prop 1982/83:141 s 23

³⁰¹ A prop s 30 f

Denna uppfattning torde, som anförts under rubriken överlåtelse ovan, stå i direkt strid mot vad HD uttalat i *NJA 1972 s 429*, när det gäller betalningsmedel vid en överlåtelse bestående i en försäljning, nämligen att mottagandet av vederlaget är en del av brottet.³⁰² Av detta borde följa att motsvarande skall gälla även vid ett förvärv. Redan av det skälet kan alltså pengar som är avsedda som betalningsmedel för narkotikan, inte anses vara hjälpmedel för brottet. Av det som departementschefen anfört vågar man måhända ändå inte dra slutsatsen att han menar att pengar i dessa fall också skulle vara att anse som hjälpmedel i den mening detta uttryck har i BrB 23:2.

Inte heller torde pengar som är avsedda som betalningsmedel för narkotikan vid ett förvärv vara att anse som förlag för brottet. De är en del av det som är brottet medan förlag är pengar som skall användas för bestridande av utgifter som är förbundna med förövandet av detta brott. Uppenbarligen kan inte heller vederlag som jämlikt 1 § 5. befordras eller förvarats betraktas som hjälpmedel för brottet.

Ett exempel från praxis där departementschefens uppfattning inte anammats finner man i *RH 147:85 I*. Den tilltalade hade bl a mottagit 28 000 kronor för att anskaffa och till Sverige införa omkring 5 hekto amfetamin. Gärningen bedömdes av HovR visserligen som förberedelse men inte till narkotikabrott utan till varusmuggling. Det förefaller därför som om domstolen bedömt medlen som förlag för smugglingsbrott. Det synes mig vara mycket tveksamt om en sådan bedömning kan anläggas när det gäller annat än kostnader för själva smugglingen.³⁰³

Bland andra exempel från promemorian kan nämnas att det sägs vara försök eller förberedelse till odling att anskaffa frön och annan utrustning för denna liksom att iordningsställa odlingsutrymmen. I propositionen antydes att detsamma skulle gälla beträffande handledningar om hur effektiv hemmaodling bör ske.³⁰⁴ Det måste anses vara minst sagt tveksamt om nämnda förberedande åtgärder är möjliga att lagligen beivra på sagda sätt.

I diskussionen om saluhållande konstateras i promemorian att sådant förfarande är en förberedande åtgärd till överlåtelse. Därpå sägs att det framstår som tveksamt vilken betydelse saluhållande kan ha som självständig gärningsform eftersom i NSL försök, förberedelse och stämpling till överlåtelse var kriminaliserad.³⁰⁵ Något exempel på när saluhållande kan vara att betrakta som förberedelse i brottsbalkens mening ges inte.

I propositionen sägs mera bestämt att saluhållande i allt väsentligt är straffbart redan som försök, förberedelse eller stämpling till överlåtelse, också där utan exempel.³⁰⁶

³⁰² Se särskilt s 437 i anförda rättsfall, utförligare behandlat ovan under överlåtelse

³⁰³ Så också i BRÅ PM 1982:2 s 126 not 51. Se vidare nedan under avsnitt 3.7.2.2

³⁰⁴ A PM s 96 och prop 1982/83:141 s 16

³⁰⁵ A PM s 97

³⁰⁶ Prop 1982/83:141 s 13 f

Det synes föreligga anledning att instämma i det som Stockholms tingsrätt anförde i sitt remissvar: "Den allmänna bestämmelsen om ansvar för förberedelse till brott är enligt tingsrättens mening i behov av en översyn. Det kan ifrågasättas om den uppfyller de behov som föreligger att straffa narkotikabrott på förberedelsestadiet."³⁰⁷

3.7.1.3 Stämpling

Förarbetena innehåller inte något som är av särskilt intresse när det gäller ansvar för stämpling till narkotikabrott.

Ett fall från rättspraxis där frågan närmast gällde om ansvar var uteslutet på grund av att faran för brottets fullborden var ringa eller rent av utesluten är *NJA 1981 s 1057*. L hade åtalats för att han i samråd med tre kamrater hade beslutat att i överlåtelsesyfte inköpa 800 g cannabisharts. Inköpet skulle göras från en person G som redan från början bestämt sig för att bedra L och som överlämnade en vara som inte var narkotika. HD friar L med motiveringen att faran för brottets fullborden varit utesluten eller i vart fall ringa.³⁰⁸

HD:s dom nr DB 1 den 4 januari 1993. Ett flertal personer, däribland E, var åtalade för narkotikabrott av skilda slag. HD beviljade prövningstillstånd endast i fråga om en gärning, nämligen den för vilken E i HovR fällts till ansvar för försök till medhjälp till grovt narkotikabrott, och för påföljden. RÅ yrkade ansvar för stämpling till grovt narkotikabrott enligt följande: Sedan E av två personer hade tillfrågats om han kände någon som kunde sälja 50 g heroin till dem, hade han någon gång under tiden 1 november–15 november 1991 i Stockholm sökt anstifta J att olovligen överlåta sådan narkotika till dem i nämnda mängd. RÅ ansåg att faran för brottets fullborden inte var ringa. – E medgav de faktiska omständigheterna men bestred ansvar under påstående att det inte funnits någon fara för brottets fullborden. – HD, som påpekade att försök till medhjälp inte är straffbart enligt svensk rätt, ansåg att det hade förelegat en icke ringa risk för att en försäljning skulle komma till stånd. Domstolen stöder sig särskilt på att det upplyst i målet att den person som E vänt sig till befattade sig med narkotikahandel. E dömdes därför för stämpling till grovt narkotikabrott.

3.7.2 8 § första stycket VSL

För försök till varusmuggling döms till ansvar enligt 23 kap brottsbalken. Detsamma gäller förberedelse till varusmuggling avseende narkotika samt stämpling till sådan varusmuggling avseende narkotika som inte är ringa.

Försök, förberedelse och stämpling är kriminaliserat i samma omfattning vid varusmuggling avseende narkotika som vid narkotikabrotten.

³⁰⁷ A prop s 60. Se också nedan under avsnitt 3.7.2.2. De allmänna bestämmelserna om förberedelse i BrB 23:2 har behandlats av Hoflund i SvJT 1985 s 1ff.

³⁰⁸ Domen analyseras av Hoflund i Stämpling till brott, Festskrift till Lars Welamson, s 329 f.

3.7.2.1 Försök

Ett av de problem som är av intresse när det gäller varusmuggling är frågan om gränsdragningen mellan försök och fullbordat brott. Detta är inte något som speciellt rör narkotika och skall därför inte beröras i detta sammanhang.

Ett fall inför vilket det finns anledning att känna stor tveksamhet till bedömningen att försök till varusmuggling förelåg behandlas i *RH 108:85*. G hade i Danmark i en bil packat in ett vitt pulver som han felaktigt trodde var narkotika. Partiet påträffades vid tullkontroll i Hälsingborg. Det ansågs vara fråga om försök till grov varusmuggling avseende narkotika.³⁰⁹

Utgången blev en annan i det likartade fallet *NJA 1989 s 456*. I det åtog sig V att åka till Amsterdam och där för en kamrats räkning köpa ca 1,5 kilo cannabisharts och införa det till Sverige. Avsikten var att narkotikan skulle försälgas här i landet. För att kunna genomföra uppdraget fick V omkring 25 000 kronor av kamraten. – V inköpte ett ämne som han trodde var cannabisharts och återvände 2–3 dagar senare till Sverige. Varan upptäcktes vid en tullkontroll men visade sig vid analys inte vara narkotika utan henna och bivax. – V åtalades bl a för försök till varusmuggling. HD (fyra JustR) ansåg att V inte rimligen kunde anses ha påbörjat ett införande till riket redan när han förvärvade varan. Det framstod som naturligt att förlägga försökspunkten tidigast till det tillfälle då V påbörjade återresan till Sverige. Eftersom V då inte medförde någon narkotika ansåg HD att brottet varusmuggling av narkotika, även om V haft uppsåt till det, omöjligt kunde ha fullbordats. Åtalet ogillades därför i den delen.³¹⁰

Avgörandet innefattar inte någon närmare precisering av försökspunktens läge vid varusmuggling.

HD kommer in på den frågan också i *NJA 1991 s 332*. R var där åtalad för bl a försök till varusmuggling. Han hade transporterat ca 5 kg cannabis i en bil i Holland och greps av polis ca 1 km från gränsen till Tyskland. R var då enligt egen uppgift på väg mot Hamburg. HD ansåg att vissa omständigheter, bland annat R:s hemvist och det förhållandet att bilen var hyrd i Sverige, talade för att det var hans avsikt att föra in narkotikan hit. – HD hänvisar nu till uttalanden i lagförarbetena beträffande försöksbestämmelsen när det gäller fall då försökspunkten förläggs till en tidigare handling än den enligt brottsplanen sista. Där sägs att man då måste göra den begränsningen att den handling som det är fråga om skall vara avsedd att något så när omedelbart följas av eller stå i samband med den handling varigenom brottet skall fullbordas, för att försökspunkten skall anses överskriden. Om gärningsmannen har tänkt sig ett uppehåll i utförandet tyder det på att han ännu inte slutgiltigt har bestämt sig för att företa brottet utan vill kunna betänka sig ännu något. Ovissheten om huruvida gärningsmannen verkligen är i stånd att fullfölja sitt

³⁰⁹ Se närmare om fallet i Wennbergs artikel i SvJT 1986 s 366 f och i BrB II sjätte uppl ss 587 och 593

³¹⁰ Fallet behandlas i BrB II sjätte uppl ss 587 och 593 f

brottsliga uppsåt synes i sådana fall böra räknas honom till godo.³¹¹ – HD konstaterar därefter att det inte fanns någon närmare utredning om R:s planer, och att det också borde beaktas att han hade att färdas en avsevärd sträcka innan han kom fram till den svenska gränsen. Även om han från början hade tänkt föra in narkotikapartiet i Sverige hade han, menar HD, goda möjligheter att ändra sina planer under färden och vidta annan åtgärd med narkotikan. I det sammanhanget pekar HD på R:s uppgift att han under hemvägen hade tänkt göra ett uppehåll i Hamburg och anser att den bör tillmätas viss betydelse. Den ovisshet som förelåg beträffande R:s planer med narkotikan ansågs böra räknas honom till godo. HD anser vidare att det allmänt sett är angeläget att inte förlägga försökspunkten för ett brott alltför långt från tidpunkten för brottets fullbordan. Med hänvisning till båda dessa skäl ogillar HD åtalet för försök till varusmuggling.

HD delar alltså den mening som framförts i motiven både när det gäller brottets subjektiva sida och försökspunktens placering. Klart är att HD i fallet anser att varusmugglingsbrottet inte är påbörjat när färden anträdades. Däremot tar HD inte ställning till frågan när försökspunkten skulle vara uppnådd.

3.7.2.2 Förberedelse

Önskemålet att kriminalisera förberedelse till smuggling av narkotika motive-rades, som delvis tidigare antytts, av att svenskar som utomlands inköpt stora partier narkotika inte kunnat beslås med senare varusmuggling eller försök därtill. Exemplet ledde till att narkomanvårdskommittén föreslog att en bestämmelse om ansvar för förberedelse skulle tas in i VSL. Det anmärktes i ett remissvar att just det nämnda exemplet inte skulle kunna föranleda ansvar för förberedelse. Skälet var, som tidigare nämnts, att domstolarna inte betraktade narkotikan som hjälpmedel för smugglingen utan som brottsobjekt. Det föranledde departementschefen att förklara att några särbestämmelser rörande förberedelse inte borde införas enbart för en viss typ av brott. Det var inte heller nödvändigt i detta fall eftersom ansvar skulle kunna utkrävas för det nämnda förfarandet med hjälp av de bestämmelser som föreslogs ingå i den kommande narkotikastrafflagen.³¹²

I samband med att han tillstyrkte förslaget att kriminalisera förberedelse framhöll departementschefen det angelägna i att ha möjlighet att beivra sådana gärningar där personer enbart agerade i samband med själva smugglingen genom att förse skurirer med penningmedel eller annan erforderlig utrustning. Det bör observeras att uttalandet icke avser annat än "själva smugglingen" och alltså inte vad som föregått denna. Uttalandet kan därför inte användas som stöd för uppfattningen att pengar som lämnats som betalningsmedel för ett förvärv av narkotika också skulle bedömas som förslag för ett planerat smugglingsbrott. Som tidigare anmärkts i samband med redogö-

³¹¹ SOU 1940:19 s 44

³¹² SOU 1967:41 s 49, prop 1968:7 ss 94 och 110

relsen för fallet *RH 147:85 I* ovan i avsnittet om förberedelse till narkotikabrott är det mycket tveksamt om man kan göra en sådan bedömning. Denna uppfattning framförs också av författaren till BRÅ-promemorian.³¹³

Frågan om ansvar för befattning med hjälpmedel för varusmugglingsbrott bedömdes i *NJA 1983 s 425*. Det gällde en lastbil. Den ansågs vara sådant hjälpmedel som sägs i BrB 23:2 första stycket. HD motiverar sin uppfattning med att bilen var särskilt iordningsställd för smuggling genom att öppningar tagits upp i hållrummen i bilens flakbalkar och försetts med lock. – Frågan om ett föremål är ett hjälpmedel som sägs i 23:2 BrB skall normalt avgöras efter rent objektiva kriterier. En möjlig tolkning av HD:s dom är emellertid att det var syftet med iordningsställandet som ansågs ge bilen sagda karaktär. Om öppningarna gjorts t ex för att bilen skulle rostbehandlas och den därefter använts för narkotikatransport med utnyttjande av hållrummen passar inte HD:s argument.

Också i *RH 152:85 II* ansågs en bil vara sådant hjälpmedel som sägs i BrB 23:2. I detta fall hade den utrustats med två behållare under de främre skärmarna och med en bensintank där en mellanvägg inbyggts. Detta hade gjorts för att narkotika skulle kunna gömmas där. – Det förefaller också här vara den avsedda användningen som kvalificerar bilen och anses göra den till hjälpmedel i förberedelsebestämmelsens mening.

Det är naturligtvis dessvärre så att dessa fall rent allmänt blir vägledande för rättstillämpningen när det gäller BrB 23:2 och att de kan komma att tolkas så att det, när fråga är om ansvar för förberedelse, är tillräckligt att det föremål man tar befattning med är avsett att användas vid viss brottslig verksamhet och lämpar sig för ändamålet.³¹⁴

3.7.2.3 Stämpling

Också ansvarsbestämmelsen för stämpling motiverades i förarbetena till NSL i huvudsak med att en sådan i vissa situationer skulle kunna öka möjligheterna att inskrida mot personer som huvudsakligen verkade i bakgrunden men ändå verksamt bidrog till att främja den illegala hanteringen med narkotika.³¹⁵

I det ovan nämnda *NJA 1987 s 680* dömdes M också för stämpling till grov varusmuggling. Han hade i samråd med annan bl a beslutat att införa 0,5–1 kg heroin.

³¹³ A prop s 109 och BRÅ PM 1982:2 s 126 not 51

³¹⁴ Se t ex minoritetens mening i *RH 92:85*

³¹⁵ Prop 1968:7 s 113

3.8 Medverkan

3.8.1 5 § NSL

Har flera medverkat till brott som avses i 1–4 §§ och innefattar gärningen inte endast befattnings enligt 1 § 6, gäller bestämmelserna i 23 kap brottsbalken.

Medverkansansvaret omfattar i NSL allt utom brotten i 1 § 6. Det gäller inte bara uppsåtliga gärningar utan också grovt oaktsamma sådana.

Åtskilliga av de problem som tidigare uppstod när det gällde ansvar för medverkan till narkotikabrott undanröjdes genom den omfattande nykriminalisering som trädde i kraft den 1 juli 1983.

Ett av dessa, som fortfarande kan ha sitt intresse, gällde frågan hur långt medverkansansvaret sträckte sig vid överlåtelse.

Narkomanvårdskommittén anförde därvidlag inledningsvis endast att medverkan borde vara straffbar. Den nämnde som ett sådant fall det senare ofta använda exemplet att innehavaren av en sk kvart med insikt om att olaga överlåtelse skedde där ställde lokalen till disposition.³¹⁶

Eftersom förvärv tidigare inte var kriminaliserat och, liksom nu, inte heller de osjälvständiga brottsformerna vid innehav, var frågan om en förvärvare skulle kunna straffas genom de bestämmelser som fanns för överlåtelsebrottet, i första hand som medverkande till överlåtelsen när förvärvet fullbordats. I propositionen till NSL uttalades att medverkan till innehav inte kriminaliserats men att sådan medverkan i tillräcklig utsträckning skulle kunna beivras genom att gärningen var straffbar enligt andra bestämmelser i narkotikastrafflagen.

Vidare togs frågan upp om inte lagtexten borde ha utformats så att det av den framgick att ansvar för medverkan inte skulle ådömas den till vilken överlåtelsen skett. Frågan var föranledd av att det i den då gällande rusdrycksförsäljningsförordningens 89 § 2 mom föreskrevs, att den till vilken rusdrycker försålts eller eljest anskaffats inte skulle ådömas ansvar för annan medverkan än anstiftan. Innehav av rusdrycker var inte kriminaliserat. Departementschefen säger att det i förevarande fall inte var behövligt med ett sådant undantag. Motiveringen var att förvärvaren under alla förhållanden var förfallen till ansvar för innehav.³¹⁷

När nu emellertid inte bara fullbordad överlåtelse är kriminaliserad utan även försök frågar man sig hur problemet skall lösas i sådana fall. Den frågan gick departementschefen inte in på. Hans svar enligt ovan kan naturligtvis tolkas så att han ansåg att ansvar för medverkan i och för sig inte skulle komma i fråga för den till vilken överlåtelsen skett när det gällde annat än anstiftan. I så fall borde en förvärvare då i varje fall straffas också för tex anstiftan till försök till överlåtelse.

³¹⁶ SOU 1967:41 s 57

³¹⁷ Prop 1968:7 s 120. Motsvarande undantag finns när det gäller personligt bruk i 78 § tredje stycket lagen (1977:293) om handel med drycker. Det omfattar numera också anstiftan.

När det gällde andra medverkande än förvärvaren fördes aldrig någon diskussion av frågan om straffansvaret skulle vara på något sätt begränsat. Fall av detta slag har vållat vissa bekymmer i rättstillämpningen.³¹⁸

Att ansvar för överlåtelsen med vissa undantag inte skall drabba den till vilken överlåtelsen sker kan ses som ett exempel på vad som anses gälla vid s k concursus necessarius. Det är inte alldeles givet att denna princip kan anses vara tillämplig på NSL. En väsentlig förutsättning för att den skall tillämpas på en nödvändigt medverkande är att ansvarsbestämmelsen är avsedd att skydda denne. Inskränker sig hans medverkan till vad som krävs för att brottet skall komma till stånd skall han vara fri från ansvar. Det torde vara klart att i varje fall ansvarsbestämmelsen för överlåtelse har denna karaktär när det gäller den som förvärvat narkotikan för eget bruk.³¹⁹

Som redan antytts borde principen inte medföra att andra medverkande skulle undgå ansvar. Det kan kanske hävdas att den som kan sägas ha medverkat för förvärvarens räkning skulle undgå ansvar i samma utsträckning som denne även om han främjat överlåtelsen. Jag kan inte se att det är ett tillräckligt skäl härvidlag att återropa förvärvarens strafffrihet när den följer av principen om concursus necessarius. Den ser jag närmast som en omständighet av subjektiv natur.

I *NJA 1991 s 110* hade R främjat narkotikahantering genom att förmedla kontakt mellan en säljare och en köpare av narkotikaharts. Som tidigare framgått i avsnitt 3.3.5 ansågs det inte vara främjande av narkotikahandel. R dömdes dock för medhjälp till narkotikabrott. HD anser att R vid det första av de tre köp det varit fråga om hade varit medveten om att köparen M skulle förvärva en inte obetydlig mängd narkotika. Då ingenting sägs om att R förstått att M i sin tur skulle överlåta åtminstone delar av partiet får man utgå från att medverkan avser överlåtelsen till M.

De förut nämnda fallen är efter 1983 års lagändringar åtkomliga på annat sätt. Om förvärvaren agerar ensam i förhållande till överlåtaren lär han dock, lika litet som tidigare om samma synsätt kan anläggas nu som då, kunna drabbas av medverkansansvar för att ha deltagit i överlåtelsen. Om det varit fråga om ett förvärv för eget bruk kan han straffas för innehav om det gått så långt. Han är i övrigt straffbar endast om han gått utöver vad som gäller för att principen om concursus necessarius skall vara tillämplig, kanske för att han anstiftat ett försök eller stämplat till överlåtelsen.

De stora förändringarna gäller emellertid möjligheterna att åtkomma andra medverkandes ageranden. De påverkar faktiskt också möjligheterna att straffa förvärvaren. Om denne använder en mellanhand för att få tag på narkotika för eget bruk skulle han därför vara sämre ställd än om han agerade på egen hand, förutsatt att mellanhanden betar sig på sätt som sägs i 1 § 4.

³¹⁸ BRÅ PM 1982:2 s 106 ff

³¹⁹ Se t ex Thornstedt, Om företagaransvar s 88 ff

När departementschefen i motiven till 1968 års lagstiftning kommenterade frågan om undantag för förvärvaren när det gällde ansvar för medverkan var det inte bara fråga om den till vilken något försålts utan också den till vilken varan eljest anskaffats. Det som ovan anförts beträffande överlåtelse borde därför också kunna gälla när det är fråga om anskaffande. I motiven till gällande bestämmelser har dock klart uttalats att medverkansbestämmelserna skall användas i dessa fall.

De uttalanden som gjorts i förarbetena när det gäller denna problematik är ganska koncentrerade. Jag skall därför söka gå litet grundligare till väga för att belysa de problem det gäller.

Från vissa remissinstanser hade det inför 1983 års lagändringar dels ifrågasatts om ansvar för förvärv borde begränsas till sådana som skett i överlåtelssyfte dels pekats på att anskaffande av narkotika för annans räkning inte omfattades av kriminaliseringen om denne inte avsåg att överlåta narkotikan.³²⁰ Det sista exemplet kan formuleras på följande sätt: M anskaffar narkotika av S för K:s räkning och personliga bruk. K saknar alltså överlåtelssyfte.

Exemplet bildar utgångspunkten för ett resonemang i propositionen. Där konstateras inledningsvis att ansvar för förvärv inte kan komma i fråga i det fall som avses då något överlåtelssyfte inte föreligger, dvs varken M eller K kunde dömas med hjälp av 1 § 3., som den var formulerad i förslaget. För förvärvaren, dvs K, skulle därmed, sägs det vidare, straffansvar bli aktuellt först när han fått narkotikan i sin besittning. Det är alltså K som står i blickpunkten, inte M. Departementschefen förklarade därefter att han ansåg att det i de aktuella fallen borde finnas möjlighet att ingripa på ett tidigare stadium än vid själva innehavet. Detta borde dock enligt hans mening inte ske genom att kravet på överlåtelssyfte slopades i 1 § 3. utan genom att förfaranden av aktuellt slag hänfördes under en annan punkt. Han åsyftar punkt 4. Noteras kan att departementschefen inte berör de ovan nämnda, visserligen begränsade men dock, möjligheter som fanns att ingripa på ett tidigare stadium än vid själva innehavet.³²¹

Under 1 § 4. intogs därför också anskaffande av narkotika som inte var avsedd för eget bruk. Under den rubrik i propositionen där denna straffbeläggning behandlas framförs som argument för kriminaliseringen dock uteslutande det straffvärda i mellanhandens, dvs M:s agerande, vilket kan vara ägnat att förvirra den som varit inställd på att få svar på frågan hur K:s agerande skulle beivras på ett tidigare stadium än vid själva innehavet.³²²

De konsekvenser denna kriminalisering får för K:s del nämns emellertid i specialmotiveringen. Där sägs att ansvar exempelvis för anstiftan kan komma i fråga för den person för vilkens bruk narkotikan var avsedd.³²³

³²⁰ Prop 1982/83:141 s 17

³²¹ A prop s 17 f

³²² A prop s 18 f

³²³ A prop s 34

Som framgått av vad som ovan sagts anser jag att det, i det fall som exemplet avser, vid anskaffande hade varit möjligt att döma till ansvar också enligt tidigare gällande bestämmelser. Det kan trots detta kännas rätt förvillande när justitieutskottet beträffande kriminaliseringen av förvärv säger att denna för att inte bli omotiverat omfattande bör inskränkas till sådana fall då förvärvet har skett i överlåtelsesyfte och att det är fullt tillräckligt att ansvar för innehav kan ifrågakomma om förvärvet gällt narkotika för eget bruk. Utskottet understryker detta också genom att säga att det knappast finns något kriminalpolitiskt behov att beträffande förvärv för eget bruk straffbelägga de osjälvständiga brottsformerna.³²⁴

Detta synes vara ett något missvisande påstående på grund av de möjligheter som finns att tillämpa de osjälvständiga brottsformer som finns både vid överlåtelse och vid sådana förfaranden som nämns i 1 § 4.

Det bör tilläggas att utskottet, när det gäller de osjälvständiga gärningarna, anmärkt att vissa förfaranden som tidigare var straffria för att de inte utgjorde fullbordade brott nu kan åtkommas som försök, förberedelse m m till någon av de nya gärningsformerna.³²⁵

En missbrukare som erbjudits att köpa narkotika och ingått ett avtal med överlåtaren om köp för eget bruk har, efter var jag kan förstå, inte gjort mer än som behövs för att överlåtelsen skall komma till stånd ens om han lämnat betalning i förskott. Han skulle inte ha begått något som kan beivras med stöd av NSL ens om narkotikan är under postbefordran till honom. Om däremot M erbjuder sig att anskaffa narkotika åt K för dennes privata bruk och sluter ett avtal med en överlåtare sedan K antagit detta erbjudande har K gjort sig skyldig till en straffbar handling.

Som under rubrikerna överlåtelse och förberedelse tidigare nämnts har HD i *NJA 1972 s 429* gjort bedömningen att till brottet försäljning av narkotika hör också mottagandet av betalningen för narkotikan. Den som, sedan köparen mottagit narkotikan, varit säljaren behjälplig med inkassering av likviden dömdes för medhjälp till grovt narkotikabrott.

I ett av de fall som prövades i *RH 73:81* ansågs att ansvar för medhjälp till narkotikabrott inte kunde komma i fråga för den som mottagit och förvarat vederlag för narkotika. Det hade nämligen överlämnats av säljaren själv varför brottet ansågs vara avslutat när den tilltalade befattade sig med pengarna.

I *NJA 1988 s 665* åtalades två polismän för att de hade provocerat andra personer att begå narkotikabrott. De dömdes i HovR till ansvar för anstiftan och medhjälp till narkotikabrott. Domen upphävdes emellertid i den delen av HD eftersom åtalet hade varit så utformat att HovR – oavsett vad som kunde inrymmas i gärningsbeskrivningen i objektivet hänseende – inte ägt pröva frågan om de tilltalade hade gjort sig skyldiga till medverkan.

³²⁴ JuU bet 1982/83:37 s 13

³²⁵ A bet s 16

Också i *NJA 1989 s 498*, som gäller utlämning, kom frågan upp om betydelsen av att någon av polis provocerats till brott, i fallet just narkotikabrott. HD förklarar att om någon har påverkats att begå brott genom en sådan åtgärd från polisens eller annan brottsbekämpande myndighets sida för att förmå honom att röja egen eller annans brottslighet så inverkar det enligt vad som får anses vara vedertagen uppfattning i svensk rätt inte på gärningens straffbarhet. HD konstaterar vidare att 1 § NSL träffar också fall där den till vilken en överlåtelse sker säljarens ovetande är en polisman som handlar i tjänsten, men att det under vissa omständigheter dock kan finnas grund för en mildare bedömning.³²⁶

3.8.2 8 § andra stycket VSL

Har flera medverkat till en i denna lag straffbelagd gärning tillämpas bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken. Beträffande varusmuggling, som är ringa, gäller dock vad som nu har sagts endast om gärningen avser narkotika.

Genom 1985 års ändringar har också bestämmelserna om medverkan till varusmuggling av narkotika anpassats till vad som gäller i motsvarande delar i NSL. Några problem som är specifika för medverkan till varusmuggling har inte ventilerats i doktrin eller förarbeten. Det har dock i flera sammanhang framhållits att det just i smugglingsfall ofta kan vara så att den person som inte själv fört in narkotikan ändå kan vara att bedöma som gärningsman, om det kan anses naturligt att betrakta honom som sådan.³²⁷

I *NJA 1982 s 525* förklarade HD, att en person G, som planerat det försök där en annan person sökte smuggla narkotika, fick anses ha spelat en så aktiv roll vid genomförandet av försöket att han skulle betraktas som gärningsman.

³²⁶ Frågan om polisprovokationens straffrättsliga betydelse har behandlats bl a av Hoflund i Festskrift till Agge, Jareborg i *Brotten I*, 2:a uppl s 255 och Axberger i *Brottsprovokation*. Frågan om polisprovokation som spaningsmetod har behandlats i bl a *SOU 1982:63*, *Polislag s 129 ff*, *prop 1983/84:111 s 44 ff* och i Axbergers *Brottsprovokation*. En av HD:s ledamöter, JustR Munck, utvecklar i domen sin syn på dessa och närliggande spörsmål.

³²⁷ *Jungefors-Walberg, Smugglingslagstiftningen s 107, BrB II s 642, BRÅ PM 1982:2 s 125*

3.9 Påföljdsbestämning

Av de bestämmelser om påföljdsbestämning som trädde i kraft den 1 januari 1989 framgår att brottets straffvärde bildar utgångspunkten för bestämmande av straffet men att rätten vid val av påföljd skall fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall, som vid straffmätningen, de sk billighetshänsynen i BrB 29:5 beaktas (BrB 29:1 och 30:4 första st). För ett brott som anses ha så högt straffvärde att det bör medföra ett års fängelse eller mer skall det normalt sett inte kunna dömas till någon icke frihetsberövande påföljd annan än överlämnande till särskild vård (jfr dock 31:2 andra st).³²⁸

Det sagda innebär också att det som regel inte längre skall hänvisas till allmänpreventiva eller individualpreventiva skäl vid påföljdsvalet.

När det gäller valet av påföljd för narkotikabrottslighet kan man grovt säga att det präglas dels av att missbrukarna skall rehabiliteras genom vård och behandling medan de som förser dem med narkotika skall sättas i fängelse. Det kan därför bli besvärliga avgöranden när den som sett till att andra fått narkotika själv är missbrukare.

Önskemålen att beakta offrens situation kan tillgodoses bl a genom de bestämmelser om kontraktsvård som finns vid skyddstillsyn.

Som alltid finns det i särskilda fall omständigheter som inverkar på valet av påföljd. Här nedan och i avsnitten om utomlands begången gärning och om de särskilda brottsgraderna anføres fall från rättstillämpningen som belyser frågan. Erinras bör också om de speciella regler som gäller för verkställigheten av fängelsestraff för grova narkotikabrott.

Här följer några exempel på val av påföljd.

NJA 1982 s 511. J överlämnades till *vård enligt BrB 31:1* för bl a grovt narkotikabrott och varusmuggling som han begått vid 16 års ålder. Han hade vid tiden för domen erhållit plats på behandlingskollektiv. HD, som menade att det var J:s narkotikaberoende som varit drivkraften till hans kriminalitet, ansåg att det var angeläget att bryta detta beroende och att en placering på behandlingskollektivet var väl ägnad att förverkliga detta syfte.

NJA 1974 s 108, 1975 s 471 och 1976 s 315. De tilltalade hade begått bl a grova narkotikabrott och varusmugglingsbrott under inflytande av psykisk abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämförbar med sinnessjukdom. De var missbrukare och i behov av *sluten psykiatrisk vård* varför de överlämnades för sådan vård.³²⁹

RH 91:80. H som var 18 år dömdes för försök till grov varusmuggling av 4,17 kg cannabis till två års *fängelse*. TR ansåg att annat straff än fängelse inte kunde komma i fråga, trots att H var en mycket ung, tidigare ostraffad pojke

³²⁸ Prop 1987/88:120 s 100. Bestämmelserna kommenteras i Hoflund, Straff och andra reaktioner på brott.

³²⁹ För denna kategori av lagöverträdare gäller nya bestämmelser från den 1 januari 1992

som föreföll att vara i behov av ett kraftigt vuxenstöd för att hitta rätt i tillvaron. Hänsynen till allmän laglydnad ansågs ändå kräva ett fängelsestraff. Därvid beaktade TR särskilt att H genom sin gärning riskerat liv och hälsa för ett stort antal personer. – HovR fann att påföljden på de skäl TR anfört borde, utan tillämpning av föreliggande straffminskningsgrunder, bestämmas till fängelse och att skäl inte förelåg att frågå TR:s bedömning när det gällde straffets längd.

NJA 1990 s 526. Den iranske medborgaren E åtalades för att han 1) under tiden 1987–1988 innehaft ca 4 g opium och under tiden sommaren 1988–23 januari 1990 2 g heroin, 2) i augusti–september 1989 mottagit 100 g heroin dels för egen konsumtion dels i överlåtelsesyfte och samma dag överlåtitt partiet till M för vidareförsäljning samt den 7–8 september 1989 i överlåtelsesyfte mottagit 160–190 g heroin, ett parti som han förvarat hos annan person men också själv innehaft delar av. – TR säger att brottet under 2) är att bedöma som grovt, främst med hänsyn till den totala mängden heroin och verksamhetens stora omfattning. E dömdes enligt 1 § och 3 § NSL till fängelse 6 år och 6 månader. E utvisades också ur riket med förbud att återvända. – HovR (majoriteten) fann inte skäl till annan ändring än att straffet sattes till fängelse 5 år 6 månader. – I HD blev det en ingående prövning av utvisningsfrågan. HD ansåg att det var fråga om brott av mycket allvarlig art och att det förelåg risk för fortsatt brottslighet, varför det fanns grund för utvisning (4 kap 7 § utlänningslagen). E hade emellertid kommit till Sverige redan 1977 och haft permanent uppehållstillstånd sedan 1980. De synnerliga skäl som krävs för utvisning i sådana fall ansågs föreligga med hänsyn till brottslighetens allvarliga karaktär (4 kap 10 § utlänningslagen). Vi prövning av frågan om utvisning skall det också tas hänsyn till om det föreligger hinder mot verkställighet (4 kap 12 § utlänningslagen). E hävdade att det förelåg sådant. Han hänvisade till ett av RÅ ingivet yttrande från statens invandrarverk vari förklarades att E i sitt hemland riskerade dödsstraff till följd av de brott han nu var dömd för (se också 6 kap 8 § utlänningsförordningen). – HD (fyra JustR) ansåg att beslutet om utvisning skulle upphävas. Med anledning därav skärptes straffet och bestämdes till fängelse 6 år och 6 månader.

NJA 1978 s 715. K, 22 år, dömdes för försök till varusmuggling avseende cirka 470 gram cannabis till *villkorlig dom jämte böter*. HD anser att *villkorlig dom* kunde komma i fråga också vid narkotikabrott och att *villkorlig dom jämte böter* var den i fallet mest lämpade påföljden när det gällde K:s anpassning i samhället. HD anförde ett flertal omständigheter som talade för *villkorlig dom*. K begick brottet i en pressad situation. Gärningen var inte planlagd och präglades inte av något mått av förslagenhet. Snarast gav den ett intryck av oförstånd och omognad. Det var en engångsföreteelse. Gärningen ledde bara till skada för honom själv och inte för annan. Starka individualpreventiva skäl talade för en icke-frihetsberövande påföljd. K var fortfarande ung och ganska omogen. Han var inte förut dömd för brott. Han hade efter avslutad utbildning lyckats få arbete inom det fack han inriktat sig på och tycktes ha goda förutsättningar för. Han levde och arbetade under ordnade förhållan-

den. Om han tvingades undergå ett fängelsestraff skulle det innebära väsentliga risker för hans arbetsmöjligheter och fortsatta anpassning. K dömdes till villkorlig dom jämte 100 dagsböter å 35 kr.

Se också den skiljaktige ledamotens mening i *NJA 1985 s 726* samt *NJA 1987 s 156*.

NJA 1980 s 237. T dömdes för narkotikabrott till *skyddstillsyn jämte 100 dagsböter å 15 kr*. Han hade bl a vid fem tillfällen till R, som då var intagen på kriminalvårdsanstalt, överlåtit sammanlagt 78 g narkotika, en brottslighet för vilken i princip fängelse borde ådömas. I det aktuella fallet hade tillförseln varit betingad av en ur kamratskap och tidigare gemensamt narkotikamissbruk sprungen missriktad vilja att hjälpa och lätta upp stämningen för R. Det fanns därför, ansåg HD, inte grund för andra antaganden än att narkotikan varit avsedd för R:s egen konsumtion och att T handlat utan vinstintresse. T hade enligt egna uppgifter börjat missbruka narkotika när han var 13 år. Modern hade avlidit när han var 12. Under de närmaste åren därefter hade han bott tillsammans med fadern som haft betydande alkoholproblem. T hade sökt komma ifrån sitt missbruk i samband med att han påbörjade värnplikts-tjänstgöring. Vid tiden för domen hade han enligt egen uppgift inte brukat narkotika på mer än ett halvår. Han bodde i egen lägenhet och hade fått fast arbete. Han hade gott stöd av en broder, som var psykolog, och dennes hustru, som var fritidspedagog och T:s övervakare. – Med hänvisning till T:s ålder vid brottens begående, omständigheterna i samband med dessa samt T:s personliga förhållanden drog HD slutsatsen att påföljden för det T låtit komma sig till last – trots att det innefattade brott som normalt borde föranleda frihetsberövande påföljd – kunde stanna vid skyddstillsyn jämte 100 dagsböter å 15 kronor.

Också *NJA 1987 s 757* gällde befattning med narkotika på kriminalvårdsanstalt. Den intagne U hade innehaft 30 g cannabisharts. TR dömde honom jämlikt 1 § NSL till fängelse sex månader. HovR (tre ledamöter) fastställde TR:s dom. Två ledamöter ville bestämma straffet till fängelse i fyra månader. HD hade att ta ställning till om det kunde inverka på straffmätningen dels att U i anledning av innehavet blivit föremål för olika åtgärder inom anstalten med stöd av lagen om kriminalvård i anstalt, dels att han riskerade att tidpunkten för villkorlig frigivning senarelades. HD (tre JustR) ansåg att de åtgärder som vidtagits mot U i regel inte kunde tillåtas påverka straffmätningen och att det vid denna inte var en omständighet att beakta att tidpunkten för den villkorliga frigivningen kunde komma att påverkas. Det framhölls att narkotikahandtering inom kriminalvårdsanstalter fortfarande var ett svårbemästrat problem och att kravet på hänsynen till allmän laglydnad trädde i förgrunden vid straffmätningen. HD anser att U ådagalagt en viss förslagenhet vid brottets begående och att den mängd narkotika han innehaft var förhållandevis stor. Mot detta ställs att ett motsvarande brott utanför anstalt torde ha föranlett ett avsevärt lindrigare straff än det som domstolarna hade utmätt. Straffet bestäms, på grund av det anförda, till fängelse fyra månader. – Två JustR var skiljaktiga

och ville bestämma straffet till fängelse tre månader. Se särskilt justitierådet Svenssons yttrande.

För narkotikabrott dömdes till *skyddstillsyn* också i bl a *NJA 1983 s 887*, *NJA 1986 s 736* och *NJA 1986 B 10*.

I *NJA 1989 s 837*, för vilket redogjorts i avsnitt 3.5.1, dömdes till *skyddstillsyn* för narkotikabrott som ansågs vara ringa.

I *NJA 1982 BI* bestämde HD påföljden till *skyddstillsyn* trots att det var fråga om ansvar för grovt narkotikabrott, varför, som HD anmärkte, påföljd som inte innebar frihetsberövande inte borde komma i fråga annat än i undantagsfall. Den tilltalade hade drabbats av ett svårt fysiskt handikapp efter en olycka. Brotten hade begåtts då han under inverkan av detta kände sig isolerad och deprimerad och levde sysslös och under oordnade förhållanden. Vid tiden för domen i HD hade han med stöd av en flickvän kommit ifrån sitt narkotikamissbruk. Han studerade vid folkhögskola och hade planer för framtiden. Framtidsutsikterna var dock ovissa och hans rehabilitering skulle otvivelaktigt främjas, ansåg HD, om han kunde få stöd av en övervakare. Därför framstod skyddstillsyn som den från individualpreventiv synpunkt mest ändamålsenliga påföljden. Det fanns en påtaglig risk att ett långvarigt fängelsestraff skulle bryta den gynnsamma utveckling den tilltalade genomgått och leda till håglöshet och kanske återfall i narkotikamissbruk. – Trots att de allmänpreventiva hänsynen vid så allvarig brottslighet som det här var fråga om var så starka att annat än fängelse borde komma i fråga endast i undantagsfall ansåg HD att sådana speciella omständigheter förelåg att skyddstillsyn kunde ådömas.

Också i *NJA 1976 B 49* ansåg HD att sådana synnerliga skäl förelåg att *skyddstillsyn* kunde ådömas för grovt narkotikabrott.

I *NJA 1988 s 413* dömdes J till sk *kontraktsvård*, för bl a grovt narkotikabrott. Hon hade under en period om ca nio månader innehaft minst 375 g amfetamin varav hon vid ett stort antal tillfällen överlätit sammanlagt 148 g till minst 18 personer. J var själv missbrukare sedan ett tiotal år. Under åren 1981–1987 hade hon dömts till fängelse åtta gånger. Huvuddelen av den brottslighet hon nu stod åtalad för vid sidan av narkotikabrottet (olaga vapeninnehav, tre fall av stöld, häleri och tre fall av olovlig körning) ansågs ha sin grund i hennes narkotikamissbruk och det var tydligt att hon behövde vård för att komma ifrån detta. J hade förklarat sig villig att undergå behandling enligt en behandlingsplan som hade gjorts upp för henne. Det sagda och det som upplysts om J:s personliga förhållanden i övrigt ansågs tala för att skyddstillsyn med föreskrift om undergående av nämnda behandling var den påföljd som bäst kunde bidra till att J avhöll sig från fortsatt brottslighet. Minimistraf-fet för grovt narkotikabrott är emellertid två års fängelse och det har i motiven till bestämmelserna om kontraktsvård förutsatts att sådan vård som regel inte skall komma i fråga i fall då påföljden annars skulle ha blivit fängelse i två år

eller mer.³³⁰ Fråga var alltså om J:s brottslighet var alltför grov för att motivera ett undantag från regeln. HD ansåg att J:s befattning med narkotika inte kunde anses utgöra någon mer svårartad form av narkotikabrott och poängterade att behandlingsplanen innefattade långvarig institutionsvård som utan tvekan var krävande. Skyddstillsyn med föreskrift om sådan behandling måste därför enligt HD:s mening anses vara av ingripande natur. HD såg inte heller att det eljest av hänsyn till brottens beskaffenhet förelåg hinder mot nämnda påföljd. J dömdes därför till skyddstillsyn med föreskrift av angivet slag. – Om fängelse hade valts som påföljd skulle tiden ha bestämts till två år.

I *NJA 1974 s 152* dömdes för anstiftan av grov varusmuggling avseende narkotika till *skyddstillsyn med föreskrift om psykiatrisk vård*.

I *NJA 1989 s 564*. A–C dömdes i TR till två års fängelse för grovt narkotikabrott (befattning med ca 4 kilo cannabisharts). – HovR fastställde TR:s dom. – HD (tre JustR) ändrade och dömde till *skyddstillsyn jämte fängelse* tre månader. HD fann inledningsvis att det förelåg sådana skäl som nämns i BrB 30:9 för skyddstillsyn men att de inte var tillräckliga för att motivera att fängelse frångicks som påföljd. Straffvärdet var för högt för att det skulle vara möjligt. Det tillkom emellertid att ett långt fängelsestraff skulle få allvarliga konsekvenser för den tilltalades tioåriga dotter, en omständighet som enligt motivuttalanden skall beaktas vid påföljdsbestämningen (30:4 första st och 29:5 första st p 8).³³¹ En helhetsbedömning ledde till att HD ansåg skyddstillsyn i förening med fängelse tre månader vara den lämpligaste påföljden. – Två JustR fann inte anledning att ändra HovR:s påföljdsbestämning.

Två andra fall av grov narkotikabrottslighet där frågan om *fängelse eller skyddstillsyn* övervägdes bedömdes i *NJA 1973 s 682* och *NJA 1977 s 343*.

En straffmättningsfråga berördes i resningsfallet *NJA 1987 s 533*. T dömdes i TR till fängelse tre år och sex månader för grov varusmuggling och grovt narkotikabrott. Gärningarna avsåg 9,2 hekto amfetamin. Domen vann laga kraft. Sedan HovR ogillat åtal mot en medtilltalad för motsvarande brott ansökte T om resning beträffande varusmugglingsbrottet. Vid prövningen av frågan yttrade HD bl a att mängden narkotika måste ha varit av avgörande betydelse för straffmätningen och att straffet med stor sannolikhet inte skulle ha blivit särskilt mycket kortare om den tilltalade hade övertygats endast om narkotikabrottet.

Hur allvarligt HD ser på kurirverksamhet i organiserad narkotikabrottslighet framgår med all tydlighet av *NJA 1991 s 255*. Den tilltalade L hade gjort sig skyldig till dels grovt narkotikabrott och grov varusmuggling vid fyra tillfällen avseende sammanlagt minst tolv kg narkotika, dels grovt narkotikabrott och försök till grov varusmuggling avseende nära fjorton kg amfetamin. L hade alltså vid upprepade tillfällen tagit befattning med stora mängder som sammanlagt var av betydande kvantitet. Han hade medverkat som kurir i en

³³⁰ Prop 1986/87:106 s 36

³³¹ Prop 1987/88:120 s 96

organiserad yrkesmässig internationell verksamhet av stor omfattning. Det var alltså fråga om en högt kvalificerad brottslig verksamhet där kuriren var en viktig del i distributionskedjan. HD ansåg att L:s medverkan förtjänade ett strängt straff och att det inte borde understiga det högsta straffet i straffskalan för grovt narkotikabrott, dvs fängelse i tio år. HD ansåg inte att det fanns anledning att med stöd av BrB 26:2 andra st skärpa straffet ytterligare. Samtidigt fann HD inte heller skäl att vid straffmätningen beakta att L skulle komma att utvisas ur riket.

3.10 Förverkande

6 § NSL.

Narkotika som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt vinning av sådant brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förlag för sådant brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom med vilken har tagits befattning som utgör brott enligt denna lag.

Påträffas injektionssprutor eller kanyler, som kan användas för insprutning i människokroppen, eller andra föremål, som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika, hos någon som har begått brott enligt denna lag eller i ett utrymme som disponeras av honom eller i förbindelse med narkotika som har varit föremål för brott enligt denna lag, skall föremålen, oavsett vem de tillhör, förklaras förverkade, om det ej är uppenbart obilligt.

Inför 1968 års lagstiftning framhölls det från flera håll hur viktigt det var för bekämpandet av narkotikabrottsligheten att det fanns bestämmelser om förverkande. Det ledde till att reglerna härom gjordes avsevärt mer omfattande än de som då fanns. Genom lagstiftning som trädde i kraft 1983 ökade möjligheterna till förverkande ytterligare.

Narkotika som varit föremål för brott enligt NSL, eller dess värde, kan förverkas liksom vinning av brottet, allt under förutsättning att det inte är uppenbart obilligt (6 § första st).

Det påpekas i motiven till 1983 års ändringar att de skulle göra det möjligt att som vinning av brott förverka också vederlag som någon erhållit för att genomföra ett straffbart förvärv. Det torde förutsätta, vilket departementschefen också senare slår fast, att förvärvet fullbordats. Oberoende därav kan vederlag numera i vissa fall förverkas som egendom med vilken befattning tagits som utgör brott enligt NSL.³³²

I förslaget till NSL konstaterar departementschefen att värdeförverkande är möjligt även om narkotikan finns i behåll. Det bör dock i sådana fall knappast komma i fråga, säger han, att underlåta förverkande av själva egendomen om den är åtkomlig för sådant.³³³

Det anses i regel vara obilligt att förverka narkotikans värde till den del den innehåfts endast för eget bruk.³³⁴

Det sägs vidare i motiven att en naturlig tolkning av bestämmelserna leder till att de också omfattar emballage.³³⁵

³³² Prop 1982/83:141 s 30

³³³ Prop 1968:7 s 121

³³⁴ A st

³³⁵ A st och prop 1968:79 s 58. Emballage omnämndes i 14 § narkotikakungörelsen. Se också 9 § VSL

Ett av de skäl som angavs för att låta bestämmelsen innefatta också vinning av narkotikabrott var att det ansågs vara mindre tilltalande att langarna skulle få behålla den vinst de fått av sin verksamhet. Departementschefen anmärkte att som vinning även borde räknas egendom som utgått som lön för brott dvs, med hans ord, sk vederlag vars mottagande utgör brott enligt NSL. Förlag, dvs pengar eller annan egendom som är avsedd till bestridande av utgifter som är förbundna med förövande av brott, ansågs däremot inte kunna hänföras till vinning.³³⁶

Flera frågor om förverkande vid vinning har, som framgår nedan, blivit föremål för ingående prövning i praxis.

När det gäller tillämpningen av bestämmelserna i 6 § andra stycket första meningen har jag redan i avsnittet om förberedelse ovan kommit med kritiska synpunkter. Jag har framfört uppfattningen att varken råvaror för framställning av narkotika eller betalningsmedel vid förvärv är att betrakta som hjälpmedel och redan av den anledningen inte kan bli föremål för förverkande enligt första meningen i detta andra stycke.

När det gäller råvaror kan utöver vad tidigare sagts följande tilläggas.

En förutsättning för förverkande är att hjälpmedlet använts vid brottet. I motiven till NSL sägs bl a att man genom bestämmelsen i fråga får möjlighet att förverka råvaror som skaffats för tillverkningen. Ordalagen i 6 § andra stycket täcker uppenbarligen inte möjligheten att förverka redan när hjälpmedlet skaffas. Det måste ha använts. När det gäller råvaror är det dessutom svårt att se hur de skall kunna förverkas när de väl har använts för narkotikatillverkningen. Att det inte varit fråga om värdeförverkande i detta sammanhang framgår av att det sägs att det ofta kan innebära risk för fortsatt brottslig verksamhet om den brottslige får behålla egendom av angivna slag. Om tanken varit att bestämmelserna skulle kunna tillämpas för att förverka det som eventuellt är kvar av det som skaffats blir det ändå inte begripligt. Det gör det endast om meningen varit att det skulle vara tillräckligt att föremålet använts som hjälpmedel vid annat narkotikabrott än det som är föremål för prövning, vilket inte heller förefaller troligt.³³⁷

Det kan synas som om det sagda saknar betydelse efter 1983 års ändringar eftersom de innebär bl a att också egendom med vilken befattning tagits som utgör brott enligt NSL kan förverkas med stöd av andra meningen i 6 § andra stycket. Enligt min mening kan dock råvaror av angivet slag inte förverkas heller på denna grund eftersom de inte kan anses vara hjälpmedel än mindre av sådant slag som förutsätts för straffansvar.

Anmärkningsvärt är att, som tidigare framgått, lagrådet synes acceptera departementschefens uttalande i denna fråga.³³⁸

³³⁶ A st

³³⁷ A st

³³⁸ A prop s 141

Departementschefen kommer i motiven till 1983 års lagändringar också in på frågan om vilka möjligheter som står till buds att förverka pengar eller annan egendom som skall användas som betalningsmedel för brott. Även i detta sammanhang används termen vederlag. Nu är det alltså inte fråga om betalning som lön utan betalning som ersättning för narkotika vid ett förvärv. Den uppfattningen framförs därvid att betalningsmedlen är att betrakta som hjälpmedel.³³⁹

Som framgått ovan i avsnittet om förberedelse kan jag inte dela den meningen. Brottet förutsätter i dessa fall att betalning erläggs. Just när man köper något, sägs det förledande i motiven, är ersättningen ett direkt hjälpmedel för att genomföra den brottsliga gärningen. Enligt min uppfattning kan pengar eller annan ersättning just vid förvärv inte anses vara ett hjälpmedel eftersom de utgör en del i det som definierar själva brottet. Som tidigare nämnts finns det stöd för den uppfattningen i HD:s dom i *NJA 1972 s 429*.

Genom den 1983 införda bestämmelsen om förverkande av egendom med vilken befattning tagits som är brott enligt NSL blev det däremot möjligt att förverka också betalningsmedel, nämligen när de hanterats så som sägs i 1 § 5.

En förutsättning för förverkande enligt det andra stycket i 6 § är vidare att det är påkallat till förebyggande av brott eller att annars särskilda skäl föreligger. Redan i motiven till NSL anfördes beträffande det första villkoret helt enkelt att det ofta kan innebära risk för fortsatt brottslighet om egendomen får behållas.³⁴⁰

Innebörden av begreppet särskilda skäl diskuteras inte i motiven till 1968 års NSL. Det anmärks att reglerna om förverkande hade utformats med beaktande av den översyn som då pågick av brottsbalkens bestämmelser därom. Den medförde bl a att förverkande, liksom i då gällande bestämmelser, skulle få ske jämlikt 36:2 om det förelåg särskilda skäl. Det motiverades främst med att det argument som ursprungligen föranledde att regeln infördes i SL fortfarande gällde, nämligen att den behövdes för de fall där det var stötande att den brottslige fick behålla det hjälpmedel han hade använt vid brottet. Den grundades alltså på ett repressivt syfte. Det framhölls dock att huvudsyftet med förverkande jämlikt 36:2 var att förebygga fortsatt brottslighet. Det har tolkats så, bl a av HD i *NJA 1982 s 59*, att "särskilda skäl" i BrB 36:2 ger ett tämligen begränsat utrymme för förverkande i repressivt syfte. HD säger emellertid också att 36:2 härutinnan skiljer sig från förverkandereglerne vid vissa specialstraffrättsliga brott, särskilt varusmuggling, där förverkande i allmänpreventivt syfte tillmätts avsevärd betydelse. HD hänvisar till uttalanden i motiven till 1960 års lag om varusmuggling. Där sägs att bestämmelsen om förverkande vid särskilda skäl kan tillämpas vid mycket grova brott, oberoende av omständigheterna i övrigt. Några uttalanden av motsvarande slag har inte gjorts när det gäller NSL. Det kan i sammanhanget nämnas att det i

³³⁹ Prop 1982/83:141 s 30 f

³⁴⁰ Prop 1968:7 s 121

motiven till 1968 års ändringar av 36 kap BrB sas att viss restriktivitet borde iaktas vid framtida ändringar av bestämmelser om förverkande i specialstraffrätten när det gällde att använda dem som kriminalpolitiskt instrument. En viss återhållsamhet ansågs framför allt vara befogad vid sådant förverkande som användes i förmögenhetsreducerande och bestraffande syfte. I samma motiv sägs också att det, när regeln om särskilda skäl behövs, var naturligt att det fanns en möjlighet till värdeförverkande. Argumentet är en smula förvånande eftersom regeln om särskilda skäl var avsedd för sådana fall där det skulle vara stötande att den brottslige fick behålla det hjälpmedel han använt vid brottet.³⁴¹

Departementschefen framhåller i 1983 års motiv att det knappast torde komma i fråga att förverka betalningsmedel för att de kunde befaras komma till fortsatt användning vid brott. Jag föreställer mig att det dessutom kan råda delade meningar i frågan om det är särskilt stötande att den som tänker köpa narkotika får behålla de pengar han avsatt för ändamålet.

I anslutning till det sist sagda bör det också observeras att det, som framhålls i motiven, är en förutsättning för förverkande att det rört sig om viss individualiserad egendom.³⁴²

I det i avsnitt 3.7.1.1 anförda *NJA 1987 s 680* hade den tilltalade, M, enligt en i samråd med andra uppgjord plan, åkt till Turkiet för att köpa narkotika. Han hade egna pengar med sig, 2 735 kr, 4.995 USD och 8 700 turkiska lire som skulle användas som betalningsmedel. Något förvärv kom aldrig till stånd. HD konstaterade att M:s gärning inte skulle bedömas som brott jämlikt 1 § 5 NSL utan som försök till grovt narkotikabrott. HD fann också att M hade tagit befattning med pengarna på ett sätt som utgjorde brott enligt NSL. Det är oklart vad som ansågs göra den till ett sådant. Eftersom HD också – utan motivering – ansåg att det förelåg särskilda skäl för förverkande var förutsättningarna i 6 § andra st andra meningen NSL uppfyllda.³⁴³

Det gavs genom 1983 års bestämmelser större möjligheter också att förverka föremål som använts vid missbruk av eller annan befattning med narkotika, vilket framgår av tredje stycket i 6 §.

I fallet *RH 1987:18* ansåg HovR att tre pipor, ett piphuvud och en brevvåg som tagits i beslag hos U kunde förverkas jämlikt 6 § tredje st. En kruka som enligt åklagaren bar spår av hasch ansågs inte vara särskilt ägnad att användas för narkotika och därför inte kunna förverkas jämlikt angivna lagrum. – Föremålen hade påträffats först sedan U vid två tillfällen dömts för narkotikaförseelse och domarna vunnit laga kraft. Fråga var därför om bestämmelserna i RB 30:9 utgjorde hinder mot att förverkandeyrkandet togs upp. HovR ansåg att det avgörande härvidlag var vilket syfte som låg bakom förverkandet. Om det helt eller i övervägande grad var repressivt hade förverkande sådana lik-

³⁴¹ Prop 1968:7 s 120 och prop 1968:79 ss 48 och 58

³⁴² Prop 1982/83:141 s 31

³⁴³ Se också SvJT 1987 s 696 ff

heter med en brottspåföljd att, enligt grunderna för RB 30:9, hinder förelåg för att frågan togs upp. I andra fall skulle motsatsen gälla. Bestämmelserna i 6 § tredje st NSL ansågs inte vara av repressiv karaktär utan grundade på syftet att förhindra brottslig användning. De tidigare domarna hindrade därför inte att frågan om förverkande togs upp till prövning.³⁴⁴

HD har därefter i *NJA 1990 s 401* uttalat sig i frågan om brottmålsdomens rättskraft skall omfatta också förverkande. HD anser att det utan vidare är klart att den skall göra det när förverkandet har ett straffliknande syfte och att det, möjligen fränsett alldeles speciella fall, inte är befogat att göra någon skillnad mellan förverkanden som har ett övervägande straffliknande syfte och sådana där det främst är av annat slag. Det primära skäl som anförs är att ett förverkande som är kännbart för gärningsmannen i princip bör beaktas vid påföljdsbestämningen. HD förklarar vidare att det numera torde vara svårt att avgöra vad som är en förverkanderegels främsta syfte, särskilt som den ofta har flera, och att förverkande i de flesta fall torde ha en straffliknande effekt.

De förutsättningar som fallet bygger på utesluter inte att det i *RH 1987:18* skulle bedömas vara av det speciella slag som motiverar ett undantag från huvudregeln.

Förutsättningarna för förverkande har i flera fall på ett mycket belysande sätt prövats i praxis. I det första fallet nedan gällde frågan om 6 § NSL kunde tillämpas vid smuggling av narkotika när den tilltalade dömts endast jämlikt VSL.

NJA 1971 s 321. A och Y hade mot ersättning olovligen infört narkotika i landet. De dömdes i TR och HovR för grov varusmuggling. I HD gällde frågan om vinning av brottet ändå kunde förverkas med stöd av 6 § NSL. HD anförde att den befattning som tagits med narkotikapartiet innefattade utom grov varusmuggling också sådant innehav som var straffbart enligt NSL. Oakttat straffbestämningen skett med tillämpning allenast av VSL var enligt HD:s mening vid nämnda förhållande 6 § NSL tillämplig när det gällde förverkandet.

Fråga om vad som skall förstås med värde och vad som avses med vinning i 6 § NSL har varit föremål för prövning vid flera tillfällen.

I *SvJT 1975 rf s 29* dömdes de tilltalade för grova narkotikabrott avseende cannabis. Yrkande framställdes av åklagaren om förverkande av avsevärda belopp utgörande värde och vinning av innehavd och försold narkotika. Åklagaren hade utgått från ett värde av 10 kr per gram. I HovR ansåg de två ledamöter som bestämde domen i förverkandedelen att förverkandet skulle begränsas till att avse den direkta vinning – uppskattad till 2 kr per gram – som de tilltalade hade haft av sin brottslighet. De menade nämligen att värdet

³⁴⁴ RB 30:9 första st: Sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas. – Se också Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, 1949 s 78 ff och Heuman i *SvJT* 1982 s 366 ff

skulle uppgå till betydande belopp om det uppskattades på sätt åklagaren gjort och att de tilltalades sociala återanpassning sannolikt skulle i väsentlig mån försvåras om de skulle vara skyldiga att utge sådana belopp. Det är alltså de billighetshänsyn som enligt paragrafen skall beaktas som ligger bakom den bedömningen. – Två ledamöter hade en annan motivering. De framförde, med hänvisning till uttalanden i förarbeten, praxis och doktrin, att med värde i 6 § NSL borde förstås marknadsvärdet i den legala handeln. Den cannabis åtalet gällde saknade därför värde i lagens mening. Beträffande begreppet vinning hänvisade de till att departementschefen i motiven till BrB 36:1 uttalat att där avsågs nettovinst, dvs utgifter eller omkostnader som varit förbundna med vinningen skulle i princip dras av. Oavsett vad som av billighetsskäl kunde följa ansåg de därför att mer än 2 kr per gram narkotika inte kunde förverkas som värde eller vinning. De påpekade att detta också överensstämde med vad som var påkallat av kriminalpolitiska hänsyn, eftersom det inte kunde anses skäligt att utöver långvariga frihetsberövanden inskrida mot i stort sett medellösa narkotikabrottslingar även med ekonomiska påföljder av straffliknande art.

Dessa frågor utvecklades ytterligare i *NJA 1977 s 735*. H dömdes för narkotikabrott. När det gällde frågan om förverkande anförde RÅ i genmäle till den tilltalades revisionsansökan bl a följande. Innebörden av värde och vinning i NSL är oklar. Med värde borde förstås legalt marknadsvärde. Preparatets apoteksvärde skulle alltså läggas till grund för bedömningen och inte det belopp man eventuellt kunde räkna med vid en försäljning. När det inte var fråga om sakförverkande måste man därför arbeta med begreppet vinning. Detta är något annat än utbyte i 36:1 BrB som torde avse nettovinst. Vid en överlåtelse av innehavd narkotika är varje vederlag vinning och något avdrag för omkostnader eller inköpspris skall inte göras. Vid innehav innefattar sakförverkande hela innehavet. Om någon efter en överlåtelse ertappas med hela intäkten bör den förverkas. Finns den inte i behåll bör det som uppburits utgöra yttersta gränsen för hur mycket som kan förverkas. – HD framförde följande mening: Om man vid förverkande enligt 6 § NSL med värde skulle avse enbart marknadsvärdet i den legala handeln så skulle bestämmelsen om värdeförverkande där praktiskt taget sakna innebörd. Med den vikt som vid NSL:s tillkomst lades just vid möjligheten till värdeförverkande kan en sådan tolkning knappast ha varit avsedd av lagstiftaren. – När det gäller begreppet vinning framgår det av förarbetena till NSL att det hämtats från den allmänna straffrättens förverkanderegler. Det ersattes där 1968 med uttrycket utbyte som utöver vinning också omfattar annat utbyte av brott. Av förarbetena framgår att därmed som regel avses nettovinst. Att så var fallet i den ersatta bestämmelsen framgår av att straffrättskommittén anförde att med vinning i regel fick förstås nettovinst. Därför skulle utgifter för inkomstens förvärvande dras av i den mån de inte bestod av muta eller dylik ersättning till medbrottslingar eller eljest var stridande mot lag eller goda seder. Lagrådet ifrågasatte riktigheten av sistnämnda begränsning och framhöll att redan den omständigheten att sådan ersättning efter åtal mot medbrottslingen kunde förklaras för-

verkad i dennes hand torde, då förverkande två gånger inte borde förekomma, visa att ersättningen åtminstone under vissa förhållanden borde få dras av. – Efter att ha lämnat denna redogörelse drar också HD slutsatsen att såväl begreppet värde som begreppet vinning i 6 § NSL är oklart. När det gäller förverkande av vederlag vid överlåtelse kan en tolkning som för alla situationer skulle begränsa vad som kan förverkas till det legala marknadsvärdet och överlåtarens nettovinst inte godtagas, fortsätter HD. Pengar som mottagits i betalning för försåld narkotika och som beslagtogs hos säljaren borde exempelvis kunna förverkas hos denne utan hinder av att han haft att redovisa dem till annan. Det är inte rimligt, anser HD, att förverkande av vederlag hos den som i stor skala handlat med narkotika skulle utöver utredning om vederlagets storlek förutsätta en kanske omfattande utredning angående kostnaderna för verksamheten. Vid överlåtelse av narkotika bör därför hela det vederlag som uppburits anses i och för sig vara underkastat förverkande, hävdar HD, och tillägger att det härvid inte finns anledning att söka skilja mellan värdet av den försålda narkotikan och vinningen av försäljningen. Å andra sidan, framhåller HD, medför narkotikabrott till skillnad från de flesta andra gärningar i specialstraffrätten som är förenade med förverkande, så allvarlig påföljd att det inte finns behov från allmänpreventiv synpunkt att använda förverkande som skärpning av påföljden. När den tilltalade skall undergå ett långvarigt frihetsstraff, saknas det i allmänhet möjlighet att driva in mera avsevärda belopp, som förklarats förverkande. Den tilltalades sociala situation är också många gånger sådan att det krävs stora ansträngningar för att han skall kunna anpassa sig till ett ordnat liv. Skyldigheten att betala ett stort belopp, som förklarats förverkat, kan motverka hans anpassning. Det är därför ofta från kriminalpolitisk synpunkt olämpligt att förplikta den tilltalade att utge hela det belopp som i och för sig kan förklaras förverkat. En riktpunkt bör vara, att han inte skall få någon ekonomisk fördel genom sitt narkotikabrott. Narkotikastrafflagen ger också, påpekar HD, utrymme för en skälighetsbedömning i fråga om hur stort belopp som bör förklaras förverkat. När den mot vilken talan om förverkande förs huvudsakligen, såsom i detta fall, uppträtt som förmedlare, bör huvudregeln vara att ett belopp, motsvarande vad han uppburit för egen räkning, förklaras förverkat.

I RH 68:81 tillämpades några av ovannämnda principer. Den tilltalade dömdes för bl a grov varusmuggling avseende narkotika och grovt narkotikabrott. Yrkande framställdes om förverkande bl a av 376 500 kr utgörande värde eller vinning av narkotikaförsäljningar samt av beslagttaget vederlag för såld narkotika om 47 500 kr. TR biföll dessa yrkanden. HovR, som dömde den tilltalade till fängelse fyra år, ansåg att denne under och efter avtjänande av ett långt fängelsestraff uppenbarligen skulle ha små möjligheter att utge ett så högt belopp som det TR bestämt på grundval av beräkning av värde och vinning av försåld narkotika. Hans återanpassning kunde också antagas bli motverkad därigenom. Å andra sidan borde, menade HovR, beloppet sättas så högt att han inte skulle ha någon kvarvarande fördel av sin brottslighet och för att även i övrigt syftet med förverkandereglererna skulle tillgodoses. HovR

ansåg att beloppet borde bestämmas till 27 500 utöver de 47 500 som tagits i beslag.

I det i avsnitt 3.9 anförda fallet *NJA 1989 s 564* fördes också talan om förverkande. Den tilltalade A–C hade på uppdrag av G överlämnat ca 4 kg cannabisarts till P under tiden hösten 1987–februari 1988 och för detta erhållit 4 000 kronor för varje levererat kilo. HD förklarar med hänvisning till det ovan behandlade *NJA 1977 s 735* att när den mot vilken talan om förverkande förs huvudsakligen har uppträtt som förmedlare så bör huvudregeln vara att så mycket skall förverkas som motsvarar vad denne uppburit för egen räkning. Särskilda omständigheter som föranledde avsteg från regeln förelåg inte och HD ansåg på grundval av de uppgifter som lämnats i målet att det belopp som borde förklaras förverkat fick beräknas till 14 000 kronor.

Det var också i *NJA 1991 s 387* fråga om vilket belopp som skulle förverkas som värde och vinning. Ansvarsfrågan hade slutligen avgjorts i HovR. K hade dömts för narkotikabrottslighet jämlikt dels 3 § VSL dels 3 § NSL. Han hade tillsammans med andra låtit införa minst 30,5 kg cannabisarts och sedan försålt det mesta av den del som ställts till hans förfogande – ca 17 kg enligt TR:s beräkningar – efter fördelning mellan gärningsmännen. HD hade att avgöra förverkandefrågan och hänvisar inledningsvis till 6 § 1 st första meningen NSL och 9 § VSL. Den sistnämnda föreskriver bl a att gods som varit föremål för varusmuggling skall förklaras förverkat eller, om egendomen inte finns i behåll, dess värde, men att en sådan påföljd helt eller delvis skall efterges om den är uppenbart obillig. HD anser att det normalt får anses vara uppenbart obilligt att tillämpa paragrafen på en av gärningsmännen när, som i detta fall, egendom införts olagligen av flera personer gemensamt och egendomen inte längre finns kvar. Förverkandeförklaringen fick i fallet därför inriktas på den del av det insmugglade som ställts till K:s förfogande efter införseln och prövas jämlikt NSL. – HD hänvisar till *NJA 1977 s 735* för tolkningen av begreppet värde och vinning och slutsatsen att riktpunkten när det gäller det belopp som skall förverkas bör vara att den tilltalade inte skall ha någon ekonomisk fördel genom sitt narkotikabrott. Därefter tas en fråga upp som inte prövades i nämnda fall, nämligen i vilken utsträckning hänsyn bör tas till den tilltalades ekonomiska förhållanden vid tiden för domen. Det pekas på de svårigheter som kan föreligga att förebringa en någorlunda tillförlitlig utredning om dessa och att, även om det kan styrkas att den tilltalade har god ekonomi, det inte utan vidare är givet att ett högre belopp skall förverkas än vad som svarar mot den ekonomiska fördelen av brottet. Förekomsten av betydande tillgångar jämte annan utredning anses dock ibland kunna läggas till grund för ett antagande om storleken av den ekonomiska fördelen. – Det följer inte heller omedelbart att beloppet bör jämkas, säger HD, om den tilltalade har förbrukat vad han erhållit genom försäljning av narkotika och i stort sett saknar tillgångar vid tiden för domen. En jämkning kan dock vara motiverad om också andra omständigheter talar för det. Det bör t ex finnas ett visst utrymme för en sådan om skyldigheten att betala ett högt förverkandebelopp bedöms i väsentlig mån kunna motverka den tilltalades resocialisering. – Det ansågs i fal-

let efter en samlad bedömning att det inte skulle förverkas ett högre belopp än det som ungefärligen kunde anses motsvara K:s ekonomiska fördel genom brottsligheten. Vid beräkningen av den var utgångspunkten ett inköpspris av 16 kr per gram (cannabisharts) och ett försäljningspris av 40 kr per gram. K:s övriga kostnader för verksamheten ansågs inte böra beaktas i vidare mån än vad som motsvarade en viss avrundning nedåt av det belopp som skulle förverkas. En sådan ansågs motiverad också med hänsyn till att K antogs ha förbrukat en del av narkotikan själv. HD bestämde att 400 000 kronor skulle förverkas.

Ett spörsmål av intresse när det gäller beslag behandlas i *RH 175:81*.

I *NJA 1981 s 1076* gällde frågan bl a om konkreta föremål kan förverkas som vinning av narkotikabrott. HovR menade att det guldhalsband med briljanter och diamanter som tagits i beslag inte kunde förverkas som vinning. HovR ansåg sig ha stöd för sin uppfattning i de ovan omnämnda förarbetena till 1968 års ändringar i BrB 36:1. HovR hänvisade till att lagrådet där anmärkt att vinning icke avsåg ett konkret föremål utan en förändring i förmögenhetsläge, en abstrakt ekonomisk differens, och att uttalandet föranlett att ordet vinning, som ingick i det remitterade förslaget, ersattes med utbyte. HovR anmärker emellertid också att departementschefen i anslutning här till uttalade att ordet utbyte tydligare fick anses utmärka vad som avsågs, nämligen att även konkreta föremål skulle kunna förverkas. – Inför målets behandling i HD anförde RÅ bl a att det i propositionen med förslag till NSL inte klart framgår vad som menas med vinning. RÅ konstaterar att, när det gällde ändringen i BrB 36:1, departementschefen ville ge ordet vinning en mera vidsträckt innebörd än den lagrådet ville lägga i detta. Det fanns inte anledning, menade RÅ, att anse att lagstiftaren haft en annan mening när det gällde samma uttryck i den nästan samtidigt tillkomna narkotikastrafflagen. RÅ hävdade alltså att vinning i NSL skall omfatta också konkreta föremål. – HD instämde i denna uppfattning. Det är att märka, påpekade HD, att lagrådet i sin kritik av förslaget till BrB 36:1 särskilt framhöll att begreppet vinning förekom flerstädes i BrB och där hade en annan innebörd än den som åsyftades med förverkanderegeln i förslaget. Med hänsyn till det anförda och då det inte ansågs uppenbart obilligt att förverka guldhalsbandet bifölls RÅ:s talan.

Frågor av intresse när det gäller förverkande behandlas också i *NJA 1972 s 414* och *1976 s 315* (tillämpning av motsvarigheten till BrB 36:13). Nämnas bör även *NJA 1982 s 164*.

3.11 Några konkurrensfrågor

Flera frågor om konkurrens aktualiseras vid tillämpningen av bestämmelserna om ansvar för olovlig befattning med narkotika. De har berörts i lagförarbeten och i flera fall besvarats i praxis. Många av dessa avgöranden är från tiden före 1983 års ändringar i NSL men torde fortfarande vara av betydelse för rättstillämpningen. En utgångspunkt för det förslag som lades fram i BRÅ-promemorian var just att den nya lagstiftningen skulle utformas så att de lösningar av konkurrensfrågorna som anknöt till då gällande lag skulle bli vägledande också efter reformen.

Promemorians författare uppehöll sig rätt ingående vid flera av de problem som uppstår inom detta område. Han framhöll att rättsläget var oklart och att det vid en revidering av NSL framstod som angeläget att konkurrensproblematiken i möjlig mån klarlades. Han föreslog som ett medel därvidlag att de olika gärningsformerna inte skulle likställas utan att de skulle rangordnas inbördes.³⁴⁵

Hans önskemål i sistnämnda avseende villfors som bekant och det bekräftas i motiven, som nedan närmare skall belysas, att numreringen av de olika brottsformerna skulle ge uttryck för subsidiaritet.³⁴⁶

Konkurrensproblematiken tas upp till behandling i propositionen om än i begränsad omfattning. Förslaget innebar ju också att det uppstod flera situationer än tidigare att ta ställning till i detta avseende.

Den problematik det är fråga om har delvis belysts tidigare i denna framställning, nämligen i avsnitt 3.5. Frågan gällde där närmast hur man skulle bedöma upprepade ringa innehav. Det framgår av den redogörelsen att det i motiven gjorts uttalande av innebörden att den som under viss tid vid olika tillfällen innehaft så små mängder för eget bruk att varje innehav varit att bedöma som ringa skall åtalas och dömas utifrån att det föreligger brottskonkurrens men att det kan finnas situationer där en helhetsbedömning av olika tillfällen då någon befattat sig med narkotika bör leda till att brott av normalgraden anses föreligga. I sistnämnda fall skulle det avgörande vara om det fanns ett sådant samband mellan de olika tillfällena att de borde bedömas som ett led i en samlad och planerad verksamhet.³⁴⁷

Det sist sagda för närmast tanken till att det är andra situationer som avses än sådana där det varit fråga endast om innehav för eget bruk. Det bekräftas också av departementschefen att det är så. Han tillägger emellertid att det i de flesta fall ändå är naturligt att döma i brottskonkurrens.³⁴⁸

Det anförda står i överensstämmelse med utgången i *NJA 1971 s 396*. De gärningar som åtalet avsåg hade ingått som led i en verksamhet där ett flertal

³⁴⁵ BRÅ PM 1982:2 ss 75 och 141 ff

³⁴⁶ Prop 1982/83:141 s 24

³⁴⁷ Prop 1984/85:46 s 16

³⁴⁸ A st

överlåtelse gjorts under en viss tidsperiod. Den tilltalade hade redan ådömts ansvar för några av dem. – HD uttalade att bestämmelserna i (då gällande) 1 och 3 §§ NSL inte gav anledning till annat än att varje överlåtelse av narkotika skulle betraktas som ett brott för sig.

Tvekan kan uppenbarligen ändå uppstå om ett visst agerande skall anses vara att uppfatta som en eller flera gärningar.

I *NJA 1985 s 164* dömdes N, för att vid två tillfällen ha överlåtit narkotika, till ansvar för narkotikabrott jämlikt 1 § NSL. Kvantiteten narkotika ansågs inte så stor att brottet enbart därför var att bedöma som grovt brott. Detta gällde, säger HD, oavsett om överlåtelsen ansågs innefatta ett eller två brott.

I andra fall kan man undra över vilken gärning det har dömts för.

RH 1986:135 II. S åtalades för narkotikabrott bestående i att han olovligen innehaft cannabisharts och sålt en mindre mängd dels till två flickor dels till en okänd. – HovR konstaterar att S gjort sig skyldig till den gärning som åklagaren påstått men också vidare att gärningen, även om försäljningarna avsett små mängder narkotika, borde bedömas som narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen. Det förefaller alltså närmast som om hela förloppet betraktas som en gärning, innefattande såväl ett innehav som två eller tre överlåtelser.

3.11.1 Konkurrens mellan brottstyperna i NSL

BRÅ-promemorians förslag till gärningsbeskrivning hade samma konstruktion som 1 § NSL. Avsikten var att den skulle uppfattas som en rangordning och ge uttryck för att det rådde subsidiaritet mellan de olika gärningsformerna. Hovrätten över Skåne och Blekinge fann i sitt remissvar anledning understryka att tillämpningen av de nya gärningsformerna krävde uppmärksamhet av både åklagare och domare. Det var av vikt att med omsorg överväga under vilken brottskategori i lagen som ett förfarande skulle hänföras eftersom den befattning det var fråga om i många fall kunde inrymmas under mer än en gärningsform.³⁴⁹

Departementschefen kom in på frågan bl a när han kommenterade förslaget till 1 § 5. Han säger där att placeringen av denna brottsform under punkt 5 ger en antydning om att den i princip är subsidiär till föregående gärningsformer.³⁵⁰

Departementschefen uttalar sig i frågan också när han talar om innehavsbrottet. De nya bestämmelserna gör, säger han, att innehav i många fall blir ansvarsgrundande efter någon av de tidigare punkterna, i första hand p 4. Normalt innebär detta inte, framhåller han, att flera brott skall anses föreligga i ett fall av denna typ.³⁵¹

Det sagda talar för att subsidiaritetsprincipen bör tillämpas genomgående.

Även andra resonemang kan föras som talar för en sådan ordning, i första hand när det gäller överlåtelsebrottet. Överlåtelsen är det centrala brottet.

³⁴⁹ BRÅ PM 1982:2 s 147 och prop 1982/83:141 s 47

³⁵⁰ A prop s 24

³⁵¹ A prop s 35

Det är naturligt att se innehavet som ett led i detta och att det är självständigt kriminaliserat i huvudsak för att komma åt fall där överlåtelsesyfte inte kan styrkas. Om innehavet avsett mer än vad som överlåtits finns det knappast skäl att inte döma också för innehav av överskjutande del. På samma sätt skulle man kunna betrakta också framställning och förvärv i överlåtelsesyfte som förstadier till överlåtelsebrottet vilket skulle motivera motsvarande bedömning. Varför bedöma dessa fall på annat sätt än som sker när ansvar för förberedelse eller försök inte ådöms om brottet fullbordats? Rent principiellt synes det för vissa fall rent av kunna ifrågasättas om inte bara innehav utan också straffbara förvärv och framställningar av narkotika kan betraktas som handlingar som närmast föregår överlåtelsen och därför som försök till denna, nämligen om de varit avsedda att i någorlunda omedelbar anslutning följas av en viss bestämd överlåtelse.³⁵²

Även om det inte finns några tecken som tyder på att det synsättet accepterats i praxis när det gällt överlåtelse av narkotika borde det ändå kunna anföras som argument för att det i här avsedda fall skall dömas till ansvar endast för överlåtelsen när den är fullbordad.

Den slutsatsen torde kunna dras att det numera är ännu mer motiverat än förut att för viss gärning döma för endast ett brott, även om förfarandet skulle rymmas under mer än en brottsbeskrivning, under iakttagande av att principen om subsidiaritet får anses gälla.³⁵³

Tilläggas bör att det kan anses vara ett skäl att döma för grovt brott just att flera omständigheter vid gärningen återfinns under olika punkter av 1 §.

När det gäller brotten i 1 § 6. sägs i motiven att åtal bör väckas endast för innehav om ett förfarande innefattat både sådant och eget bruk av samma narkotika. Innehav anses alltså konsumera eget bruk i dessa fall.³⁵⁴

3.11.2 Konkurrens mellan ett fullbordat brott och en osjälvständig brottsform av annat brott.

När det gäller förhållandet mellan ett här aktuellt fullbordat brott och medverkan till ett annat har det i motiven till 1983 års ändringar i NSL tagits ställning till frågan särskilt när det gällt konkurrens mellan förfaranden som är ägnade att främja narkotikahandel och medverkan till någon annan av brottsformerna. Det torde då närmast vara fråga om de i p 1 eller p 3. I sådana fall anses det att man bör döma för medverkan och inte för främjande av narkotikahandel. Skälet är att det i p 5 endast krävs att gärningen varit ägnad att främja narkotikahandel medan ansvar för medverkan kommer i fråga vad gäller p 1 och p 3 först när gärningen har främjat en överlåtelse eller ett förvärv. Det tilläggs att det i enskilda fall också kan vara så att medverkan till framställning enligt p 2 eller medverkan till sådan kvalificerad befattning som sägs i

³⁵² Wennberg, Försök till brott s 134 ff

³⁵³ Så också BRÅ PM 1982:2 s 147

³⁵⁴ Prop 1987/88:71 s 25

p 4 kan vara ägnad att främja narkotikahandel. Med hänsyn till den särskilda straffbeläggningen av dessa förfaranden anses det vara följdriktigt att döma för medverkansbrottet.³⁵⁵

Det torde vara brottets speciella konstruktion i detta fall som föranleder denna lösning av problemet. Det normala torde annars vara att man dömer för det självständiga brottet. Frågan berörs också i motiven till NSL när det gäller innehavsbrottet. Det sägs att ansvar för olaga innehav torde konsumera ansvar för medverkan.³⁵⁶ Uttalandet anknyter visserligen där till frågan om köparens ansvar för medverkan till överlåtelse men torde vara att uppfatta som ett generellt påstående.

Ett fall där innehav på detta sätt synes ha konsumerat medhjälp till överlåtelse bedömdes i *NJA 1973 s 682*. HD säger där att vad den tilltalade låtit komma sig till last i och för sig skulle vara att bedöma som medhjälp till grovt narkotikabrott i form av överlåtelse men att gärningsbeskrivningen och den tilltalades erkännande tillika innefattade att han innehaft den mängd som medhjälpen avsett. Därför var han, ansåg HD, med avseende å hela sin ifrågasvarande brottslighet förfallen till ansvar för grovt narkotikabrott såsom gärningsman.

En likartad bedömning gjordes i *NJA 1983 s 754 I*. R dömdes i TR för narkotikabrott bestående i innehav och för medhjälp till förberedelse till narkotikabrott bestående i överlåtelse av så gott som all narkotika innehavet hade omfattat. Förberedelserna hade bestått i omvandling av mannitol, kuvertvikning, tillhandahållande av våg och upplåtande av bostad. – HovR ansåg att sistnämnda åtgärder hade sådant samband med och i sådan grad inverkat vid bedömningen av R:s innehav att de inte borde bedömas som ett separat brott. HD instämde i denna bedömning. – Här var det ändå fråga om gärningar som låg klart vid sidan av det som var själva innehavet.

En avvikande bedömningsmodell synes ha tillämpats i de båda följande hovrättsavgörandena.

I *RH 152:85 I* hade den tilltalade – enligt vad som sägs under rubriken ”Gärning” – i Spanien förvarat ca 6 kilo cannabis som han överlämnat till annan person för transport. Narkotikan hade sedan sålts i Danmark och Sverige. Den tilltalade dömdes för medhjälp till överlåtelse och inte för eget självständigt brott. (Det poängteras under nämnda rubrik att den tilltalade ”således i Spanien innehaft” narkotikan.)

Samma bedömning har gjorts i *RH 152:85 II*. Också där avslutas redogörelsen under rubriken ”Gärning” med att den tilltalade i Spanien ”således” innehaft narkotikan. Han hade kört en bil, i vilken cirka 6 kilo cannabis dolts, från Spanien till Danmark. Den tilltalade hade låtit utrusta bilen med de utrymmen där narkotikan doldes. Han meddelade en annan person var bilen fanns i Danmark. Sedan denne mottagit narkotikan sålde han den. Bilföraren döm-

³⁵⁵ Prop 1982/83:141 s 24. Annan uppfattning i a PM s 148

³⁵⁶ Prop 1968:7 s 120

des för medhjälp till grovt narkotikabrott.³⁵⁷

I motiven till 1983 års ändringar i NSL uttalar sig departementschefen också i frågan om hur konkurrensproblemet skall lösas när det är fråga om narkotikahandel å ena sidan och försök, förberedelse eller stämpling till förvärv eller överlåtelse å den andra. I dessa fall anses den förstnämnda brottstypen böra tillämpas. Motiveringen är att straffskalorna för de nämnda osjälvständiga brottsformerna är lägre än för fullbordade narkotikabrott. För klarhetens skull bör det nämnas att straffet för försök har samma maximum som det fullbordade brottet men att straffminimum är lägre.³⁵⁸

3.11.3 Konkurrens mellan narkotikabrott och varusmugglingsbrott

De tidigare citerade uttalandena från varusmuggningslagens och narkotikastrafflagens förarbeten när det gäller bedömningen av smuggling av narkotika talar för att det då beträffande dessa brott i regel ansågs böra dömas i lagkonkurrens.³⁵⁹ Att smugglingen avsett narkotika ansågs vara en omständighet som gjorde att den skulle bedömas som grov.³⁶⁰

Hur det skulle förfaras när smugglingen inte ansågs vara grov trots att den avsett narkotika sägs det ingenting om. Man kan naturligtvis tänka sig att bedömningen i sådana fall utfaller olika beroende på hur pass allvarlig man bedömer den befattning vara som tas med narkotikan vid sidan av själva smugglingen. Trots att straffskalorna inte skiljer sig åt för de olika formerna av narkotikabrott är ju uppfattningen ändå den att det är allvarligare att inneha narkotika om den förvärvats i överlåtelssyfte eller anskaffats för annans räkning, än om den innehas för eget bruk. Det kan därför synas som om tex smuggling av narkotika för eget bruk skulle vara tillräckligt beivrad om straff utmäts endast för smugglingsbrottet medan det skulle kunna komma i fråga att döma i brottskonkurrens i andra fall där befattningen med narkotikan föregått smugglingsbrottet. Det är naturligtvis tveksamt i vilken omfattning det i praktiken skulle vara möjligt att upprätthålla en sådan skillnad. Det rubbar dock inte principen. Den gäller givetvis också i de fall då ett narkotikabrott följt på smugglingen.³⁶¹

När en smuggling av narkotika följts av ett narkotikabrott bestående i överlåtelse, någon befattning enligt p 4 eller ett förfarande som är ägnat att främja narkotikahandel bör det dömas för båda brotten. I BRÅ-promemorian sägs att det är uppenbart att den normala lösningen är att det skall dömas i brottskonkurrens mellan VSL och NSL, dock möjligen med undantag för att det

³⁵⁷ Bedömningen av hithörande fall kan påverkas av att lindrigare straff är stadgat på gärningsorten.

³⁵⁸ Prop 1982/83:141 s 24

³⁵⁹ Se också RÅ i *NJA* 1971 s 321

³⁶⁰ Prop 1960:115 s 107 och 1968:7 s 123

³⁶¹ Se också BRÅ PM 1982:2 s 149

okvalificerade innehavsbrottet bör anses kunna konsumeras av varusmugglingsbrottet.³⁶²

Det framgår av vad som sägs i förarbetena till de straffhöjningar för grovt brott som trädde i kraft 1981 att det ofta dömdes till ansvar för grov varusmuggling i konkurrens med grovt narkotikabrott men att ansvar också utkrävdes enbart med stöd av VSL vid olovlig införsel av narkotika. Någon information om hur de olika bedömningarna praktiserades lämnas inte.³⁶³

I det ofta omnämnda *NJA 1971 s 321* föregicks en varusmuggling av innehav utomlands och efterföljdes av innehav i riket. Det dömdes för grov varusmuggling. HD, som inte hade att ta ställning i ansvarsfrågan, skrev i motiveringen till beslutet om förverkande att den befattning som tagits med narkotikan innefattade utom grov varusmuggling även sådant innehav för vilket stadgades straff i narkotikastrafflagen. – Det kan ifrågasättas om inte detta kan tas som ett uttryck för att HD ansåg att det borde ha dömts i brottskonkurrens.

I *NJA 1974 s 108* dömdes för grov varusmuggling och grovt narkotikabrott, det sistnämnda avseende såväl innehav i riket som överlåtelse.

Ett exempel på kombinationen innehav i riket i överlåtelsesyfte och utförsel härifrån till Norge finner man i *RH 150:85*. Det dömdes för grovt narkotikabrott och grov varusmuggling.

När grov varusmuggling föregått medverkan till grovt narkotikabrott har det i *NJA 1985 s 726* dömts i brottskonkurrens. Det innehav utomlands som enligt gärningsbeskrivningen föregått smuglingen har inte beaktats i detta sammanhang.

I *RH 108:85* dömdes däremot en av de inblandade för stämpling till grovt narkotikabrott och försök till grov varusmuggling. – Det talar för att brottskonkurrens ansetts råda mellan straffbart förvärv utom riket, som det här gällde, och varusmuggling.

När det gällt försök till varusmuggling av narkotika synes det normala tidigare ha varit att åtalet avsett endast smugglingsbrottet. Se t ex *NJA 1978 s 715*, *RH 91:80* och *119:84*.

I *RH 149:85* dömdes emellertid två personer för försök till grov varusmuggling och grovt narkotikabrott. De hade mottagit ett parti narkotika i Holland, innehaft det i Danmark och Sverige och försökt att olovligen införa det.

Också i *RH 173:85* dömdes i brottskonkurrens mellan grovt narkotikabrott och försök till grov varusmuggling. Den tilltalade hade transporterat narkotika från Köpenhamn till Hälsingborg och försökt smuggla in den till Sverige.

³⁶² A PM ss 146 och 149

³⁶³ Prop 1980/81:76 s 210

3.11.4 Konkurrens mellan narkotikabrott och olovlig befattning med smuggelgoods.

I situationer där någon tagit olovlig befattning med smugglad narkotika har det dömts inte bara jämlikt 6 § VSL utan också för narkotikabrott beträffande samma narkotika, tex i *NJA 1970 B 36*. Det sägs i BRÅ-promemorian att goda skäl synes kunna åberopas för att, som domstolarna också normalt gjort, döma för narkotikabrott om detta inte endast var ett ringa narkotikabrott. Straffet för det ringa brottet narkotikaförseelse var då endast böter medan straffmaximum i 6 § VSL, liksom nu, var fängelse i två år. I dessa fall borde det därför dömas särskilt för den olovliga befattningen med smuggelgodset, anses det.³⁶⁴ Så skedde tex i *SvJT 1971 rf s 14*.

Straffet för ringa narkotikabrott är numera böter eller fängelse i högst sex månader. Detta borde inte vara skäl nog för att överge den nämnda principen.

Ett skäl till att det dömts i brottskonkurrens kan också vara att följande syn anlagts. Det finns ingen grov variant av brottet i 6 § VSL. Den kvalificerande omständigheten att brottet avsett narkotika har det därför inte varit möjligt att beakta på sätt som ursprungligen skedde när det gällde varusmuggling av narkotika. Det talar i och för sig för att det i sådana fall borde dömas i brottskonkurrens. Eftersom straffskalorna numera är högre för narkotikabrott redan av normalgraden kan man dock vända på det hela och säga att det stärker argumenten för att det bör dömas endast för narkotikabrott då man vid straffmätningen kan beakta som försvårande omständighet redan inom ramen för den straffskala som gäller för normalbrottet att det varit fråga om smugglad vara.

Det sagda blir särskilt påtagligt vid de gärningsformer i NSL som överensstämmer med dem i 6 § VSL. Också i BRÅ-promemorian dras sammanfattningsvis slutsatsen att narkotikabrott normalt får antas konsumera olovlig befattning med smuggelgoods enligt 6 § VSL.³⁶⁵

³⁶⁴ BRÅ PM 1982:2 s 90

³⁶⁵ A PM s 149

Omnämnda rättsfall

NJA

	sid
1888 s 559	13
1960 s 442	60, 113
1968 s 336	19
1970 B 23	42
1970 B 36	145
1971 s 321	134, 143, 144
1971 s 396	87, 139
1972 s 414	138
1972 s 429	47, 48, 114, 122, 132
1973 s 682	128, 142
1974 s 108	124, 144
1974 s 152	128
1975 s 471	124
1976 s 315	124, 138
1976 B 49	127
1977 s 343	128
1977 s 735	135, 137
1978 s 715	125, 144
1980 s 237	126
1981 s 444	59
1981 s 519	49
1981 s 1057	115
1981 s 1076	138
1981 B 4	49
1981 B 5	49
1982 s 59	132
1982 s 64	48
1982 s 164	46, 138
1982 s 325	71, 89
1982 s 511	124
1982 s 525	123
1982 B I	127
1983 s 425	42, 59, 118
1983 s 754 I	88, 102, 142
1983 s 754 II	88, 103
1983 s 887	61, 127
1983 s 893	61
1985 s 164	103, 140
1985 s 554	110
1985 s 726	126, 144
1986 s 736	62, 87, 127
1986 B 10	127
1987 s 156	104, 126
1987 s 533	128
1987 s 680	109, 118, 133
1987 s 757	126

sid

1987 s 771	43
1988 s 413	127
1988 s 665	122
1988 B 9	104
1989 s 456	116
1989 s 498	123
1989 s 564	128, 137
1989 s 837	88, 91, 127
1990 s 354	110
1990 s 401	134
1990 s 526	125
1991 s 110	55, 57, 120
1991 s 255	128
1991 s 332	42, 116
1991 s 387	137
1991 s 512 I–II	46
1991 s 612	46
1992 s 108	91
1992 s 235	104
1992 s 524	111, 113
1992 s 615	103
1992 s 679	109
HD:s dom nr DB 1 den 4 januari 1993	115
HD:s dom nr DB 54 den 4 februari 1993	91
1993 s 38	89, 93
HD:s dom nr DB 354 den 17 juni 1993	42

SvJT

1964 rf s 14	19
1970 rf s 43	48
1971 rf s 13	60
1971 rf s 14	145
1975 rf s 29	134

RH

91:80	124, 144
68:81	136
73:81	71, 122

RH

	sid	152:85 I	56, 142
122:81 I	89	152:85 II	118, 142
122:81 II	89	158:85	57
175:81	138	163:85	57
137:82	60	171:85	57
3:83	49	173:85	144
37:83	61	1986:105	62
119:84	144	1986:135 I	90
92:85	118	1986:135 II	90, 140
108:85	116, 144	1986:170	105
139:85	56, 73	1987:18	133, 134
143-180:85	105	1988:138	54, 83
144:85	53	1989:118	90
147:85 I	114, 118	1990:99	71
149:85	144	1991:72	91
150:85	144	1991:101	46
		1991:125–171	105

.

Litteraturförteckning

Lagsamlingar, utredningar och riksdagstryck

Modée: Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, etc. (Cit Modée)

Stiernman: Samling utaf kongl. Bref, Stadgar och Förordningar, etc. (Cit Stiernman)

AK motion 1875 N:o 56 Af Herr Pehr Nilsson i Wittjerf: Om underdånig skrifvelse i ändamål att inskränka utlemnandet från apotek af rusgifvande drycker.

SOU 1944:69: Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

AK protokoll 1954 nr 15 § 1. Svar på fråga ang. åtgärder mot narkotikabrottslighet.

SOU 1955:44. Betänkande med förslag till läkemedelsförordning. Avgivet av 1946 års läkemedelssakkunniga.

AK protokoll 1958 nr B 12 § 4. Svar på interpellation i anledning av den ökade brottsligheten i fråga om förfalskning av narkotikarecept, m.m..

SOU 1959:24. Förslag till lag om straff för varusmuggling m.m. Betänkande avgivet 1959.

AK motion nr 271, 1960 om skärpning av straffen för olaga befattning med narkotika.

Prop 1960:115 med förslag till lag om straff för varusmuggling, m.m..

FLU utl 1960:34 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om straff för varusmuggling, m.m..

ALU utl 1960:16 i anledning av väckt motion om skärpning av straffen för olaga befattning med narkotika, m.m..

Prop 1962:184 med förslag till läkemedelsförordning, m.m..

ALU utl 1962:43 i anledning av *dels* Kungl. Maj:ts proposition med förslag till läkemedelsförordning, m.m.. *dels* ock i ämnet väckta motioner.

AK protokoll 1965 nr 28 § 17. Svar på interpellationer ang. narkotikaproblemet.

ALU utl 1966:61 i anledning av väckta motioner angående behandlingen av narkotikamissbrukare, m.m..

SOU 1967:25. Narkotikaproblemet Del I Kartläggning och vård. Betänkande avgivet av Medicinalstyrelsens narkomanvårdskommitté.

SOU 1967:41. Narkotikaproblemet Del II Kontrollsystemet. Betänkande avgivet av Medicinalstyrelsens narkomanvårdskommitté.

Prop 1968:7 med förslag till narkotikastrafflag, m.m..

AK motion nr 953 år 1968 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 7 med förslag till narkotikastrafflag, m.m..

ALU utl 1968:1 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till narkotikastrafflag, m.m. såvitt propositionen hänvisats till lagutskott, jämte motioner i ämnet.

Prop 1968:79 med förslag till lag om ändring i brottsbalken, m.m.

Prop 1969:13 med förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen den 8 mars 1968 (nr 64), m.m.

ALU utl 1969:7 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen den 8 mars 1968 (nr 64, m.m. jämte motioner i ämnet.

Prop 1971:100 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m.m..

JuU bet 1971:11 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ändring i rättegångsbalken, m.m. (ang åtalsunderlåtelse, m.m.)

Prop 1972:67 med förslag till vissa åtgärder mot narkotikamissbruket, m.m..

JuU bet 1972:14 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1972:67 med förslag till vissa åtgärder mot narkotikamissbruket, m.m., såvitt propositionen hänvisats till justitieutskottet, jämte motioner.

JuU bet 1977/78:4 med anledning av motion om tillämpningen av narkotikastrafflagen.

JuU bet 1978/79:4 med anledning av motion om ändrade lagbestämmelser rörande narkotikabrott.

JuU bet 1979/80:25 med anledning av motioner om straffrättsliga åtgärder m.m. mot narkotikabrottslighet.

DsJu 1980:4. Förslag till ändring i narkotikastrafflagen (1968:64) m.m.

Prop 1980/81:76. Interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.

JuU bet 1980/81:25 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m. (prop.1980/81:76 jämte motioner).

Prop 1980/81:106 om ändring i brottsbalken m.m. (främjande av flykt; s.k. falska telefonrecept m.m.)

Prop 1981/82:143 om åtgärder mot alkohol- och narkotikamissbruket.

Motion 1981/82 nr 1576. Åtgärder mot narkotikamissbruket.

JuU bet 1981/82:47 om anslag till brottsförebyggande rådet m.m.

Narkotikabrott. Översynen av lagstiftning mot organiserad och ekonomisk brottslighet. PM 1982:2 Brottsförebyggande rådet (cit BRÅ PM 1982:2).

Prop 1982/83:141 om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64).

JuU bet 1982/83:37 om ändringar i narkotikastrafflagen m.m. (prop 1982/83:141 jämte motioner).

Narkotikastrafflagen m m. Narkotikakommissionen PM nr 8, December 1983.

SOU 1984:13. Samordnad narkotikapolitik. Slutbetänkande av narkotikakommissionen.

Prop 1984/85:19 om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik.

Prop 1984/85:46 om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64), m.m.

JuU 1984/85:12 om åtgärder mot narkotikabrott m.m.(prop. 1984:19 delvis och prop. 1984/85:46 jämte motioner).

JuU bet 1984/85:26 om åtgärder mot narkotikamissbruket.

SoU bet 1985/86:17.

SOU 1986:13-15. Påföljd för brott. Huvudbetänkande av fängelsestraffkommittén.

DsJu 1986:8. Förslag till ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64). (Straffbarheten vid narkotikamissbruk).

JuU bet 1986/87:15 om åtgärder mot narkotikamissbruket.

SoU bet 1986/87:22.

Prop 1987/88:71 om ändringar i narkotikastrafflagen.

JuU bet 1987/88:13 om ändringar i narkotikastrafflagen.

SoU bet 1987/88:17.

SoU bet 1989/90:SoU6 Vissa läkemedelsfrågor.

JuU bet 1989/90:JuU16 Vissa brott m m.

JuU bet 1989/90:JuU30 Beslag och kvarstad i internationella förhållanden, m m.

SoU bet 1990/91:SoU3 Vissa narkotikafrågor.

Ds 1990:53 Sveriges tillträde till FN:s narkotikabrottskonvention.

Prop 1990/91:127 om Sveriges tillträde till FN:s narkotikabrottskonvention.

JuU bet 1990/91:JuU32 Narkotikabrottslighet.

Prop 1991/92:107 om ny läkemedelslag m m.

SoU bet 1991/92:SoU21 Ny läkemedelslag m m

Ds 1992:19 Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.

Prop 1992/93:142 om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.

JuU bet 1992/93:JuU17. Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.

Prop 1992/93:186 om kontroll över ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika m m

SoU bet 1992/93:SoU24 Kontroll över ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika.

Övrig omnämnd litteratur.

Axberger, Brottsprovokation, Stockholm 1989.

Beckman-Holmberg-Löfmarck-Strahl-Wennberg, Brottsbalken II, 6:e uppl 1990.

Heuman, Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den åtalade, SvJT 1982.

Hoflund, BrB 23:2 första stycket, SvJT 1985.

–, Ett samtal om agent provocateur, Festskrift till Ivar Agge.

–, Gåtfull narkotikadom, SvJT 1987

–, Stämpling till brott, Festskrift till Lars Welamson.

–, Straff och andra reaktioner på brott, Stockholm 1989.

Jareborg, Brotten I, andra uppl., Stockholm 1984.

Jungefors-Walberg, Smugglingslagstiftningen, Stockholm 1961.

Machnow, Specialstraffrätt, Stockholm 1976.

Nelson, Swedish and foreign crimes in the Swedish criminal justice system, NTfK 1989, Tillæg.

Nordisk familjebok, elfte bandet, 1909.

RÅ Cirkulär C 43.

RÅ Cirkulär C 56.

RÅ Cirkulär C 67.

RÅ Cirkulär C 74.

RÅ Cirkulär RÅC I:94.

RÅ skrivelse ÅD 439-85.

RÅ skrivelse ÅD 823-86.

Sandklef, 30 sorter Kryddat Brännvin och tre nya, 11:e omarb uppl 1980.

Stenberg, Apelsinmannen, Stockholm 1983

Thornstedt, Om företagars ansvar, Stockholm 1948.

Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, Stockholm 1949.

Wennberg, Försök till brott, Stockholm 1985.

Wennberg, Två rättsfall angående otjänlighetsproblematiken vid försök till brott. SvJT 1986.

Narkotika brotten

Bokens centrala del är en kommentar till narkotikastrafflagens, varusmuggningslagens och brottsbalkens bestämmelser om ansvar för den som befattar sig med narkotika eller med pengar eller annan egendom som härrör från narkotikabrottslighet. Författaren analyserar inte bara straffbestämmelserna och motiven för dessa utan också ett flertal domstolsavgöranden.

Dövande och stimulerande medel har länge brukats och missbrukats i Sverige. I ett inledande historiskt avsnitt ges en översiktlig framställning av den lagstiftning som reglerat hanteringen av dessa medel.

I denna tredje upplaga redovisas ny lagstiftning och nytillkomna avgöranden från rättspraxis.

Olle Hoflund är professor emeritus vid Stockholms universitet.

ISBN 91-7598-593-4

JF

Juristförlaget 08-612 41 00